భారతం

(ద్వితీయ భాగం)

ఉషశ్రీ

ప్రచురణ
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
2008

BHARATAM-Part - II (Telugu)

(An abridged version of Mahabharata)

By
Ushasri

(c) All Rights Reserved

T. T. D. Religious Publications Series No. 111

Re-prints : 2001, 2004, 2005, 2006, 2008

Copies : 15,000

Published by :
Sri K. V. Ramanachary, I.A.S.,
Executive Officer,
Tirumala Tirupati Devasthanams,
Tirupati - 517 507.

Cover Design:
Ponnapalli Giriprasad

Printed at :
Tirumala Tirupati Devasthanams Press, Tirupati.

ముందుమాట

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు చేపట్టిన ఆధ్యాత్మిక ప్రచార ప్రణాళికలో భారతీయ పురాణేతిహాస గ్రంథ ప్రచురణ ఒక అంతర్భాగం. ప్రాచీన భారతీయ వేదాంత గ్రంథాలు, మత సంబంధమైన అనుష్ఠానశాస్త్ర ప్రార్థనా గ్రంథాలు, ప్రాచీనార్ష విజ్ఞాన ప్రబోధాత్మకాలైన పుస్తకాలు వ్రాసి ప్రచురించే రచయితలకు ఆర్థిక సహాయం చేస్తున్నారు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు. ఈ ఒక ప్రణాళిక క్రిందే ఇంతవరకు శతాధిక గ్రంథాలు వెలువడ్డాయి. ఇంకా వెలువడుతున్నాయి. భారత దేశంలో సాంస్కృతిక జగత్తులో సాహిత్య రంగంలో ఆధ్యాత్మిక జగత్తులో భారత భాగవత రామాయణాలకు ఉన్న విశిష్ట ప్రాముఖ్యం యుగయుగాంతరాలుగా ఆ ఉద్గ్రంథాలు అశేష ప్రజానీకానికీ పురుషార్థ నిర్వహణలో మార్గదర్శకత్వం వహించిన సంగతి పునరుద్ఘాటించవలసిన అవసరం లేదు. మహాభారతం నన్నయ మహాకవి చెప్పినట్లు ఆర్ష విజ్ఞాన సర్వస్వం.

మహాభారతం

ధర్మతత్త్వజ్ఞుల దృష్టిలో – ఒక మహా ధర్మశాస్త్రం
ఆధ్యాత్మిక తత్త్వవేత్తల దృష్టిలో – వేదాంతనిధి
సత్కవీశ్వరుల దృష్టిలో – సమస్త సాహితీ భాండారం
లాక్షణికుల దృష్టిలో – సకల లక్ష్య సంగ్రహం
ఐతిహాసికుల దృష్టిలో – ఇతిహాసం
నీతికోవిదుల దృష్టిలో – నీతివిధానం
పౌరాణికుల దృష్టిలో – బహుపురాణ సముచ్చయం.

భారతీయ వాఙ్మయంలో భారతం పంచమవేదంగా ప్రసిద్ధి కెక్కింది. దానికి తిక్కన చేసిన వ్యాఖ్యానం హృదయంగమమైనది. స్థూలదృష్టికి, వేదప్రోక్తములైన ధర్మాలకు ఉపనిషత్ పురాణాదులలోని ధర్మాలకు వైరుధ్యం ఉన్నట్లు కనబడవచ్చు. కాని సూక్ష్మదృష్టితో చూస్తే వైరుధ్యాలు తొలగిపోయి 'ధర్మాద్వైతం' సాక్షాత్కరిస్తుంది. అందుచేత ధర్మాద్వైతమూర్తి వేదవ్యాసమహర్షి ధర్మసూక్ష్మ ప్రతిపాదకమైన మహాభారతం నిర్మించినట్లు తిక్కన ప్రవచనం.

ఆంధ్రదేశంలో భారత భాగవతాలకు గల అనన్య ప్రచార ప్రభావాలు జగద్విదితాలు. ఈ గ్రంథాలు సులభ సుందరశైలిలో ఆంధ్రావళికి అందించి ప్రజానురంజకులైన రచయిత 'శ్రీ ఉషశ్రీ'. ఆయన వ్రాసిన భాగవతం, సుందర కాండ ఇటీవల తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు ప్రచురించారు.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు కవిత్రయ విరచిత మహాభారతాన్ని ప్రతిపదార్థ తాత్పర్య వ్యాఖ్యానసహితంగా ప్రచురించారు.

ఇది 'ఉషశ్రీ భారతం' ద్వితీయ భాగం. ఇందులో భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ, శాంతి, ఆనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థాన, స్వర్గారోహణ పర్వాలు ఉన్నాయి. రెండు భాగాలుగా వెలువడుతున్న ఈ గ్రంథాన్ని పాఠకులు విశేషంగా ఆదరిస్తున్నందువల్ల మళ్ళీ మళ్ళీ ముద్రింపబడు తుండడం ముదావహం.

కార్యనిర్వహణాధికారి,
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు,
తిరుపతి.

అనన్యా శ్చింతయంతో మాం
యే జనాః పర్యుపాసతే
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం
యోగక్షేమం వహామ్యహం

భీష్మపర్వం

ఇందులో:

యుద్ధసంరంభం
భూగోళవివరణ
సంగ్రామసన్నాహం
భగవద్గీత
యుద్ధప్రారంభం
శరతల్పం

యుద్ధసంరంభం

విజయకాంక్షులై కురు – పాండవులు కురుక్షేత్రంలో నిలిచారు. ధనుర్వేదవిదులూ, యుద్ధతంత్రనిపుణులూ అయిన మహాయోధులు తమ తమ సేనలను నడిపిస్తున్నారు. బాలురూ శతవృద్ధులూ తప్ప యువజనులందరూ ఆ ప్రదేశానికి చేరారు. ఉభయపక్షాలవారూ తమ తమ సేనలను గుర్తుపట్టడానికి వీలుగా చిహ్నాలు నిశ్చయించుకున్నారు.

తమ్ములందరూ పరివేష్టించి ఉండగా దుర్యోధనుడు రథంమీద శ్వేతచ్ఛత్ర ఛాయలలో వెలుగొందుతూంటే చూచిన పాంచాల సేనలకు యుద్ధవాంఛ బాగా రేగింది.

కృష్ణ సారథ్యంలో వచ్చే రథంమీద కపిధ్వజాన్నీ, అర్జునునీ చూసిన సుయోధనుడు తన సేనలకు మరింత ఉత్సాహం కలిగించాడు. భేరీ భాంకారాలూ, శంఖధ్వానాలూ ఆకాశాన్ని బధిరీభూతం చేస్తున్నాయి.

ఒక్కసారి ప్రచండ వాయువు వీచి ధూళితో నింపేసింది. ఆకాశం మేఘావృతమయింది. ఆ సమయంలో ఇరుపక్షాల సేనలనూ చూస్తుంటే రెండు మహా సముద్రాలు ఒకదాని నొకటి ఉత్తుంగ తరంగాలతో ఢీకొంటున్నట్లున్నాయి.

సంధ్యాసమయం కాగానే యుద్ధం ఆపుచెయ్యాలనీ, యుద్ధ విరామంలో ఒకరినొకరు ద్వేషభావంతో చూసుకోరాదనీ, అశ్వరక్షకులనూ, భారవాహులనూ, యుద్ధవాద్యాలు మ్రోగించేవారినీ సంహరించరాదనీ, రథికులు రథికులతో, ఆశ్వికులు ఆశ్వికులతో, గజబలం గజబలంతో, పదాతులు పదాతులతో యుద్ధం సాగించాలనీ, వాగ్యుద్ధం కోరేవారిపై శస్త్రాస్త్రాలు ప్రయోగించరాదనీ, శత్రువు బలమూ, ఉత్సాహమూ చూడకుండా కత్తి దుయ్యరాదనీ, అలసినవానినీ, పలాయనం సాగించేవానినీ, అస్త్ర, శస్త్ర కవచాలు ఛేదింపబడిన వానినీ సంహరించరాదని నియమాలు చేసుకున్నారు. ధర్మమార్గం వీడకుండా యుద్ధ నీతిని విడనాడకుండా సాగాలనీ నిశ్చయించుకున్నారు.

ఈ విధంగా కురుక్షేత్రం యుద్ధోన్మత్తులయిన మహా యోధులతో నిండిన వార్త వినిన సత్యవతీ నందనుడు, వ్యాసమహర్షి హస్తినాపురంలో ధృతరాష్ట్రుని చేరి:

నాయనా! ఏది జరగకూడ దనుకున్నామో అదే సన్నద్ధమయింది. అంతటా నాశన సూచనలే కనిపిస్తున్నాయి. ఉదయ, సాయం సంధ్యలలో సూర్యుని చుట్టూ కబంధ దేహాలు తిరుగుతున్నాయి. లోహిత, కృష్ణ మండలాలు గోచరిస్తున్నాయి. కార్తికపూర్ణిమ నాడు ఆకాశం నిర్మలంగా వున్నా, చంద్రమండలం తేజోహీనంగా వుంది, వున్న కాంతి కూడా అగ్నిగోళంలా వున్నదే కాని తెల్లదనమూ, చల్లదనమూ లేదు. మనిషి మ్రోగించ నవసరం లేకుండా రణదుందుభులు మ్రోగుతున్నాయి. కోకిల కూత చెవికి కటువుగా వినవస్తున్నది. మేఘాలు రక్తమాంసాలు వర్షిస్తున్నాయి. ఉదయసమయంలో మిడుతలదండులు సాగుతున్నాయి. అరుంధతీ నక్షత్రం వసిష్ఠుని అతిక్రమిస్తున్నది. రోహిణి నక్షత్రాన్ని శని పీడిస్తున్నాడు. కేతువు చిత్తానక్షత్రం నుండి వెనుదిరిగి స్వాతిలో ప్రవేశిస్తున్నాడు. రాహువు పదే పదే సూర్యుని మింగజూస్తున్నాడు. పుష్యమీ తారను ఆక్రమించి ధూమకేతువు అక్కడే ఆగిపోయింది. కుజుడు వక్రించి మఖాప్రవేశం చేశాడు. గురుడు శ్రవణంలో వున్నాడు. శుక్రుడు పూర్వాభాద్రలో, శని పూర్వఫల్గుణీలో వున్నారు.

నాయనా! ఆవు కడుపున గాడిదపిల్ల పుడుతున్నది. గోగణాలు తలలు వంచి రోదిస్తున్నాయి. గుఱ్ఱాలు, ఆవుదూడలనూ, కుక్కలు నక్కపిల్లలనూ పెడు తున్నాయి. గ్రద్దల తలలమీద కొమ్ములు మొలుస్తున్నాయి. పెద్ద పెద్ద చెట్లమీద కలువపూలు వికసిస్తున్నాయి. భూమి కంపిస్తున్నది. ఆవుల పొదుగులనుండి రక్తధారలు స్రవిస్తున్నాయి. పక్షులన్నీ ఆర్తనాదాలు చేస్తున్నాయి. కన్నతల్లినే కొడుకులు కామిస్తున్నారు.

సప్తర్షిమండలం కాంతిహీనంగా వుంది. త్రయోదశినాడే సూర్య గ్రహణం వస్తున్నది. అశ్విన్యాది రేవతీపర్యంతం తొమ్మిదేసి నక్షత్రాలను మూడు భాగాలు చేసి మొదటిదానిని అశ్వపతి ఛత్రమనీ, రెండవదానిని గజపతి ఛత్రమనీ, మూడవదానిని నరపతి ఛత్రమనీ వ్యవహరిస్తారు. వీటిని పాపగ్రహాలు ఆచ్ఛాదిస్తే క్షత్రియ వీర నాశనం జరుగుతుందని వేత్తలు చెపుతున్నారు. సాధారణంగా ఒక తిథి ఏష్యమయితే పధ్నాలుగున అమావాస్య వచ్చినట్లే, తిథివృద్ధి అయితే పదహారున అమావాస్య వస్తుంది. అలా వృద్ధి జరిగిన మాసంలో పదమూడవనాడు గ్రహణం వస్తున్నది. పదమూడురోజుల వ్యవధిలో సూర్య చంద్రగ్రహణాలు రావడం యింతవరకూ జరుగలేదు. సముద్రపునీరు ఎర్రగా మారుతున్నది. నూతుల్లో నురుగుపుడుతున్నది. సముద్రుడు చెలియలికట్ట దాటబోతున్నాడు. ఇవన్నీ ఉపద్రవసూచకాలే.

తెల్లవారితే కురుక్షేత్రంలో మారణహోమం ప్రారంభం కానున్నది. నువ్వు గట్టిగా పూనుకుంటే ఈ ప్రమాదం తప్పుతుంది. ధర్మమార్గాన నీ కొడుకులు నడిచేటట్టు చూడు. పాపపంకిలంలోకి నీతోపాటు వీరందరినీ లాక్కుపోకు. పాండవులు కోరినట్లు వారి రాజ్యభాగం వారికిచ్చి సుఖంగా ఉండు, అన్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు: మహర్షీ! నువ్వు వాస్తవమే చెప్పావు. నాయందు ప్రసన్నభావంతో వుండు. నా కొడుకులు నామాట వినేదశ దాటిపోయింది. నా బుద్ధి ధర్మాన్నే ఆశ్రయించి వుంది. ఒక్కమాట చెప్పు! యుద్ధంలో విజయం చేకూరే వారికి గోచరించే శుభాశుభాలేమిటి – అన్నాడు.

నాయనా! పొగలు క్రమ్మకుండా అగ్నిజ్వాలలు నిర్మలంగా దక్షిణావర్తంగా ప్రదక్షిణిస్తూంటాయి. అగ్నికుండంలో ప్రేల్చే ఆజ్యాహుతులు సువాసనలతో నింపుతాయి. చిలకలూ, గోరువంకలూ కలస్వనంతో ఏ పక్షాన తిరుగుతాయో వారినే విజయలక్ష్మి వరిస్తుంది. మత్తేభాల ఘీంకారాలూ, గుఱ్ఱాల సకిలింపులూ నిరంతరం వినిపించే పక్షం జయశ్రీని ఆహ్వానిస్తుంది. సేనాసంఖ్య ఎంతగా వున్నా, ఉత్సాహ, సాహసాలు లేకపోతే పరాజయం తప్పదు. అసలు సామ, దానాలతో విజయం పొందడం ఉత్తమమార్గం, భేదనీతి వున్నదే అది మధ్యమం, యుద్ధం ఎప్పుడూ అధమమార్గమే. ఇక యుద్ధంలో జయాపజయాలను ధర్మం నిర్ణయి స్తుంది. అంతే ...... అని వ్యాసుడు క్షణం ఆగి, మళ్ళీ నాయనా! మారణ హోమం చూడాలనే కోరిక వున్నదా? అని అడిగాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు తన పుత్ర పౌత్రుల మరణం చూడలేనన్నాడు. అయితే ఎప్పటికప్పుడు యుద్ధవిశేషాలన్నీ నీకు సంజయుడు వివరిస్తాడు. యుద్ధవేళల

ఎవరి మనసులు ఎలా నడుస్తున్నదీ గ్రహించే శక్తి కూడా వానికి అనుగ్రహిస్తున్నాను - అని ఆయన నిష్క్రమించాడు.

భూగోళవివరాలు

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు - సంజయా ఈ రాజులందరూ నిరంతరం పోరాటం సాగించేది ఈ భూమికోసం కదా. ఈ భూగోళంలో ఏ ఏ విషయాలున్నాయనీ, ఏ విశేషాలున్నాయని వీరు చావుకి తెగించి యుద్ధాలు సాగిస్తారో చెప్పు- అనగా సంజయుడు:

మహారాజా! ఈ భూమి మీది ప్రాణికోటీ వస్తుజాలమూ అంతా పంచభూతాత్మకమయినది. ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, భూమి అనేది దీని క్రమం. ఇందులో జంగమాలనీ స్థావరాలనీ మళ్ళీ యివి రెండు విధాలు. అండజ, స్వేదజ, జరాయుజాలని జంగమ ప్రాణికోటీ మూడు రకాలు. జరాయుజాలలో మళ్ళీ గ్రామాలలో వుండేవి ఏడు, అరణ్యాలలో వుండేవి ఏడు ..... ఆవు, మేక, గొర్రె, గుర్రం, గాడిద, కుక్క, మనిషి - ఇవి గ్రామప్రాణులు. సింహ, వ్యాఘ్ర, వరాహ, మహిష, గజ, భల్లూక, వానరజాతులు అరణ్యానికి చెందినవి. ఈ భూమిని పాలించేవారే వీటన్నిటికి అధికారులు. అన్నట్టు స్థావరాల విషయం - చెట్లు, పొదలు, లతలు, త్వక్సారాలు, గడ్డిజాతులు అని అయిదు విధాలు. అవి పదునాలుగూ, ఇవి అయిదూ వీటితో పంచమహాభూతాలనూ కలిపితే యిరువది నాలుగు. ఈ యిరువది నాలుగు మహా భూతాలనూ గాయత్రీ మహా మంత్రాక్షరాలంటున్నారు.

ఇక పంచ భూతాలలో - శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధాలు గుణాలు, భూమికి అయిదుగుణాలూ వున్నాయి. వీటికి గంధ గుణంలేదు. అగ్నిలో శబ్ద, స్పర్శ, రూపాలే వున్నాయి, గాలికి శబ్ద, స్పర్శలూ, ఆకాశానికి శబ్దమూ వున్నాయి. సాధారణంగా ఈ అయిదూ విడివిడిగా వుంటాయి. విషమ పరిస్థితిలోనే యివి కలుస్తాయి. అప్పుడే ప్రాణికోటి ఆవిర్భవిస్తుంది. అవి విడిపోయినప్పుడు యీ ప్రాణి నష్టమవుతుంది. ఇదే సృష్టి క్రమం.

మహారాజా! ఈ ప్రపంచానికి మధ్యభాగంలో మేరు పర్వతమున్నది. ఎనభైనాలుగు యోజనాల ఎత్తున, పదహారువేల యోజనాల కైవారంతో వున్న దానిచుట్టూ భద్రాశ్వ, కేతుమాల జంబుద్వీపా లున్నాయి. ఆ ప్రాంతాలకు ఒకనాడు గరుత్మంతుని కుమారుడు సుముఖుడు వచ్చాడు. ఆకాశంలో బంగారు రెక్కలతో ఎగిరే కాకులు కనిపించాయి. దానితో యిక్కడ ఉత్తమ మధ్యమాధమ భేదం లేకుండా అన్నీ సమానంగానే వున్నట్టు కనిపించి, తన కక్కడ విహరించడం యిష్టంలేక వెళ్ళిపోయాడు.

అటువంటి సర్వ సమానత్వం అక్కడ అన్ని ప్రాణులలోనూ వున్నది. సూర్య, చంద్ర, తారాగ్రహాలన్నీ దానిచుట్టూ ప్రదక్షిణం చేస్తాయి. ఆ కొండ శిఖరాలమీద దేవ, దానవ, గంధర్వాది గణాలు విహరిస్తుంటాయి. కుబేరుని సంపద అంతా మేరువులో నాలుగోవంతు. ఆయన సంపదలో పదహారోభాగం మానవజాతికి లభించింది. మేరువుకి పశ్చిమంగా కేతుమాల ద్వీపందగ్గర జంబూఖండంలోని మానవులు పదివేల సంవత్సరాలు ఆయుర్ధాయంతో బంగారు కాంతిగల దేహాలతో వుంటారు. గందమాధన సమీపంలోని ప్రాణులు పదకొండువేల సంవత్సరాలు జీవిస్తాయి. కైలాసంగా పేరుపడ్డ హేమ కూటంమీద కుబేరుడుంటాడు. ఆయనకు ఉత్తరంగా మైనాకమూ, హిరణ్య శృంగమూ, దాని సమీపంలో బిందుసరమూ వున్నాయి. ఇక్కడే భగీరథుడు గంగకోసం తపస్సు చేశాడు.

నీలగిరికి దక్షిణంగా సుదర్శనం అనే పేరుతో విఖ్యాతమైన జంబూ వృక్షం వున్నది. దానివల్లనే దీనికి జంబూద్వీపం అనే పేరు వచ్చింది. ఈ జంబూఫల రసం పుచ్చుకున్న వారికి ఆయురారోగ్యాలు వృద్ధి పొందుతాయి.

ఇక ఈ భారతవర్షం ఉన్నదే. దీన్ని పృథువు, ఇక్ష్వాకువు, యయాతి, మాంధాత, అంబరీషుడు, శిబి, పురూరవుడు, దిలీపుడు, గాధి ఆదిగాగల వారెందరో పాలించారు. ఇక్కడే మలయ, మహేంద్ర, సహ్య, శుక్తిమంత, ఋక్షవంత, వింధ్య గంధమాదనాది అసంఖ్యాక పర్వత శ్రేణు లున్నాయి. గంగా, సింధు, సరస్వతీ, గోదావరీ, యమున, నర్మద, బాహుద, శతద్రు, చంద్రభాగ, కృష్ణ, వేదవతీ,

కావేరీ, శతబల ఆదిగాగల నదులెన్నో వున్నాయి. జనపదాలు లెక్కకు మిక్కిలిగా వున్నాయి.

రాజలోకమంతా ఈ భూమండలం కోసం పోరాటం సాగిస్తున్నది. కృతయుగంలో మానవుడు నాలుగువేల సంవత్సరాల, త్రేతాయుగంలో మూడువేల ఏళ్ళూ, ద్వాపరంలో రెండువేల వర్షాలూ జీవిస్తాడు. కలియుగంలో మనిషి ఆయుర్ధాయానికి ఒక లెక్కలేదు. గర్భంలోనే కొందరు మరణిస్తారు. కొందరు భూమిమీద పడిన క్షణాలలో ఊపిరి విడిచేస్తారు. కొందరు నూరేళ్లుదాటి బ్రతకవచ్చు. కృతయుగంలో సత్యవ్రత పరాయణులూ, బలిష్ఠులూ, గుణవంతులూ ఉద్భవిస్తారు. వారి సంతానం వేలసంఖ్యలో వుంటుంది. త్రేతాయుగంలో మానధనులూ, ధార్మికులూ, పౌరుష జీవనులూ వుంటారు. ద్వాపరంలో అన్ని వర్ణాల వారూ యుద్ధవాంఛతో జీవిస్తారు. కలియుగంలో అల్ప బలులూ, ఆవేశ పూరితులూ, అసత్య వాదులూ, లోభ గ్రస్త హృదయులూ ప్రభవిస్తారు. దురభిమానులు ఎక్కువగా వుంటారు. ఈర్ష్య వారికి జన్మ లక్షణం. వీరిలో లేని దోషాలు లేవు. ద్వాపరంలోనే ఈ దోషాలు కొంత పొడసూపుతాయి. వాటి విశృంఖల విజృంభణ కలియుగంలో కనిపిస్తుంది – అని వివరించి సంజయుడు యుద్ధభూమికి వెళ్ళాడు.

యుద్ధభూమినుండి ఒకనాడు తిరిగి వచ్చిన సంజయుడు, దీనవదనంతో గద్గద స్వరంతో –

మహారాజా! హిమాచలం వలె స్థిరమయిన ధీశక్తిగల, సముద్రమంత గంభీరమయిన హృదయంకల, భూదేవికున్నంత ఓర్పుగల, పరశురాముని వంటి ధనుర్ధరుని నిలిపిన యోధసింహుడు భీష్మాచార్యులు శరతల్పంమీద వున్నాడు. మృగరాజును చూసినంతలోనే పలాయనం సాగించే ఆవులమందవలె ఈ భీష్ముల వారిని చూసి పాండవ సేనలు చెల్లాచెదరయేవి. అలా ఆయన పదిరోజులు మన సేనకు రక్షకుడుగా వున్నాడు. వేలమంది యోధులను ఆలసట లేకుండా నేల కూల్చిన ఆ మహావీరుడు ఝంఝామారుతంలో మహావృక్షంలా యుద్ధభూమిలో నేలకూలాడు. మీరింతవరకూ సాగించిన కపట వ్యవహారమే దీనికి కారణం, కాదంటారా! ఆలోచించండి! పాంచాలుడయిన శిఖండి చేతులలో ఆయన పడిపోయాడు – అని తలవాల్చుకున్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు – సంజయా! ఏవన్నావు! మహాజ్ఞాని, ధనుర్వేద విదుడూ, వీరాగ్రేసరుడూ, పరశురామ శిష్యుడూ, కురుకుల భూషణుడు నేలకూలి నాడంటే నా హృదయం సంతాపంతో కుమిలిపోతున్నది. ఆయన యుద్ధభూమిలో సూర్య సమతేజంతో నిలబడితే శత్రువులు చీకటిరేకలవలె పలాయనం పఠించాలె.

యుద్ధసమయాన సేనాగ్రభాగంలో ఎవరున్నారు? ఆయన వెంట వున్న వారెవరు? పార్శ్వరక్షకు లెవరు? అస్త్రాచార్యుడయిన ద్రోణుల వారుండగా కృపాచార్యుల సమక్షంలో భీష్ములవారు శిఖండి చేతులలో నేలకూలడమా! అంటే శస్త్రాస్త్రాలూ, ధీశక్తి, త్యాగబుద్ధీ యివేవి కాలాన్ని జయించలేవనీ కాలమే బలీయమయినదనీ విశ్వసించక తప్పదు. ఈ క్షణం వరకూ ఆయనమీదనే నా ఆశలన్నీ వున్నాయి. ఇంక నాకు విజయంమీద ఆశ లేదు. నా హృదయాని కింక శాంతిలేదు. అసలు యీ పదిరోజులూ జరిగిన యుద్ధంలో ఆయన ఏ ఏ వ్యూహాలు పన్నినాడో, యోధు లెవరెవరు మరణించారో అన్నీ వివరంగా చెప్పు అన్నాడు.

మహారాజా! మీరు భావించినట్లు కాలం బలీయమయినది. దాని ప్రేరణతోనే యీ మానవ సంఘం నడుస్తున్నది. ఇప్పుడు ఏ ఒక్కరిని దోషులుగా భావించ నవసరం లేదు. వ్యాసుల వారు అనుగ్రహించిన దివ్యదృష్టితో నేను ఎక్కడ వున్నా యుద్ధరంగంలో ఏ మూల ఏం జరిగిందీ ఎవరి మనస్సులు ఏ రీతిలో సాగినదీ గ్రహించ గలిగినాను. అదంతా తమకు వివరిస్తాను.

తెల తెలవారుతుండగానే శంఖ, భేరీధ్వానాలు మిన్ను ముట్టాయి. రథ, గజ, తురగ దళాలు యుద్ధాలంకరణ పూర్తిచేసుకుంటున్నాయి. వీరుల సింహ గర్జనలు, అశ్వాల హేషారవాలు, మత్తేభ ఘీంకారాలు, మహోత్సాహంగా సేనలను నడుపుతున్నాయి. కురుక్షేత్రం రణరంగంలా కాక ఒక సంగ్రామ నగరశోభతో వుంది. మన పదకొండు అక్షౌహిణీల సేనకు అగ్రభాగంలో భీష్ముల వారు నిలబడ్డారు. రజతమయరథం, దానికి పూన్చిన అశ్వాలు ధవళ కాంతులతో

వున్నాయి. ఆయన తలపాగా కూడా శ్వేతవర్ణంతోనే భాసిస్తున్నది. ఆయన రథధ్వజం తాళచిహ్నామై గగనసీమలో ధగధగ లీనుతున్నది. చంద్రమండలంలా వున్నా డాయన.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు దుశ్శాసనుని పిలిచి: సోదరా! మన మిప్పుడు పితామహులను రక్షించుకోవాలి. యోధులందరూ ఆయనను పరివేష్టించి వుండాలి. ఒక్క శిఖండిని మాత్రమే ఆయన చూడడు. ఈ విషయం మనం విస్మరించి, ప్రమత్తులమయితే నిర్లక్ష్యంగావున్న, సింహాన్ని కుందేలు పరాభూతం చేసినట్లు ఈ మహావీరుడు శిఖండి చేతులలో పడిపోతాడు – అని హెచ్చరించాడు.

అంతా సిద్ధమయాక గాంగేయుడు –

క్షత్రియవీరులారా! మనందరికీ స్వర్గద్వారాలు తెరచి ఉంచుతారు. శౌర్య, ధైర్యాలు ప్రదర్శించి మన తండ్రి, తాతలు ఈ వీరధర్మానుయాయులై బ్రహ్మ లోకాలు చేరారు. మనమూ ఆ దారినే నడవాలి. రోగ పీడతో మంచాల మీద కృశించి నశించడం క్షత్రియుడికి ఉచితం కాదు. రణరంగంలోనే అంతిమ శ్వాస... ఇక మీ మీ ధైర్య సాహసాలు ప్రదర్శించండి ..... అని ప్రబోధించాడు.

మహారాజా! ఉదయసూర్యుని కాంతులే చండ ప్రచండంగా సోకు తున్నాయి. నక్కలూ, కాకులూ అమంగళధ్వానాలు చేస్తున్నాయి. ఎటు చూచినా మానవ జాతికి మహావిపత్తు రానున్న లక్షణాలే కనిపిస్తున్నాయి.

అటూ, యిటూ దుశ్శాసన, దుర్విషహ, దుర్ముఖ, దుస్సహ, వివింశతి, వికర్ణ, చిత్రసేన, సత్యవ్రత, పురుమిత్ర, భూరిశ్రవ, జయ, శలాదులు యిరవై వేల సైన్యంతో భీష్మునివెంట వున్నారు. అభిషాహ, శూరసేన, వసాతి, శాల్వ, త్రిగర్త, కేకయ, సౌవీర దేశాల అధిపతులూ, వారి రథ బలమూ పితామహుని రక్షణలో వున్నాయి. రథచక్ర రక్షకులూ, గజపాదరక్షకులూ, పదాతిదళమూ వేలసంఖ్యలో ఆయన వెంట వున్నది.

అప్పు డాయన ద్రోణ, కృప, బాహ్లిక, అశ్వత్థామలతో సంప్రదించి

సర్వతోముఖ వ్యూహాన్ని పన్నాడు. గజబలం అంగంగా, రాజలోకం శిరస్సుగా, అశ్వికదళం రెక్కలుగా రూపొందించాడు.

కర్ణుడూ, వాని బంధుగణమూ రణరంగానికి దూరంగా వుండిపోయింది– అని సంజయుడు చెప్పగా

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా! భీష్ములవారు పన్నిన వ్యూహాన్ని ఛేదించడానికి ధర్మరాజు పన్నిన ప్రతివ్యూహం ఎలా వుంది, అని అడిగాడు.

మహారాజా! ఆ సమయంలో ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిచి: తమ్ముడూ! శత్రు సేన అధికసంఖ్యలో వున్నప్పుడు మన సేన స్వల్పంగా వుంది కనుక..... సూచీవ్యూహంలో వుండాలని బృహస్పతి మతం. అందుచేత మనసేనను అలా నడిపించు, అనగా అర్జునుడు.

ధర్మనందనా! మనం వజ్రవ్యూహం పన్నాలిప్పుడు. అది శత్రుదుర్భేద్యంగా సాగుతుంది. భీమసేనుడు అగ్రభాగంలో వుంటాడు. సింహాన్ని చూసిన అల్ప మృగాలవలె భీమసేనుని చూసి కౌరవసేన చెల్లాచెదరవుతుంది. లోహ మయమయిన గదాదండంతో భీమసేనుడు భీకర గర్జనలు చేస్తూ సాగుతూంటే గజగజలాడుతాయి వారి సేనలు – అంటూ వ్యూహనిర్మాణం ఆరంభించాడు. భీముడు అగ్రభాగంలో నిలిచేసరికి వారందరి ఉత్సాహమూ మిన్నుముట్టింది. నకుల, సహదేవులు పార్శ్వరక్షకులుగా, విరాజరాజు అక్షౌహిణీ సేనతో వెనుకనే వున్నారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తన పాంచాల యోధులతో ప్రభద్రకగణంతో వీరందరికీ రక్షకుడుగా వస్తున్నాడు. వీరి వెనుక అర్జున సహాయంతో శిఖండి మహా సాహసంతో వస్తున్నాడు. ఆ వెనుక సాత్యకి, యుధామన్యువూ, వారివెంట మిగిలిన సేనాని వహమూ నిలిచింది.

అందరూ ప్రాతఃకాలంలో సంధ్యను ఉపాసించి వచ్చారు. ఆకాశంలో మేఘం లేకుండా వాన, దానివెంట గాలీ సాగివచ్చాయి. ఒక్కసారి అంధకారం వ్యాపించింది. పూర్వదిశలో ఒక ఉల్క సూర్య మండలాన్ని ఢీకొని చెల్లాచెదరయి

పడింది. అంతలో సూర్యకాంతి క్షీణించింది. అన్ని దిక్కుల నుండీ పిడుగుల ధ్వనులు వ్యాపించాయి – అంటూండగా, ధృతరాష్ట్రుడు:

సంజయా! ఆ సుప్రభాతవేళ మన సేనలు ఆనందంగా వున్నాయా? వారి సైనికుల ముఖాలలో ఆనందం, ఉత్సాహం గోచరించిందా? అని అడిగాడు.

మహారాజా! మనసేన దైత్యసేనాసమూహంలా వుంటే వారి బలం దేవసేనలా వుంది. వారికంటె మనది సంఖ్యలో చాలా పెద్దది. మన సేనా సాగరాన్ని చూసిన ధర్మరాజు అర్జునా! పితామహుల రక్షణలో అసంఖ్యాక బలంతో వచ్చే ప్రతిపక్షాన్ని మనం ఎదుర్కొనగలమా – అనడంతో

అర్జునుడు: ధర్మనందనా! ఇదివరలో ఒకనాడు అసురులు అసంఖ్యాక బలంతో దేవతలను ఢీకొనవచ్చినపుడు దేవేంద్రుడు భయ భీతుడై చతుర్ముఖ ప్రజాపతి శరణువేడగా ఆయన:

దేవేంద్రా! బల, వీర్య, పరాక్రమ, సంఖ్యాబలాలు విజయ కారణాలు కావు. ధర్మం, సత్యం, ఉత్సాహం యివీ విజయసాధనకు అవశ్యాలు అన్నాడు. వాటితోనే ఆసురీశక్తిని అమరేంద్రుడు జయించాడు. మరొక్క విషయం వుంది. అనంత గుణ సమన్వితుడు వాసుదేవుడు. ఆయనవెంట విజయలక్ష్మి వుంటుంది. ఆయన మనకండగా వుంటాడు అది చాలు – అన్నాడు.

మహారాజా! గాండీవం ధరించి, అక్షయతూణీరాలతో వచ్చిన అర్జునుడు సజ్జితరథం అధిరోహించాడు. నవ్వు రాజిల్లెడు మోముతో దేవకీ నందనుడు గుర్రాలను అదుపులో వుంచడానికి కళ్ళాలు బిగించాడు.

మనపక్షంలో భీష్ములవారూ, వారిపక్షంలో భీమసేనుడూ సేనా ముఖంలో నిలిచారని చెప్పాను గదా!

ఆ సమయంలో వాసుదేవుడు అర్జునునితో :

కిరీటీ! శత్రుసంహార కాంక్షతోవున్న నువ్వు ఒక్కసారి ఆ పరాశక్తిని ధ్యానించు. ఆ ఆదిశక్తి విజయరూపిణి. అనగానే అర్జునుడు, అర్ధనిమీలిత నేత్రుడై:

నమస్తే సిద్ధ సేనాని ఆర్యే మందారవాసిని
కుమారి కాళి కాపాలి కపిలే కృష్ణపింగళే
భద్రకాళి నమస్తుభ్యం మహాకాళి నమోస్తు తే
చండీ చండే నమస్తుభ్యం తారిణి వరవర్ణిని
కాత్యాయని మహాభాగే కరాళి విజయే జయే
శిఖి పింఛ ధ్వజధరే నానాభరణ భూషితే
వేదశ్రుతి మహాపుణ్యే బ్రహ్మణ్యే జాతవేదసి
జంబూకటక చైత్యేషు నిత్యం సన్నిహితాలయే
స్వాహాకారః స్వధాచైవ కళా కాష్ఠా సరస్వతీ
సావిత్రీ వేదమాతాచ తథా వేదాంత ఉచ్యతే
స్తుతాసి త్వం మహాదేవి విశుద్ధేనాంతరాత్మనా
జయో భవతు మే నిత్యం త్వత్ప్రసాదాద్రణాజిరే

అని దుర్గను స్తుతించాడు.

భగవద్గీత

ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! ఉభయపక్షాలూ యుద్ధ సన్నద్ధ మయి నిలిచాయి. అప్పుడు సుయోధనుడు ద్రోణాచార్యులను సమీపించి –

ఆచార్యా! పాండవసేన మీ శిష్యుడయిన ధృష్టద్యుమ్నుని నాయకత్వంలో నిర్భయంగా నిలిచింది. భీమార్జునులతో సములయిన విరాట, ద్రుపద, చేకితాన, ధృష్టకేతు, శైబ్య, కుంతిభోజులూ, యుధామన్యువూ, ఉత్తమౌజుడూ, అభిమన్యుడూ, ఉపపాండవులూ మహారథికులే. ఇక మన సేనలో మీరూ, పితామహులూ, కృపాచార్యులూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా, వికర్ణుడూ, భూరిశ్రవసుడూ వున్నారు. మీరంతా నాకోసం ప్రాణమయినా త్యాగం చెయ్యడానికి సిద్ధంగా వున్నావారయితే మనమందరం ఇప్పుడు భీష్ములవారిని సంరక్షించుకోవాలి –

అని అంటూండగా భీష్ములు శంఖం పూరించాడు. అంతతో మన యోధులందరూ శంఖ భేరీధ్వానాలారంభించారు.

తెల్లని గుర్రాలను పూన్చిన రథంమీద వచ్చే కృష్ణార్జునులు పాంచజన్య దేవదత్తాలను పూరించాడు. భీమసేనుడు పౌండ్ర శంఖాన్నీ, నకుల, సహదేవులు సుఘోష, మణి పుష్పకాలనూ పూరించారు. అంతతో వారి పక్షాన గల యోధు లందరి శంఖ ధ్వానాలూ మిన్నుముట్టాయి. అప్పుడు అర్జునుడు మాధవా! మన రథాన్ని ఉభయసేనా మధ్యంలో నిలుపు. ఒక్కసారి శత్రుసేనలో ఎవరెవరున్నారో చూస్తాను – అన్నాడు.

ఎదురుగా పితృసములూ, పితామహులూ, ఆచార్యులూ, మేనమామలూ, సోదరులూ, పుత్రతుల్యులూ, పౌత్రులూ, స్నేహితులూ కనిపించడంతో కన్నుల నీరు తిరిగి –

కృష్ణా! వీరిని చూస్తూంటే నా శరీరం గగుర్పాటుతో కంపిస్తున్నది. నాలుక పిడచ కడుతున్నది. మనస్సు వికలమవుతోంది. గాండీవం చెయ్యి జారుతోంది. బంధు, సోదర, సుహృజ్జనాన్ని సంహరించి విజయం పొంది, రాజ్యభోగాలు అనుభవించా లనిపించడంలేదు. పితామహులు, ఆచార్యులు, సోదరులు, స్నేహితులు వీరితోనా యుద్ధం. నా మనస్సంగీకరించడం లేదు. నేను గాండీవం సంధించను. వారే నన్ను సంహరిస్తే నిశ్చింతగా ప్రాణాలు విడుస్తాను. అని ధనుర్బాణాలు వదిలి రథం మీద కూలబడ్డాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు: పార్థా! ఈ సమయంలో నీ మనస్సుని ఈ కశ్మలభావాలు ఎలా ఆవరించాయి? అపకీర్తికరమూ, అనార్యులకు కలుగ వలసింది. నీ వంటివాడికీ ఊహరాకూడదు. పౌరుషవంతుల ఛాయలోకి రాకూడని క్షుద్రమయిన హృదయ దౌర్బల్యాన్ని విడిచి నిలబడు, లే ..... అనగా అర్జునుడు– కృష్ణా! ఆచార్యులనూ, పితామహులనూ సంహరించి యీ నెత్తురుకూడు తినడం కంటే భిక్షాటనం మేలనిపిస్తున్నది. ఇప్పుడు నాకు ధర్మమేదో అధర్మమేదో తెలియడం లేదు. గురువుగా కర్తవ్యం ఉపదేశించు, అన్నాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు ఫకాలున నవ్వి – అశోచ్యులకోసం శోకిస్తున్నావు. ఏవేవో ప్రజ్ఞావాదాలు చేస్తున్నావు. విజ్ఞతకలవారు చెయ్యవలసిన పనికాదు. ఇప్పుడు నువ్వు చూస్తూన్న వీరందరూ యిదివరలో వున్నారు. ఇప్పుడూ వున్నారు. ఇకముందూ ఉంటారు. దేహధారికి బాల్య, కౌమార, యౌవనాలవలె మరో దేహం కూడా ప్రాప్తిస్తుంది.

ధీమంతులు ఈ పరిణామాన్ని గుర్తించరు. శీతోష్ణాలు, సుఖ దుఃఖాలు యివన్నీ జీవునికి సంబంధించినవి కావు. ఈ దేహాదులు వాటికి కలిగే అసత్పదార్థాలు. సత్పదార్థం ఆత్మ ఒక్కటే. అదే సద్రూప బ్రహ్మ.

ఈ జగత్తంతా సద్రూప బ్రహ్మ వ్యాప్తమే. అందుచేత బ్రహ్మీ రూపమయిన ఆత్మకు నాశనం ఉండదు.

నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః,
నచైనం క్లేదయం త్యాపో న శోషయతి మారుతః.
జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ...
అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్త మధ్యాని భారత!
అవ్యక్త నిధనాన్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా...
" Œ Oк ²r ~Gê † Ç Šq, ê† Ç#" Œ Q$ êa #~Ê పరాణి,
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ.

అస్త్రశస్త్రాలు ఛేదించలేనిదీ, అగ్ని దహించలేనిదీ, నీటివల్ల ఆర్ద్రం కానిదీ, గాలి వల్ల ఎండిపోనిదీ ఆత్మ.

ఈ భూతమయ దేహం అంటావా! ఆదిలో ఈ పంచభూతాలు లేవు. మధ్యలో వచ్చాయి. మళ్ళీ పోతాయి. వాటి కోసం పరిదేవన దేనికి? చిరిగినబట్టను విడిచి మంచి వస్త్రం ధరించినట్లే ప్రాణి జీర్ణ దేహం విడచి మరో శరీరాన్ని ధరిస్తుంది. ఇంక ఈ ప్రపంచములో జనన మరణాలు ఒకదాని వెంట ఒకటి వస్తూనే వుంటాయి. అందుకోసం ప్రాజ్ఞుడయిన వాడు విచారించకూడదు. అందుచేత విజయా!

హతో! వా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్,

తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌంతేయ! యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః.

ఈ సమయంలో నువ్వు యుద్ధసంకల్పం విడిచి పెట్టకు. ఇందులో మరణిస్తే వీరస్వర్గం జయిస్తే భూమండలం సర్వభోగాలతో నీకాళ్ళ ముందు వుంటుంది. కృత నిశ్చయంతో లేచి నిలబడు. జయాపజయాలకూ సుఖ దుఃఖాలకూ, ఉత్సాహ విషాదాలు పొందకుండా ఆత్మ జ్ఞానంతో సంతుష్టుడైన వాడే స్థితప్రజ్ఞుడు – అనగా, అర్జునుడు – మాధవా! స్థితప్రజ్ఞుల లక్షణాలేమిటి అని అడిగాడు.

కౌంతేయా! దుఃఖ సన్నివేశాలు మీదపడ్డా కలతచెందని మనస్సు కల వాడూ, సుఖసంతోషాలను వాంఛిస్తూ, తాపత్రయ పడనివాడూ, క్రోధమూ భయమూ, అనురాగమూ లేనివాడూ ఇంద్రియాలకు లొంగకుండా, వాటిని తన ఆధీనంలో వుంచుకొనే వాడే స్థితప్రజ్ఞుడు.

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సంగ స్తేషూ పజాయతే,

‹ ΘQê` ÐQ* ì† Ç ÍHê=°—Hê=¶` ŸÂHÉ Ê_ భిజాయతే.

క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్ స్మృతి విభ్రమః,

స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి.

నిరంతరం పాంచభౌతిక విషయాలనే మననం చేసుకునే అభ్యాసంవల్ల వాటిమీద ఆసక్తి పుడుతుంది. అక్కడ కోరిక ఉద్భవిస్తుంది. దాని వెంట క్రోధం ఉద్భవిస్తుంది. క్రోధవశమయిన మనస్సు అవివేకంలో పడుతుంది. అప్పుడు స్మృతినశించి బుద్ధీహీనత ప్రాప్తిస్తుంది; అదే మనషికి నాశనం. అందుచేత మనస్సును భౌతిక విషయాలకు లొంగ నివ్వకూడదు.

నిర్మమో, నిరహంకారః స శాంతి మధిగచ్ఛతి.

అహంకార, మమకార శూన్యుడికి శాంతి లభిస్తుంది – అని చెప్పగా, అర్జునుడు –

మాధవా! నా మనస్సు మరీ సంధిగ్ధలో పడుతున్నది. కర్మకంటె జ్ఞానమే శ్రేష్ఠమంటూ నన్ను యీ ఘోరకర్మకు ఎందుకు ప్రేరేపిస్తున్నావు. అని అడిగాడు.

గాండీవీ! జ్ఞానార్హులకు జ్ఞాన యోగమూ, నిష్కామ యోగులకు కర్మమార్గమూ ఉపదేశించాను.

అన్నా ద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్న సంభవః

యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మ సముద్భవః.

కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షర సముద్భవమ్,

తస్మా త్సర్వ గతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్.

అన్నం వల్ల ప్రాణికోటి పుడుతున్నది. అన్నం వర్షం వల్ల కలుగుతున్నది. వానలు యజ్ఞాలవల్ల కురుస్తాయి. వాటికి కర్మ మూలం. కర్మకు వేదం మాతృస్థానం. అది అక్షర సముద్భవం పర్యవసానంగా అక్షరరూపమయిన వేదం (బ్రహ్మ) యజ్ఞాలలో ప్రతిష్ఠితమయి వుంటుంది. అది కర్మ చక్రాన్ని నడుపుతుంది. ఫలాపేక్ష లేకుండా కర్మ చెయ్యడమే మోక్షహేతువు. జనకాది చక్రవర్తులు కూడా ఈ కర్మ మార్గాన్ని విడవకుండానే జ్ఞానులయారు.

శిష్టులయిన వారు ఏ దారిన వెడతారో యితరులు ఆ దారినే అను సరిస్తారు. వారు చేసిన దానినే ప్రమాణంగా గ్రహిస్తారు. అందుచేతనే నాకు కావలసిందేమీ లేకపోయినా లోకం కర్మభ్రష్టం కాకుండా వుండడం కోసం కర్మలు ఆచరిస్తున్నాను. స్వధర్మాన్ని అనుసరిస్తూ ప్రాణాలు కోలుపోయినా శ్రేయస్కరమే కాని, యితరుల ధర్మాన్ని ఆచరించడం చాలా ప్రమాదకరమయినది.

అర్జునా! ప్రాచీనకాలంలో సూర్యుడికి బోధించిన జ్ఞానమార్గం నీకు చెపుతున్నాను. దీన్ని సూర్యుడు మనువుకీ, మనువు ఇక్ష్వాకునికీ ఉపదేశించారు– అనగా.

మాధవా! నేటి వాడవయిన నువ్వు సూర్యభగవానుడికి ఏనాడో ఉపదేశించానంటున్నావు – అంటూండగా వాసుదేవుడు నవ్వి – పార్థా! మనకు

ఇప్పటికి ఎన్నో జన్మలు గతించాయి. అయితే ఆ విషయం నీకు తెలీదు. నాకు జనన మరణాలు లేకపోయినా నా మాయతో నేను జన్మిస్తుంటాను.

యదా యదాహి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత,
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహమ్.

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్,
ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే.

ధర్మగ్లాని జరిగినప్పుడల్లా నేను అవతరించి, అధర్మాన్ని అణగార్చి ధర్మోద్ధరణ చేస్తుంటాను. సత్పురుషరక్షణకూ, దుష్టశిక్షణకూ, ధర్మసంస్థాపనకు నేను అవతరిస్తుంటాను.

ఇక రాగ ద్వేషాలను జయించి, మాత్సర్యరహితులై తాము సాగించే కార్యాలు ఫలించినా, ఫలించకపోయినా పట్టించుకోకుండా వుండేవారు బంధంలో పడరు. అలా వుంటూ ఇంద్రియాలను జయించిన వారు జ్ఞానులవుతారు. అందుచేతనే అజ్ఞాన సంశయాన్ని జ్ఞానఖడ్గంతో ఛేదించి ఫలాపేక్ష లేకుండా కర్మ చెయ్యి – అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు కృష్ణా! కర్మత్యాగం, కర్మానుష్ఠానం అంటూ రెండూ చెపుతున్నావు. ఏమిటిది – అనగా

కౌంతేయా! కర్మపరిత్యాగమూ నిష్కామ కర్మానుష్ఠానమూ రెండూ ఉత్తమ మార్గాలే. అయితే రెండవదే అనేకులకు అనుసరణీయం. జ్ఞానయోగి పొందే ఫలాన్నే కర్మయోగికూడ పొందుతాడు. జ్ఞానికి, నిష్కామంగా కర్మ సాగించే వాడికీ, భేదం లేదు. ఎందుకంటే ఉభయులూ సమాన ఫలమే పొందుతారు.

నిరంతరం బ్రహ్మమందే దృష్టినిలిపి, మోహాలకు లొంగనివాడు బ్రహ్మ పదం పొందుతాడు. బాహ్యవిషయాలపై ఆలోచనలు పోనివ్వక భ్రూమధ్యంలో దృష్టిని ఏకాగ్రంచేసి మనో, బుద్ధులనూ, ఇంద్రియాలనూ స్వాధీనం చేసుకున్న జ్ఞానికి మోక్షం కరతలామలకం. మట్టినీ, బంగారాన్నీ, సమానంగా చూడగల వాడు జితేంద్రియుడై యోగారూఢు డవుతాడు.

వాసుదేవుడు గీతోపదేశం కొనసాగిస్తూ –

పార్థా! ఆత్మజ్ఞానం కోరేవాడు వెయ్యిమందిలో ఒకడుంటాడు. వారిలో ఏ ఒకడో నన్ను తెలుసుకోగలుగుతాడు. భూమి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము అనే ఎనిమిది రూపాలలో మాయ కనిపిస్తూ ఉంటుంది. అదే సంసార బంధహేతువు.

తద్భిన్నమూ, శ్రేష్ఠమూ, అయిన నా శక్తి జీవరూపంలో వున్న ఈ జగత్తును ధరిస్తున్నది. దారంలో పూసల వలె ఈ జగత్తు నా మీద ఆధారపడింది. జలమందు రసస్వరూపంలో, సూర్యచంద్రులలో కాంతిగా, వేదాలలో ప్రణవంగా, ఆకాశంలో శబ్దంగా, మానవునిలో పురుషకారంగా, భూమిలో గంధరూపంగా, అగ్నియందు తేజస్సుగా, జీవకోటిలో ప్రాణవాయువుగా వున్నది నేనే. సత్త్వ, రజ, స్తమోగుణాలు నేనే. ఇది గ్రహించిన వాడు బ్రహ్మజ్ఞాని. యోగ మాయా వృతుడనై నేను ఈ లోకానికి కనిపించకుండా ఉంటాను.

ఇంద్రియ నిగ్రహంతో నవద్వారాలూ బంధించి, మనస్సును హృదయాన్నీ నిరోధించి, ప్రాణాన్ని సహస్రారంలో నిలిపి, ధ్యానయోగంలో నన్నే స్మరిస్తూ ఓంకారోపాసనతో జీవితం సాగించేవాడు నన్ను పొందుతాడు. ఇక వానికి పునర్జన్మ లేదు. ఈ భూతకోటి ఎన్నోమారులు ప్రభవించి లయ మవుతూంటుంది. వీటికి అతీతమైంది పరబ్రహ్మం. యోగాభ్యాసం చేసేవాడు ఏ కర్మలూ చెయ్యకుండానే ఈ బ్రహ్మపదం పొందగలడు.

సర్వత్రా వ్యాపించి, సంచరించే వాయువు ఆకాశంలో వున్నా దానిని అంటనట్టు, ఈ జగత్తంతా వ్యాపించివున్న నాకు దానితో ఏ బంధమూలేదు. ప్రళయ సమయంలో ఇవన్నీ నాలో లయమవుతాయి. ఈ విషయం తెలిసిన బ్రహ్మజ్ఞానులు నన్నే ఆశ్రయిస్తారు. అజ్ఞానులు ఈ విషయాన్ని గ్రహించలేక మోహ పాశ బద్ధులై తామస, రాజస స్వభావాలతో నన్ను అపహసిస్తారు.

పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి,
తదహం భక్త్యుపహృతం అశ్నామి ప్రయతాత్మనః.

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్,
యత్తపస్యసి కౌంతేయ! తత్కురుష్వ మదర్పణమ్.
అనన్యా శ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే,
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్.

ఇతర చింతలేమీలేకుండా నన్నే ఉపాసిస్తూ భక్తితో పత్రమో, పుష్పమో, ఫలమో, జలమో, నాకర్పించేవారి క్షేమం నేనే చూస్తాను. నువ్వు చేసే పనినీ, తినే ఆహారాన్నీ, చేసే హోమాన్ని, దానాన్నీ, తపస్సునూ నాకే అర్పించు. అప్పుడు నన్ను చేరగలవు. సర్వభూతాలయందూ నాకు సమభావమే వుంది.

నేనే విష్ణువును, సూర్యుడను, చంద్రుడను.

వేదానాం సామవేదో౽స్మి దేవానా మస్మి వాసవః.
ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానా మస్మి చేతనా.

ఇంతదేనికి! స్థావర జంగమాత్మక భూతకోటి అంతా నేనే. నాలోని ఒక్క అంశతో ఈ సర్వప్రపంచం నిండి వున్నది. అంటూండగా.

కిరీటి, మాధవా! నీ మాటలు వింటూంటే నా మోహాంధకారం పటాపంచలయింది. ఒక్కసారి నీ స్వరూపంతో నాకు సాక్షాత్కరించు అన్నాడు.

అర్జునా! చూడు, ఈ నిఖిల ప్రపంచాన్నీ నాలో చూడడానికి నీకు దివ్యదృష్టి అనుగ్రహిస్తున్నాను. నీ చర్మచక్షువులకు ఆ శక్తిలేదు – అని విశ్వరూపం ధరించాడు వాసుదేవుడు.

అనేక వక్త్రనయనమ్ నేకాద్భుతదర్శనమ్,
అనేక దివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్.
దివ్యమాల్యాంబర ధరం దివ్యగంధానులేపనమ్,
సర్వాశ్చర్యమయం దేవమ్ అనంతం విశ్వతోముఖమ్.
యథానదీనాం బహవో౽ంబువేగాః సముద్రమేవాభిముఖా ద్రవంతి,
తథా తవామీ నరలోకవీరా విశంతి వక్త్రా ణ్యభి విజ్వలంతి.

మాధవా! నీ అద్భుతరూప దర్శనంతో నా హృదయం ఆహ్లాదమయంగా వుంది. మహాప్రవాహంతో సాగే నదులన్నీ సముద్రాభి ముఖంగా వచ్చేటట్లు, వీరవరేణ్యు లందరూ నీ ప్రజ్వలితాగ్ని సదృశ ముఖంలో పడిపోతున్నారు – అన్నాడు అర్జునుడు.

తస్మాత్త్వ ముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ జిత్వా
శత్రూన్ భుఙ్క్ష్వ రాజ్యం సమృద్ధమ్,
మయై వైతే నిహతాః పూర్వమేవ
నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్.

అందుచేత అర్జునా! లేచి నిలబడి శత్రుసంహారం చేసి, విజయశ్రీ విరాజితుడవై రాజ్యభోగా లనుభవించు. వీరందరినీ నే నిదివరకే సంహరించాను– అని వాసుదేవుడు అనగా.

అర్జునుడు, హృషీకేశా! ఇంక ఈ విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించి, దేవకీ నందన రూపంతో నన్ను అనుగ్రహించు – అని చేతులు జోడించాడు.

వాసుదేవుడు విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించి, చిరునవ్వుతో అర్జునుని వైపు తిరిగాడు.

మాధవా! నిరంతరం నీ గుణ రూపాలను ఆరాధించే భక్తి శ్రేష్ఠమా? అతీంద్రియమూ అవినాశమూ అయిన బ్రహ్మజ్ఞానం ఉత్తమమా? అని అడుగగా– వాసుదేవుడు.

పార్థా! నిరంతరం నా యందే మనసు నిలిపి నా రూపాన్ని ఆరాధించడం ఉత్తమమే. సర్వవ్యాపకమూ, మాయాతీతమూ, నిత్యసత్యమూ, శాశ్వతమూ, నిర్గుణమూ, అయిన పరబ్రహ్మను ఉపాసించేవారు కూడా నన్నే చేరుతున్నారు.

దేహాభిమానికి ఈ ఉపాసన సాధ్యంకాదు. ఏకాగ్రదృష్టితో నన్ను ధ్యానించే వారిని సంసార సాగరం నుండి నేనే తరింపజేస్తాను. జ్ఞానం కంటె ధ్యానం ఉత్తమం. అంతకంటె కర్మ ఫలాపేక్ష లేకపోవడం శ్రేష్ఠం. త్యాగంవల్ల శాంతి ఏర్పడుతుంది.

సుఖ దుఃఖ రాగ ద్వేషాలకు అతీతుడై ఓరిమితో ఆనంద చిత్తంతో నిర్మల హృదయంతో నన్నే స్మరించేవారిని నేను ఉద్ధరిస్తాను. చిత్తవైకల్యం లేకుండా నిష్కామ కర్మ చేసేవాడు నాకు పరమ ప్రియుడు.

యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి నా కాంక్షతి,

శుభాశుభ పరిత్యాగీ భక్తిమాన్ య స్స మే ప్రియః.

అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు, మాధవా! ప్రకృతీ – పురుషుడూ, క్షేత్రమూ – క్షేత్రజ్ఞుడూ, జ్ఞానమూ, జ్ఞేయమూ అంటూంటారు. ఏమిటిదంతా అనగా

వాసుదేవుడు, పార్థా! ఈ దేహమే క్షేత్రం. దీన్ని తెలుసుకున్నవాడే క్షేత్రజ్ఞుడు. ఇక ఈ విషయమై అనేకులు అనేక భావనలు చేశారు. పంచభూతాలూ, అహంకారమూ, బుద్ధీ, కర్మేంద్రియ పంచకమూ, జ్ఞానేంద్రియ పంచకమూ, మనస్సు, శబ్ద, స్పర్శ, రస, రూప, గంధాలూ, చేతన ధారణాశక్తి ఇవన్నీ క్షేత్రం; గర్వాభిమానాలు లేకుండా క్షమా శీలంతో, అహింసాపరుడై ఆత్మ నిగ్రహంతో, శుచిగా గురు సేవాపరాయణుడై భార్యా, పుత్ర, గృహ రామాదులందు మమకారాలు లేకుండా, ఆత్మజిజ్ఞాసతో నిరంతరం నన్నే స్మరించేవాడు జ్ఞాని. ఇవేవీ లేనివాడు అజ్ఞాని.

యావ త్సంజాయతే కించిత్ సత్త్వం స్థావర జంగమమ్,

క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞ సంయోగాత్ తద్విద్ధి భరతర్షభ!.

స్థావరణ జంగమాత్మకమయిన ఈ ప్రపంచం అంతా క్షేత్ర, క్షేత్రజ్ఞ సంయోగఫలమే. ఈ క్షేత్ర, క్షేత్రజ్ఞ భేదాన్ని, మాయనుండి బయటపడే దానిని జ్ఞాననేత్రంతో గ్రహించాలి.

సత్త్వ, రజ, స్తమో, గుణాత్మకమయిన మాయా ప్రకృతిలో క్షేత్రబీజాన్ని ప్రవేశపెడతాను. అప్పుడీ సృష్టి అంతా సాగుతుంది. అందుచేత సర్వానికీ ప్రకృతి, మాత కాగా నేను తండ్రి నవుతున్నాను. ఈ గుణత్రయంలో సత్త్వంవున్నదే – అది సుఖాలపై జ్ఞానంపై ఆసక్తిని కలిగించి ఆత్మను బంధిస్తే, రజోగుణం సంసార బంధాన్ని బిగిస్తుంది. తమోగుణం అవివేకాన్ని ఆవరింప జేసి పరాకునూ, సోమరితనాన్నీ, నిద్రనూ ప్రసాదిస్తుంది. ఈ గుణత్రయాన్ని పారద్రోలినవాడు ప్రకాశ, ప్రవృత్తి, మోహ దూరుడవుతాడు.

సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవ చ,

ప్రమాద మోహౌ తమసో భవతోஉ జ్ఞాన మేవ చ.

ధర్మాధర్మరూప కర్మలే వేళ్ళుగా సత్త్వ, రజ, స్తమో గుణాలే కొమ్మలుగా, ఇంద్రియ వాంఛలే చివురులుగా, వేదాలే ఆకులుగా వున్న సంసారమనే అశ్వత్థ వృక్షాన్ని వైరాగ్యమనే అస్త్రంతో ఛేదించాలి.

ఈ సృష్టి అంతా క్షరమూ, అక్షరమూ అని రెండు విధాలుగా ఉంటుంది. ప్రకృతి వికారంవల్ల పుట్టేదంతా నశించేదే కనక అది క్షరం. అవినాశన మయిన జీవం అక్షరం. క్షరమయిన సంసారాన్నీ, అక్షరమయిన మాయాజాలాన్నీ అంటీ ముట్టని అతీత పరబ్రహ్మాన్ని నేను.

అభయం సత్త్వ సంశుద్ధిః జ్ఞాన యోగ వ్యవస్థితిః,

దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్.

తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచ మద్రోహో నాతిమానితా.

భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత!.

నిర్భయుడై, ఏ కలుష భావమూ లేకుండా ఆత్మ జ్ఞానంతో వుండడం ఇంద్రియ నిగ్రహమూ, దానమూ, వేద కర్మాచరణమూ, వేదాధ్యయనమూ, తపస్సు, బ్రహ్మ యజ్ఞమూ, సత్యవాక్పాలనా, అహింసాదృష్టి, కోపం లేక పోవడమూ, ఔదార్యమూ, దోష దృష్టిరాహిత్యమూ, భూతదయ, లోభహీనత, సరళ స్వభావమూ; చంచల మనస్కుడు కాకుండడం, ఓరిమీ, తేజస్సూ, స్థైర్యమూ, బాహ్యాభ్యంతర శుచీ, పరద్రోహచింతనా రాహిత్యమూ ఇవన్నీ దైవీగుణాలు.

ఇక సత్యాన్నీ సదాచారాన్నీ, శుచిత్వాన్నీ విడిచినవాడూ, ధర్మాధర్మాలను లెక్క చెయ్యనివాడూ, ఈ సృష్టికి స్రష్ట ఎవడూలేడని, స్త్రీ – పురుష సంయోగమే దీనికి కారణమనీ ప్రచారం చేసేవాడూ, అహంకార, దురభిమానాలతో,

అవివేకంగా దురాచార, దుస్సంకల్పాలతో సాగేవాడూ, కామ క్రోధాదులకు లొంగినవాడూ అక్రమ ధనార్జన పరుడూ వీరందరూ ఆసురీస్వభావులు. వీరు పదే పదే అవే గుణాలతో అనేక జన్మలు ఎత్తుతుంటారు. సాత్త్వికులు దైవీశక్తులను ఆరాధిస్తారు. రాజస్వభావులు యక్ష, రాక్షసారాధన చేస్తే, తామసులు భూత ప్రేత సేవచేస్తారు. యాగమూ, దానమూ, తపస్సు, చిత్తశుద్ధి కోసం సాగించాలి. వాటిని నిష్కామంగా సాగించాలి.

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వ పాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః.

సర్వకర్మలనూ, కర్మఫలాన్నీ నాకే అర్పించి నన్నే శరణుపొందు నిన్ను సర్వపాప విముక్తుణ్ణి చేసి మోక్షం ఇస్తాను. విచారించకు అని బోధించాడు.

అర్జునుడు ఈ ఉపదేశంతో స్వస్థ చిత్తుడై గాండీవం ధరించి నిలబడ్డాడు.

ఇది గీతాసారము

యత్ర యోగీశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
తత్ర శ్రీః విజయో భూతిః ధ్రువానీతి ర్మతి ర్మమ.

– సంజయుడు.

యుద్ధ ప్రారంభం

మహారాజా! పాండవసేనాముఖంలో గాండీవం ధరించి నిలిచిన అర్జునుని చూడగానే అతని వెనుక నిలిచిన యోధులందరూ సింహనాదాలు చేశారు. మహావీరుల శంఖధ్వానాలు, శంఖ, భేరీ, క్రకచ, గోముఖ, నారసింహాది యుద్ధవాద్యాలు మిన్నుముట్టాయి. ఆ సంగ్రామాన్ని చూడడానికి దేవ, గంధర్వ, సిద్ధ, చారణ గణాలు ఆకాశంలో నిలిచాయి.

ఆ సమయంలో ధర్మరాజు తన కవచం విప్పి, ఆయుధాలను రథం మీద వుంచి, క్రిందికి దిగి శత్రు సేనాముఖంగా అడుగులు వెయ్యడం చూసి,

మిగిలిన సోదరులూ, కృష్ణుడూ ఆయనను అనుసరించారు.

అప్పుడు భీముడూ, సహదేవుడూ – అగ్రజా! ఏమిటిది! ఇప్పుడీ నడక ఎక్కడికి? అని అడిగారు.

ధర్మరాజు వారివైపయినా చూడకుండా ముందుకు సాగుతూంటే, కృష్ణుడు చిరునవ్వుతో – అర్జునా! భీష్మ, ద్రోణ, కృప, శల్యులు మీకు పూజ్య గురు స్థానీయులు. అటువంటి వారి ఆదేశం పొందకుండా యుద్ధానికి దిగడం శాస్త్ర సమ్మతం కాదు; కనుక ధర్మజుడు ఆ ఆచారాన్ని పాటించుచున్నాడు అని – చెప్పాడు.

ఆ విషయం తెలియకుండా – ఉభయ పక్షాలలోని క్షత్రియ వీరులు కొందరు, యుద్ధానికి భయపడి, క్షత్రియ వంశానికి కళంకం తెచ్చేపని ధర్మరాజు చేస్తున్నాడని హేళన ప్రారంభించారు; మనవారి ఉత్సాహానికి పట్టపగ్గాల్లేవు.

అలా వచ్చి పాదాలకు నమస్కరించే ధర్మరాజును దగ్గరగా తీసుకొని భీష్ములవారు:

నాయనా! నాకు చాల సంతోషంగా వుంది. నేను యుద్ధానికి అనుమతి యిస్తున్నాను. నీకు పరాజయం లేదు.

అర్థస్య పురుషో దాసః దాస స్త్వర్థో న కస్యచిత్ –

ఎక్కడయినా మనిషి లక్ష్మికి దాసుడవుతున్నాడే కాని, లక్ష్మి ఎవరికీ దాసీత్వం చెయ్యలేదు. నేటివరకూ నేను వీరి పోషణలో వున్నాను కనుక ఈ పక్షంలో పోరాడుతున్నాను – అన్నాడు.

ఆయన ఆశీస్సులతో ధర్మరాజు ముందుకు సాగి ద్రోణాచార్యులకూ, కృపాచార్యులకూ, శల్యునికీ నమస్కరించి వారి ఆశీర్వాదాలు పొంది తిరిగి వచ్చాడు.

ఈ మధ్యలో కృష్ణుడు, యుద్ధం చూడవచ్చిన ప్రేక్షకులలో వున్న కర్ణుని సమీపించి రాధేయా! భీష్ములవారు నేలకూలే వరకూ నువ్వు మా పక్షంలో వుండి పోరాడవచ్చు గదా! అనగా కర్ణుడు:

ఎందుకయ్యా ఈ కికురింపు! సుయోధనునికి అప్రియమయిన పని ఒక్కటీ నేను చెయ్యను – అన్నాడు.

తిరిగివస్తూ ధర్మరాజు ఉభయపక్షాలను చూసి:

యుద్ధం ప్రారంభం కానున్న ఈ సమయంలో ఎవరయినా అటువారు యిటు కాని, యిటువారు అటుకాని వెళ్ళదలచుకుంటే ఎవరికీ అభ్యంతరం లేదన్నాడు.

అప్పుడు యుయుత్సుడు మన పక్షంనుండి వారివయిపు వెళ్ళిపోయాడు. వారు వానికి స్వాగతమిచ్చారు.

ధర్మరాజు తన రథం ఎక్కాడు. అంతలో మరొక్కమారు రణధ్వానాలు రేగాయి. ప్రచండవాయువులో వృక్షాలవలె ఊగిసలాడుతూ సేనలు సాగుతున్నాయి. ప్రళయకాలంలో సముద్రం ఘోషిస్తున్నట్లు వారి కోలాహలం వినవస్తున్నది.

మత్తేభ ఘీంకారాలు, జాత్యశ్వాల హేషారవాలు, పదాతుల పాద ఘట్టనాలు, మహాయోధుల శంఖ ధ్వానాలు, ఏనుగులు, గుర్రాల మెడలలోని ఘంటా ధ్వానాలు కురుక్షేత్రాన్ని చుట్టుముట్టాయి.

కాలదండం వంటి ధనుస్సును చేబట్టి నిలిచిన భీష్మాచార్యుల రథం ఎదురువస్తూంటే గాండీవం సంధించి అర్జునుడు తన రథాన్ని ఆయనకు ఎదురు నడిపించాడు.

కృతవర్మకు ఎదురుగా సాత్యకీ, బృహద్బలుని ముందు అభిమన్యుడు, మన యువరాజుకి అభిముఖంగా భీమసేనుడు, దుశ్శాసనుని సమక్షంలో నకులుడూ, దుర్ముఖునితో పోరాటానికి సహదేవుడూ, శల్యుని ఎదుట ధర్మరాజూ, ఆచార్య ద్రోణులకు ఎదురుగా ధృష్టద్యుమ్నుడూ, బాహ్లీకునితో యుద్ధానికి ధృష్టకేతువూ, అలంబుసునిమీదికి ఘటోత్కచుడూ, అశ్వత్థామ కెదురుగా శిఖండి, సైంధవుని ముందు ద్రుపదుడూ, శకుని మీదకు ద్రౌపదీ నందనుడు ప్రతివింధ్యుడూ యిలా సంగ్రామరంగస్థలంలో రణ క్రీడ ఆరంభమయింది. భయానకంగా వున్నా రమణీయంగా వుంది.

పదాతులు పదాతులనూ, గజబలం గజబలాన్నీ, తురగదళం తురగ దళాన్నీ, రథికులు రథికులనూ ఎదుర్కొనడం చూస్తే ఒకే రథికుడూ, ఒకే పదాతీ, ఒకే తురగారూఢుడూ పోరుతున్న భ్రమ కలిగింది.

క్రమంగా సూర్యుడు నడినెత్తికి వచ్చాడు. అప్పటికి యుద్ధతీవ్రత హెచ్చింది. వంగిన మొనలతో వున్న బాణాలను విడుస్తూ, భీష్మాచార్యుడు శత్రు సేనా సమూహాన్ని చిందర వందర చేస్తున్నాడు. ఆయన వాడి బాణాల దెబ్బతిన్న మత్తేభాలు ఆ తాకిడికి ఆగలేక విపరీతంగా రోదిస్తున్నాయి. అప్పటి కాయన ఎదురుగా కాశీ, చేది, కరూష, పాంచాల దేశయోధులున్నాయి. ఆయన రణ నృత్యం చేస్తున్నాడు. అది చూసి అభిమన్యుడు ఆయనకు ఎదురువచ్చాడు.

ఆ సమయానికి కృతవర్మ, కృపాచార్యుడూ, శల్యుడూ, వివింశతి, దుర్ముఖుడూ అక్కడకు వచ్చారు. అభిమన్యుడు ఒకబాణంతో కృతవర్మనూ, అయిదుబాణాలతో శల్యునీ, బాణపరంపరతో భీష్మునీ, చికాకుపరుస్తూనే కృపాచార్యుని ధనుస్సును రెండుముక్కలు చేశాడు. ఆ వీరవరుడు చక్రంలా తిరుగుతూ, చేతిలోని ధనుస్సును చక్రాకృతిలో నడుపుతున్నాడు. చూస్తూండగానే భీష్ముని రథచక్రరక్షకులు నేలకూలారు. భీష్ముని బాణాలు అభిమన్యుని సారథిని నేలకూల్చాయి. అంతలో ఆయన రథధ్వజం నేలకూలడం చూసిన మన సేనలు కోలాహలం ప్రారంభించాయి.

అభిమన్యుని విజృంభణ చూసి భీమసేనుడు సింహగర్జన చేశాడు. అదివిని సాత్యకి భీమసేనునితో అభిమన్యునికి రక్షగా వచ్చాడు. విరాట, ధృష్టద్యుమ్నులు కూడా అక్కడకు చేరారు. పితామహుడు సాత్యకినీ, ధృష్టద్యుమ్నునీ వేధించి భీముని రథధ్వజాన్ని ఖండించాడు. భీమునికి క్రోధం హెచ్చి, కృపాచార్యునీ, కృతవర్మనూ, భీష్మునీ శర వర్షంతో ముంచాడు.

తొండాన్ని ముడిచి నోట్లోవుంచుకొని తీవ్రవేగంతో వచ్చే మత్తేభం మీద ఉన్న ఉత్తరుడు శల్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. శల్యుని బాణాలు తగిలి మరీ రెచ్చిపోయిన ఆ మదపుటేనుగు, శల్యుని రథాశ్వాలను తుత్తునియలు చేసింది. అప్పుడు శల్యుడు వదిలిన లోహ నిర్మితమయిన శక్తి ఉత్తరుని కవచాన్ని ఛేదించింది. ఉత్తరుడు స్పృహ కోల్పోయాడు.

అదే అదనని శల్యుడు దాని తొండాన్ని ఖండించడంతో అది విలవిల తన్నుకు నేలకూలింది. ఆ సమయంలోనే శల్యుడు తనకు సమీపంలో వున్న కృతవర్మ రథంమీదికి నడిచాడు. ఉత్తరుని సోదరు డిదంతా చూసి ఆకర్ణాంతం లాగిన బాణం విడిచాడు. అప్పటికే బృహద్బల, జయత్సేన, రుక్మధర, విందాను వింద, సుదక్షిణ, సైంధవులు శల్యుని రక్షణకు చేరారు. వారి ధనుస్సులు మెరుపు తీగల్లా మెరుస్తున్నాయి.

వర్షాకాల ప్రారంభసమయంలో పడే వానలా వారు విడిచే బాణాలు తనమీదకు రాకుండానే వారి ధనుస్సులను తుత్తునియలు చేశాడు శ్వేతుడు. ఆ యోధుడు భల్లం విసరడంతో మన రుక్మరథుడు మూర్ఛపోయాడు. అయితే సారథి అప్రమత్తంగా వుండడంవల్ల రథాన్ని మరలించేశాడు. అప్పటికి భీష్మా చార్యులు, దుర్యోధనునితో శల్యుని రక్షణకు వచ్చాడు. ఈ శ్వేతుని వెంట శిఖండి రక్షకుడుగా వచ్చాడు.

భీష్మాచార్యులు విడిచే బాణాలు సోకి శత్రుసైనికుల శీర్షాలు నేలరాలి పొర్లుతున్నాయి. కవచాలంకృతమయిన గజదళం వజ్రపు దెబ్బతిన్న కొండల్లా పడుతున్నది. గుర్రాల వెనుదిరిగి రథాలను ఈడ్చుకు పోతున్నాయి. తుముల యుద్ధం ఆరంభమయింది. రణరంగం ధూళి ధూసరితం అయి ఒకరికొకరు కనిపించడం లేదు. ధనుష్టంకారాలూ, సింహనాదాలు మాత్రమే వినవస్తున్నాయి. ఆ సమయంలో ప్రతిపక్షంలో శ్వేతుడు సాగించే వీర విహారాన్ని నిలిపి నిలిచినది పితామహులొక్కరే. ఆయన మత్త గజేంద్రంలా విహరిస్తూంటే పాండవ సేన పలాయనం సాగిస్తున్నది. అయితే శ్వేతుడు ఆయన కెదురునిలిచి ఆ ప్రమాదాన్ని నివారించాడు.

అలా కొంతసేపు యుద్ధం సాగించి, భీష్ముడు వెనుదిరగడంతో మనవారు హాహారవాలు ఆరంభించారు. వారు హర్షధ్వానాలు చేశారు. ఇవేమీ లక్ష్యపెట్టకుండా ఆయన కొంత విశ్రాంతి తీసుకుని యుద్ధభూమికి తిరిగివస్తూనే శ్వేతునికి ఎదురు వెళ్ళాడు. అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో ఏ క్షణానికి ఆ క్షణం పితామహుడు నేలకూలుతాడనే భయమే. ఆయన చేతిలోని రెండు మూడు ధనుస్సులను శ్వేతుడు ఖండించాడు. అప్పుడు నిశితభల్లాలతో వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేలకూల్చాడు, పితామహుడు.

మహూగ్రమయిన శక్తిని సంధించి విడిచాడు – శ్వేతుడు. అది కుబుసం విడిచిన కోడెత్రాచులా వస్తుంటే మనవారందరూ హాహారవాలు చేశారు. కానీ అచంచలంగా నిలిచి గాంగేయుడు తొమ్మిది బాణాలతో దానిని తుత్తునియలు చేశాడు. గదాధరుడయిన శ్వేతుడు భీష్ముని మీదికి లంఘించే సమయంలో యీయన రథం దిగేశాడు. వాడు విసిరిన గదాదండం మన సేనానాయకుని రథాన్ని అశ్వాలతో, సారథితో చూర్ణం చేసింది.

గాంగేయుని క్రోధం పెరిగింది. ఆయన తీవ్రశరం సంధించి, అభిమంత్రించి విడిచాడు. సాయంవేళ పశ్చిమసముద్రంలో సూర్యుడు మునిగి పోయేటట్లు శ్వేతుడు తేజోహీనుడై భూమిమీద పడ్డాడు. మనవారు భేరీధ్వనులతో నాట్యం చేశారు. వారి బలంలోని మహా రథికులు కూడా కంపించి పోయారు. కృష్ణుడు రథాన్ని వెనుకకు త్రిప్పాడు. కొంతసేపు అటూ, యిటూ, గర్జనలే తప్ప యుద్ధం లేదు.

అంతలోనే ఉభయ సేనలూ యుద్ధోన్ముఖులయ్యాయి. మద్ర రాజయిన శల్యునితో శంఖుడు తలపడ్డాడు. శల్యుడు గదాదండం విడిచి వాని గుర్రాలను నేలకూల్చాడు. పొగలేని నిప్పులా వెలుగుతున్నా డాయన. శంఖుడు అర్జునుని రథంమీద చేరడంతో భీష్మాచార్యులు ద్రుపదుని మీదికి నడిచాడు. పాండవ సేన యిటు కన్నెత్తి చూడలేక పోతున్నది.

చలిగాలిలో గోవులవలె, సింహ విహారవేళ లేళ్ళవలె పాండవులు భయభ్రాంతులవుతున్నారు. భీష్ముడు విడిచే బాణాలు ఒక రాచబాటలా కనిపిస్తున్నాయి. ఆయన బాణం సంధించి ఒక్కొక్క యోధుని పేరుపెట్టి పిలిచి, విడుస్తూంటే వాడు నేల కూలుతున్నాడు.

ఆయన వీరసంహారక్రీడ సాగిస్తుండగా సూర్యుడు పడమటి కొండకు చేరాడు. చీకటి రేకలు విజృంభించే వేళ యుద్ధం ఆపి ఎవరి శిబిరాలకు వారు చేరారు. ఇది మొదటిరోజు యుద్ధక్రమం.

మొదటిరోజు యుద్ధం మనవారికి చాలా ఆనందాన్ని కలిగించింది. వారికి అవమానకరమూ, విషాద జనకమూ అయింది. ఆ రాత్రి ప్రొద్దుపోయాక ధర్మరాజు తన మహారథికుల సమావేశంలో –

భీష్మపితామహుని వీరవిహారానికి ఎదురు నిలిచేవారు కనిపించడం లేదు. ఈ మహారాజుల్నీ, వీరసింహాలనూ ఆయన కత్తికి ఎరగా విడవడంకంటె, యుద్ధం విరమించి శాంతంగా అడవులకు వెళ్ళడం మంచి దనిపిస్తుంది. ఒక్క భీముడు తప్ప మనవారెవరూ సాహసించడమే లేదు. అర్జునుడు కూడా ఉపేక్షిస్తున్నట్టే వుంది, అని శోక సంతప్త చిత్తుడు కాగా – వాసుదేవుడు:

ధర్మనందనా! నీ కీ భావం కలగ వలసింది కాదు, నీ సోదరులతోపాటు ఈ మహారాజులందరూ నీ సేవకోసం సన్నద్ధులయి వున్నారు. శిఖండి చాలు భీష్ముని నిలబెట్టి కడతేర్చడానికి. ఇక సర్వసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు కూడా శాత్రవ సంహార దీక్షాకంకణం ధరించి వున్నాడు. నువ్వు నిర్భయంగా వుండు – అని ఆశ్వాసన యిచ్చాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు: సేనాపతీ! దేవాసుర సంగ్రామవేళ బృహస్పతి క్రౌంచ వ్యూహంతో దేవేంద్రుని నడిపించి విజయం సాధించాడు. ఇప్పుడు ఉభయ పక్షాలకు 'ఆశ్చర్యం' కలిగేటట్లు నువ్వు ఆ వ్యూహం నిర్మించి మన సేనను నడుపు అన్నాడు.

రెండవరోజు

తెల తెల వారుతుండగా పాండవ సేనాగ్ర భాగంలో అర్జునుని రథం, ఆ రథం మీద కపిధ్వజం వారి వారందరికీ ఉత్సాహాన్ని కలిగిస్తూ సాగుతున్నది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు క్రౌంచవ్యూహం పన్నాడు. దానికి శిరస్థానంలో ద్రుపదుడు సేనా సమేతంగా వున్నాడు. కుంతిభోజ ధృష్టకేతువులు నేత్ర స్థానాలుగా వున్నారు. కంఠదేశంలో దశార్ణ, అనూప, కిరాత గణాలు నిలిచాయి. పౌండ్ర, పౌరవ, నిషాద, పాటచ్చర సేనలతో ధర్మరాజు పుచ్ఛ భాగంలో వున్నాడు. భీమసేను డొకవంక, ధృష్టద్యుమ్ను డొకవంక రెక్కలుగా వున్నారు. వారి ననుసరించి

పదివేలమంది యోధులు వస్తున్నారు. అభిమన్యుడు దరద, మారుత, ధేనుక, పాండ్య, చోళ, తంగణ దళాలతో దక్షిణ భాగాన మాళవ, శబర, వత్స దేశాల వారితో నకుల, సహదేవులు వామపక్షాన వస్తున్నారు. కేకయ రాకుమార సహితులై విరాటుడు జఘన భాగంలో రాగా ముప్పదివేల రథబలంతో కాశీ, శైబ్య నరేశులు వానికి రక్షగా వస్తున్నారు. వ్యూహమంతకూ అర్జునుడు రక్షకుడుగా వున్నాడు.

ఆ వ్యూహాన్ని చూసి మీ కుమారుడు తన యోధులతో భీష్మ పితామహుని నాయకత్వంలో మనం ముందుకు సాగి, భీమసేనుని అండతో వచ్చేవారిని నిస్సంకోచంగా ఓడించగలం. అయితే వారు పన్నిన వ్యూహవిచ్ఛేదానికి యోగ్యమయిన వ్యూహాన్ని నిర్మించాలి – అనగా వారందరూ భీష్ములవారి వెంట నడిచారు. ఆయనను అనుసరించి ద్రోణాచార్యులూ, ఆయన వెంట నానా దేశాల చక్రవర్తులూ మహోత్సాహంతో సాగుతున్నారు.

ఉభయ సేనలూ శంఖ ధ్వానాలతో ధనుష్టంకారం చేశాయి. బంగారు రెక్కలు కట్టిన బాణాలు అటూ, ఇటూ పక్షులగుంపులా విహరిస్తున్నాయి.

ధనుస్సును సంధించి విరాట, భీమసేన, సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్న, భీమసేనులతో అభిమన్యుని కూడా బాణవర్షంలో ముంచుతున్నాడు భీష్ముడు. అది చూసి అర్జునుడు :

కృష్ణా! ఈ యుద్ధంలో యీ వృద్ధయోధుడు మన సేనావాహినిని అపోశనం పట్టేటట్టు కనిపిస్తున్నది. ముందుగా మన రథాన్ని ఆయన వైపు నడుపు, అన్నాడు.

భీష్మ, ద్రోణ, కృప, శల్య, జయద్రథ, శకుని, వికర్ణులు అర్జుననితో తల పడ్డారు. అది చూసి విరాట సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నులూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపదీనందనులూ వారి కెదురు వచ్చారు.

పితామహుడు విడిచే బాణాలను అర్జునుడు ఛిన్నాభిన్నం చేస్తుంటే, ఆ యోధుని బాణవర్షాన్ని ఈయన చెల్లాచెదురు చేస్తున్నాడు.

యుద్ధం తీవ్రమయేసరికి భీష్ము డెటు వున్నాడో తెలియడం లేదు. తాళధ్వజాన్నీ ఈయన కపిధ్వజాన్నీ చూసి ఎవరు ఎవరో తెలుసుకోవలసి వస్తున్నది.

రణక్షేత్రంలో పితామహుడు బాణాలను విత్తనాలుగా చల్లుతుంటే, విత్తనంగింజ నిలవనంత తీవ్రంగా అర్జునుడు శరవర్షం కురుపిస్తున్నాడు. వీరికి కొంచెం దూరంలో ద్రోణాచార్యులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ ఒకరితో ఒకరు పోరుతున్నారు. ఆచార్యుని వాడిబాణాలు వారి రథసారథి నేలకూల్చడంతో అతడు మరింత కుపితుడై 'ఆచార్యా, నిలు' అంటూ శరపరంపర గుప్పించాడు.

ఆచార్యులకు క్రోధం పెరిగింది. అది చూసి ధృష్టద్యుమ్నుడు మరింత మీదికి రాగా, ఆచార్యుడు నిశితశరం సంధించే సరికి హాహారవాలు చెలరేగాయి. దాన్ని దారిలోనే ఖండించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. లోహనిర్మిత గదాదండం విసిరాడు పాంచాలయోధుడు. అది దారిలోనే తుత్తునియలు అయింది. ఆచార్యుని బాణాలకు చిక్కి, వా రుభయులూ నిండుగా పూసిన అశోకవృక్షాల్లా వున్నారు, శరీరాలు గాయాలతో నిండి.

అప్పటికి భీమసేనుడు అక్కడకు చేరాడు. ఆచార్యునికి రక్షణగా కళింగ సేనలువచ్చి భీముని ఎదుర్కొన్నాయి.

యుద్ధభూమి అంతా రక్తంతో తడిసిపోయింది. మన కళింగ సేనలతో నిలవలేక వారి చేదిసైన్యం పలాయనం పఠించింది. అంతలో భీముని గుర్రాలు నేలకూలాయి. భీమసేనుడు గద విసిరాడు. రథ ధ్వజంతో సారథితో కళింగ రాకుమారుడు పడిపోయాడు.

భీమసేనుడు ఉన్మత్తగజంలా విహరిస్తూ భ్రాంత, ఉద్భ్రాంత, ఆవిద్ధ, ఆప్లుత, ప్రస్రుత, ప్లుత, సంపాత, సముదీర్ణవిధాల హస్తలాఘవం ప్రదర్శిస్తూ మనవారిని పిప్పి పిప్పి చేస్తున్నాడు. ఆ సమయంలో రెండువేల మంది కళింగ యోధులు నేలకూలారు. భీమసేనుడు గదాదండంతో విహరిస్తుంటే మన గజబలం ప్రచండవాయువుతో చెల్లాచెదరయే మేఘాలవలె వుంది. అవి పిచ్చెత్తినట్టు పలాయనం సాగిస్తుంటే వాటి కాళ్ళ క్రింద పడి మన సైనికులు విలవిల తన్ను కుంటున్నారు. శిఖండి ప్రభృతి మహారథికులు భీమునికి తోడు వచ్చారు. సాత్యకి కూడా అక్కడకు చేరాడు.

కళింగసైనికుల రక్తం ఒక నదిలా ప్రవహిస్తున్నది. భీముడు తమ పాలిట యమధర్మరాజులా కనిపించడంతో వారందరూ గగ్గోలు పడ్డారు. అది చూసి భీష్మాచార్యులు అటురథం నడిపి భీముని రథానికి పూన్చిన గుర్రాలను నేలకూల్చాడు. భీముడు గదాదండంతో రథంమీది నుండి క్రిందికి దూకేశాడు. ఆ సమయంలో సాత్యకి విడిచిన బాణాలు భీష్ముని రథసారథిని బలిగొన్నాయి. అంతతో గుర్రాలు రథాన్ని రణరంగంనుండి వెనుకకు లాక్కుపోయాయి.

కళింగరాజయిన భానుమంతుడూ, రాకుమారుడు కేతుమంతుడూ, వీరవరుడు వజ్రదేవుడూ అసంఖ్యాకసేనతో ఆ యుద్ధంలో మరణించారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు అసహాయశూరుడై కృప, శల్య, అశ్వత్థామలతో యుద్ధం ఆరంభించాడు. అతడు విడిచిన బాణాలు ద్రోణపుత్రుని అశ్వాలను నేల కూల్చాయి. అశ్వత్థామ శల్యుని రథంమీదికి నడిచి ధృష్టద్యుమ్నునిపై బాణవర్షం కురిపించాడు. అప్పటికి అభిమన్యుడు అక్కడకు చేరాడు. అది చూసి దుర్యోధనుని కొడుకు లక్ష్మణకుమారుడు అభిమన్యునికి ఎదురు వచ్చాడు. వారి మధ్య జరిగిన యుద్ధంలో ముందుగా అభిమన్యుని ధనుస్సును నీ మనుమడు ఖండించాడు.

అంతతో అభిమన్యుడు మరో ధనుస్సును గ్రహించి విజృంభించాడు. లక్ష్మణ కుమారుడు ఊపిరి సలుపుకోలేక పోతున్నాడు. అంతలో దుర్యోధనుడు మరి కొందరు రాజులతో వానికి సాయంగా వచ్చాడు. ఇందరూ అభిమన్యుని చుట్టుముట్టడంతో అర్జునుడటు వచ్చాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు విడిచిన బాణాలతో ఆకాశం మూసుకుపోయింది. సూర్యకిరణాలు భూమి మీద పడడం లేదు. భీష్మ, ద్రోణాది ప్రముఖులందరూ వాని కెదురు నిలిచారు. అర్జునుడు ప్రళయ భీకర రూపంతో విజృంభిస్తుంటే కౌరవసేన కకావిక లవుతున్నది. అప్పటికి సూర్యుడు అస్తగిరి చేరుతున్నాడు. అది చూసి ద్రోణాచార్యులు భీష్మునితో ఆర్యా! మన వారిని ఏ దశకు తేవాలో ఆ దశకు తెచ్చాడు అర్జునుడు. ఇప్పుడింక రణరంగంలో నిలవలేము. సూర్యాస్తమయం కూడా అవుతున్నది. మనవారూ అలసి వున్నారు. ఈ రోజుకు ఆపుదాం అనగా భీష్ముడు యుద్ధ విరామం ప్రకటించాడు.

సోమక, పాంచాలసేనలు అర్జునుని అభినందిస్తూ, విజయశంఖ ధ్వానాలతో శిబిరాల వయిపు సాగాయి.

మూడవరోజు

సంజయా! మూడవరోజు యుద్ధవిశేషాలేమిటి? అని ధృతరాష్ట్రుడు అడుగగా:

మహారాజా! తెల తెలవారుతుండగా భీష్ముడు తనసేనను గరుడ, వ్యూహంలో మోహరించాడు. ద్రోణాచార్యులు, కృతవర్మ నేత్రస్థానాలలో, కృపాచార్యుడూ, అశ్వత్థామ శీర్ష భాగంలో, భూరిశ్రవస, శల, శల్య, భగదత్త, జయద్రథులు కంఠసీమలో, సోదర సహితుడై దుర్యోధనుడు పృష్ఠభాగంలో, విందానువిందులూ, కాంభోజ, శూరసేన, శకదేశయోధులూ పుచ్ఛభాగంలో, మగధ కళింగయోధులు దక్షిణపక్షంలో, కరూష, నికుంభాది దేశాల యోధులు వామపక్షంలో నిలువగా నాసికాభాగాన భీష్ముడే నిలవడం చూసి, అర్జునుడు తమ సేనానిచే అర్ధచంద్రవ్యూహం పన్నించాడు.

దక్షిణశిఖరంలో భీమసేనుడు మహారథికులతో నిలిచాడు. వామపక్షాన అర్జునుడే నిలబడ్డాడు. ప్రళయవేళ యమునివలె పార్థుడు మనసేనను సంహరిస్తున్నాడు.

రథికుడు రథంమీది నుండి ఎదురుగావున్న ఏనుగుమీదికి లంఘించి, మావటివాని శిరస్సునుపట్టి, పడగొట్టి తల నరుకుతున్నాడు. ఒక్కోచోట పదాతులే గజబలాన్ని సంహరిస్తున్నారు. కొద్దిఘడియల సమయంలోనే రణరంగం రక్తంతో తడిసిపోయింది.

భీష్మ, ద్రోణ, శల్య, శకుని, సైంధవ ప్రముఖులు పాండవ వ్యూహాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేస్తున్నారు. అటునుంచి భీమసేనుడూ, చేకితానుడూ, సాత్యకి, ఘటోత్కచుడూ, ద్రౌపదీ నందనులూ మన మీదికి ఎదురొస్తున్నారు. ఆ యుద్ధం దేవ – దానవ సంగ్రామాన్ని తలపిస్తున్నది.

ఘటోత్కచునితో సుయోధనుడే తలపడ్డాడు. సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ శకునిమీద సాగిస్తున్నారు.

అర్జునుడు మనవంక నున్న చక్రవర్తులమీద తలపడ్డారు.

అప్పుడు ఘటోత్కచుని ధాటికి నిలవలేక దుర్యోధనుడు రథంమీద కూలబడ్డాడు. అది చూసి సారథి రథాన్ని మరలించేశాడు. అంతతో ఆ వెనుక సేనలు పలాయనం చేశాయి. అది చూసిన భీష్మ ద్రోణులకు తీవ్రక్రోధం కలిగింది. వారు మన సేనలకు ఉత్సాహం కలిగిస్తూ ముందుకు నడుపుతూండగా సుయోధనుడు మూర్ఛ తేరుకున్నాడు. ఆచార్య పితామహులను సమీపించి – మీరుభయులూ వుండగా మన సేనలు చెల్లాచెదురు కాకూడదు. మీ ఉపేక్షకు కారణం తెలీడం లేదు – అనడంతో భీష్ముడు:

నాయనా! పాండవులపై విజయం దేవతలకే అసాధ్యం. అయినా నా పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తాను చూడు – అంటూ విజృంభించాడు. ఆయనవెంట నీ కుమారులందరూ రక్షగా సాగుతున్నారు.

అప్పుడాయన నడిపిన యుద్ధంలో ఏనుగులు రాళ్ళగుట్టల్లా పడుతు న్నాయి. తలలు తెగిన సైనికులు విలవిల తన్నుకుంటూ మరణిస్తున్నారు. రక్త ప్రవాహంతో, మాంసపంకంతో నిండింది రణరంగం. చెల్లాచెదురుగా పడ్డ కవచ, శిరస్త్రాణకాంతులతో నక్షత్రశోభితమయిన శారదాకాశంలా వుంది రణభూమి. వారిసేన భయభ్రాంతమై కవచాలు తీసేసి జుట్టు విరబోసుకొని రోదిస్తూండగా చూశాడు అర్జునుడు.

అప్పుడు కృష్ణుడు: అర్జునా! ఘోర భీకర వదనగహ్వరం తెరుచుకు వచ్చే మృత్యు దేవతలా వున్న భీష్ముని చూస్తున్నావు కదా! ఇప్పుడు నువ్వే మనవారికి రక్ష – అంటూ రథాన్ని ఆయనవైపు నడిపించాడు. అప్పటికి వారి సేనలకు ధైర్యం చిక్కింది.

పితామహుడు కురిపించే బాణవర్షంలో అర్జునుని రథం కనిపించడం లేదు. అప్పుడు అర్జునుడు విడిచిన బాణం భీష్ముని ధనుస్సును రెండు ముక్కలు చేసింది. ఆయన మరొక ధనుస్సును గ్రహించాడు. అదీ విరిగింది. పితామహుడికి అర్జునుని హస్తకౌశలం ఆనందాన్నే కలిగించింది. మరొక ధనుస్సును చేబూని సారథ్యం సాగిస్తున్న కృష్ణుని వేధించాడాయన.

ద్రోణ, కృతవర్మలూ, జయద్రథుడూ, కృపాచార్యుడూ మరికొందరూ అర్జునుని మీదికి రావడం చూసి సాత్యకి వారి కెదురు నిలిచాడు.

చక్రధారి

ఓ మహావీరులారా! మీరంతా క్షాత్రవిరుద్ధంగా పోరాటానికి సాహసిస్తున్నారు. ఈ అధర్మాన్ని ఆపండి, అని సాత్యకి అంటూండగా అటు భీష్ముడు మహోద్ధృతంగా సేనా సంహారం సాగించడం చూసి, కృష్ణుడు:

సాత్యకీ! వీరెవరికీ మన మాటలు రుచించవు. ఇదిగో నేను రణరంగంలో ప్రవేశిస్తున్నాను, అంటూ చక్రధారియై రథం దిగేశాడు. గాలితరంగాలలో తేలియాడే పీతాంబరంతో ఆయన విద్యున్మాలామధ్యంలో మేఘంలా ఉన్నాడు. ఆయన చేతిలోని సుదర్శనం సహస్ర దళ పద్మంలా వున్నది. ఆయన నాభిదేశం ప్రాతర్వేళ ప్రకాశించే సూర్యబింబంలా వున్నది. కుప్పించి ఎగసిన కుండలంబులకాంతి గగనభాగమ్మెల్ల గప్పికొనగ ఆ మహావీరుడు వస్తూంటే మన పితామహుడు చిరునవ్వుతో, ధనుస్సుకు బాణం సంధించి, ఆకర్ణాంతంలాగి,

ఏ హ్యేహి దేవేశ! జగన్నివాస !
నమోస్తుతే శార్ఙ్గ గదాసిపాణి!.

దేవదేవా! ఈ రణరంగంలో నీ చక్రధారలలో దేహయాత్ర చాలించడం కంటె అదృష్టం లేదు.... రా.... రా.... అంటున్నాడు.

అర్జునుడు పరుగు, పరుగున కృష్ణుని చేరి, పాదాలు పట్టి మాధవా! ఏమిటిది! నీ పాదాలుపట్టి చెపుతున్నాను. నేను నా సర్వశక్తులూ వినియోగించి యుద్ధం చేస్తాను. ఈ యోధులందరినీ సంహరిస్తాను, అనడంతో –

వాసుదేవుడు వెనుదిరిగి, రథమెక్కి కళ్ళాలు చేబూని, ఒక్కసారి పాంచజన్యం పూరించడంలో వారి సేనలకు మహోత్సాహం కలిగింది.

పోరు ఘోరమయింది. అటూ, ఇటూ యోధులందరూ విజృంభించారు. ఆ సమయంలో రణరంగం వైతరణీనదిలా వుంది. అప్పుడు అర్జునుడు విడిచిన ఐంద్రాస్త్రం మనసేనను చీకాకు చేస్తున్నది. సూర్యుడు అస్తగిరి చేరాడు. సేనలు శిబిరాలకు చేరాయి.

ఇది మూడవనాటి యుద్ధం

మహారాజా!

తెల తెల వారుతూండగా పితామహుడు మన సేనలను వ్యాళ వ్యూహంలో నిలిపాడు. ఆ వ్యూహంలో మనసేన బహు నిగూఢంగా వుంటుంది. సైన్యం ఎంత వున్నదో, అందులో ప్రముఖు లెవరున్నారో, ఎక్కడున్నారో తెలీదు. అటువంటి ఎత్తుగడతో మనవారు నిలవడం చూశారు అర్జునుడు.

రథాన్ని ముందుకు నడిపాడు వాసుదేవుడు. వారి ననుసరించి నాలుగు వేల ఏనుగులు వస్తున్నాయి. చేది, పాంచాలవీరులు మహోత్సాహంలో వున్నారు.

అర్జునుని కెదురునడిచే భీష్మునివెంట కృప, ద్రోణ, శల్య, వివింశతి, దుర్యోధన, భూరిశ్రవసు లున్నారు. అర్జునికంటె ముందుగా అభిమన్యుడు భీష్ముని ఎదుర్కొన్నాడు. అయితే యీ బాలవీరునిమీద పితామహుని దృష్టి లేనేలేదు. ఆయన అర్జునునివైపు నడుపుతున్నారు రథాన్ని. అది గమనించి అర్జునుడు తాతగారిమీదికి వాడిబాణాలు నడిపాడు. ఆయన అన్నిటినీ దారిలోనే ఖండిస్తున్నాడు. వారు సాగించే యుద్ధం చూపరులకు ఆనందం కలిగిస్తున్నది.

అశ్వత్థామతో భూరిశ్రవసుడూ, చిత్రసేనుడూ కలిసి అభిమన్యుని కెదురు వెళ్ళారు. హస్తలాఘవంలో, లక్ష్యభేదనంలో, పరాక్రమ ప్రదర్శనంలో, అస్త్ర ప్రయోగంలో అభిమన్యుని కౌశలం ప్రేక్షకులకు ఆనందజనకంకాగా, మనపక్షం వారికి బాధాకరంగా పరిణమించింది. కుమారుని యుద్ధనైపుణ్యం చూచి అర్జునుడు మహానందంతో సింహనాదం చేశాడు. శల్యుడు శరవర్షం కురిపిస్తుంటే ఆ ధనుస్సును ఖండించాడు అభిమన్యుడు.

ఇంతలో అర్జునుని కెదురుసాగే కృపాచార్యుని ఎదుర్కొని ధృష్టద్యుమ్నుడు వాని ధనుస్సునూ, రథాశ్వాలనూ నేలకూల్చాడు. అని చెపుతూండగా;

ధృతరాష్ట్రుడు – సంజయా! పురుషకారం కంటె దైవం బలీయమని ఎరుగుదును. మనవారు అసంఖ్యాకంగా నేలకూలడానికి యిదే హేతువు. సరే! తరువాయి కథ చెప్పు అన్నాడు.

మహారాజా! అప్పుడు శల్యుడు ఎదురురాగా ధృష్టద్యుమ్నుడు వానితో తలపడ్డాడు. దుర్యోధనుడు కూడా వచ్చి వారి సేనాపతిని ఎదురుకున్నాడు. భీమసేనుడు గదాదండం పైకెత్తి ఒకే ఒక్క శిఖరం వున్న కైలాసగిరిలా దుర్యోధనుని వైపు వస్తున్నాడు. మన గజబలం దుర్యోధనునికి అండగా వెళ్ళింది. అదిచూచి భీమసేనుడు గదాదండంతో క్రిందికి దూకి భీకరంగా గర్జించి విహారం ఆరంభించాడు. వానికి సహకారంగా, నకుల, సహదేవులూ, అభిమన్యుడూ వచ్చారు.

వారు విడిచే భల్లాయుధాలు ఏనుగులుమీది వీరుల శిరస్సులను ఎగుర గొడుతుంటే, మిగిలిన ఆకారాలు చివరలు తెగిన చెట్లవలె కనిపిస్తున్నాయి. అప్పుడు వచ్చిన ధృష్టద్యుమ్నుడు మన ఏనుగులను చిత్తుచేస్తున్నాడు.

అప్పుడు మగధరాజు తన మత్తేభాన్ని అభిమన్యుని మీదికి నడిపాడు, ఒకే ఒక్క బాణంతో ఆ మత్తగజాన్ని నేలకూల్చాడు. అయినా మాగధుడు నిశ్చలంగా నిలబడడంతో మరొక్క బల్లెం విడిచి వాని శిరస్సు ఖండించాడు.

ఇక భీమ గదా ఘాతాలకు మన గజ బలం చెల్లాచెదరవు తున్నది. కొన్నిటి దంతాలు విరిగిపోయాయి. కొన్నిటి తొండాలు ఊడిపోయాయి. కొన్నిటి కుంభస్థలాలు బద్ధలయాయి. అటూ ఇటూ ఊగిపోతూ భయానక ఛీత్కారాలతో కొండల్లా పడుతున్నాయి. అప్పుడు మన గజబలం అలజడి మనవారికే ప్రాణ సంకటం అయింది. గదా దండంతో వున్న భీమసేనుడు శూలపాణియైన రుద్రుని వలె కనిపిస్తున్నాడు.

ఆ వీరవిహారాన్ని ఆపడానికి భీష్ముడు స్వయంగా వచ్చాడు. ఆయన శరవర్షం కురిపిస్తున్నా భీముడు నిర్లక్ష్యంగా పోరుతూనే వున్నాడు. వానికి సాయపడ వచ్చిన సాత్యకిని అలంబుసుడు ఢీకొన్నాడు. సాత్యకి ధాటికి అలంబుసుడు అలసిపోగా, భూరిశ్రవసుడు వానికి సాయం వచ్చాడు.

ఇటు నీ కొడుకులందరూ భీమసేనుని మీదికి తీవ్రక్రోధంతో రాగా ఆ యోధుడొక్కడూ వారిని హింసిస్తున్నాడు.

పోరు తీవ్రం కాగా, భీమసేనుడు తన సారథితో, విశోకా! వీరు నన్ను తుదముట్టించాలనుకుంటున్నారు. వీరికి కాలం మూడింది. సావధానంగా వుండు, వీరందరి మృత్యువూ నీ కళ్ళతో చూస్తావు – అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు ఆ సారథిని వేధించడంతో భీముడు మరింత కోపంతో మన వాని ధనుస్సు ఖండించాడు. మరొక ధనుస్సుతో నీ కుమారుడు వాడి బాణాలు గుప్పించగా అవి భీముని వక్షస్థలాన్ని వేధించగా, దుస్సహమై రథం మీద కూలబడ్డాడు. అది చూసి అభిమన్యుడు దుర్యోధనుని నిలువరించి ప్రక్కగావున్న శల్యునికి కూడా అడ్డు తగిలాడు. ఆ వ్యవధిలో భీముడు తేరుకుని విజృంభించాడు.

పదునయిన నాసికాగ్రంతో సాగే గరుడుడు పక్షి సమూహంలో ప్రవేశించినట్లు, పశువుల మందలో తోడేలు విహరించేటట్లు భీముడు మనసేన మీద విరుచుకు పడ్డాడు. నీ కొడుకులు పదునలుగురు వాని బాణాలకు ఆహుతి అయారు. అది చూసి భీష్ముడూ, వాని వెంట మత్తేభం మీద భగదత్తుడూ వచ్చారు. అభిమన్యుడు భగదత్తుని మత్తేభాన్ని వాడి బాణాలతో హింసించాడు. అది రక్తధారలు స్రవిస్తున్నా లక్ష్యపెట్టకుండా ముందుకు వస్తూనే వుంది. సూర్యుని అరుణకిరణాలు సోకిన నల్లమబ్బులా వుంది. అది అలానే ముందుకు వస్తూంటే పాండవసేన కకావికలమయింది. అప్పుడు భగదత్తుడు విడిచిన బాణం భీమసేనుని తీవ్రంగా వేధించింది. భీముడు మళ్ళీ మూర్ఛపోయాడు. అంతతో భగదత్తుడు సింహగర్జన చేయగా ఘటోత్కచుడు తన అనుచరులతో భగదత్తుని మీదికి వచ్చాడు. ఆ అసుర సమూహంలో ఉన్న ఏనుగులన్నీ నాలుగుదంతాలవి. వాటితో పోరు దుస్సహమైంది. సాయంకాలం అవుతోంది. అది గమనించి ద్రోణునితో భీష్ముడు– ఆచార్యా! ఈ సంధ్యా సమయం అసురులకు అనుకూలమయినది. కనుక యుద్ధం విరమించండి అన్నాడు.

మరునాడు మనసేన మకరవ్యూహంలో నిలువగా వారు శ్యేనవ్యూహం పన్నారు. ఆ వ్యూహంలో భీమసేనుడు ముందున్నాడు. నేత్రాలుగా శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నుడు వున్నారు. సాత్యకి శీర్ష స్థానంలో వున్నాడు. కంఠ భాగాన అర్జునుడూ, అక్షౌహిణి సేనతో వామ పక్షాన ద్రుపదుడూ మరొక అక్షౌహిణీతో

దక్షిణాన కేకయుడూ, ఉపపాండవులతో అభిమన్యుడూ పృష్ఠభాగాన, ఆ వెనుక నకుల సహదేవులతో ధర్మరాజూ వున్నారు.

మత్తేభ ఘీంకారాలు, జాత్యశ్వ హేషారావాలు యోధసింహ గర్జనలు, ధనుష్టంకారాలు, రణ భేరీ ధ్వానాలు .... వీటితో భూమ్యాకాశాలు దద్ధ రిల్లుతున్నాయి. భీముని కెదురుగా భీష్మలవారున్నారు. వారిమధ్య సాగిన సంగ్రామంలో పాండవ సైనికులు అసంఖ్యాకంగా నేలకూలారు. నాడు మన పితామహుడు మధ్యందిన మార్తాండ సదృశంగా విజృంభిస్తున్నాడు. మత్తేభాలు తమతొండాలు ఎత్తి పెట్టి రథ పతాకాలను విరిచి, రథికుల కేశాలను చుట్టబెట్టి నేలకీడుస్తున్నాయి.

అలా సాగే యుద్ధంలో ఒకనాడు భీముడు రథం దిగి మనసేనలో విరుచుకుపడ్డాడు. సోదరులతో దుర్యోధనుడు వాని కెదురు నిలిచాడు.

బాణాలు సుడి గుండాలుగా, రక్తం ప్రవాహ జలంగా, ఏనుగులు ద్వీపాలుగా, గుర్రాలు కెరటాలుగా, రథాలు నౌకలుగా, రణరంగం సాగరంలా వుంది. భీముడు విడిచే బాణధాటికి ఆగలేక దుర్యోధనుడు మూర్ఛితుడయాడు. ఆ యుద్ధంలో మన సైనికులెందరో మరణించారు. రక్తంతో తడియని వీరుడు లేడు.

ఆ తరువాయి జరిగిన యుద్ధంలో భగదత్త భీమసేనులకూ, భీష్మ అభిమన్యులకూ జరిగిన పోరు అత్యంతాశ్చర్యం కలిగించింది. అర్జునునికి నాగకన్య ఉలూచి వల్ల కలిగిన ఇరావంతుడు నిహతుడయిన వార్తతో ఘటోత్కచుడు తీవ్ర కుపితుడై సంహారకాండ సాగిస్తున్నాడు.

ఎలా అయిన ఘటోత్కచుని సంహరించాలని వారంతా పూనుకున్నారు. ముఖ్యంగా భగదత్తుడు ఘటోత్కచునితో తలపడ్డప్పుడు అది చూడముచ్చటగా వుంది.

ఆ రోజున దుర్యోధనుడు కర్ణుని పిలిచి, మిత్రమా! నువ్వు రణరంగానికి రాకపోతే మనవారికి ధైర్యం చాలడం లేదనగా, కర్ణుడు తన శపథాన్ని త్రిప్పు కోలేనన్నాడు.

మరునాటి సంగ్రామంలో భీష్మ పితామహుని ధాటి పాండవసేనను చీకాకు పరుస్తున్నది. హాహారవాలు రేగుతున్నాయి. గజబలం, అశ్వికదళం నేల పాలవుతున్నది. కృష్ణుడు రథాన్ని భీష్మని కెదురుగా నడిపించాడు. వారి మధ్య సమయుద్ధం సాగింది. అది చూసి వాసుదేవుడు రథం దిగి, భీష్మ సంహారానికి వస్తున్నాడు. అది చూసి, అర్జునుడు త్వర త్వరగా వచ్చి కృష్ణుని పట్టుకుని:

బావా! ఏమిటిది! నువ్వు తిరిగిరా, ఈ సేనాపతిని నేను కడతేరుస్తాను– అన్నాడు. కృష్ణుడు తిరిగి సారథ్యం సాగిస్తున్నాడు.

పితామహుడు మరింత క్రోధంతో విజృంభిస్తున్నాడు. ఆ రోజున ఆయన పాండవ సేనా వనాన్ని దావాగ్నిలా చుట్టుముట్టాడు. ఆయన బాణపు దెబ్బతినని యోధుడు లేడు నాడు. అంతలో ప్రదోషకాలం కాగా సేనలు శిబిరాలు చేరాయి.

ఆ రాత్రి ధర్మరాజు

కృష్ణా! ఈ పితామహుడు తక్షకునివలె విషాగ్ని జ్వాలలు కురిపిస్తున్నాడు. ఈయనను ఎదుర్కోవడం మా తరం కాదు – అనడంతో వాసుదేవుడు.

ధర్మనందనా! భీష్మ పితామహుని మరణంతో విజయం మనదే అని నువ్వనుకుంటే, రేపు నేనే ఆ పని చేస్తాను. అయితే అది మీకు కీర్తికరం కాదే! అన్నాడు.

అనంతరం చాలసేపు మంత్రాంగం సాగించి, పితామహుని దగ్గరికే వెళ్ళి, ఆయన పాదాలకు నమస్కరించి, తాతా! మాకు విజయమార్గం చెప్పు అన్నారు.

అప్పుడు భీష్ముడు నాయనా! రణరంగంలో కవచం విప్పి అస్త్రశస్త్రాలు వదలిన వానితో నేను యుద్ధం చెయ్యను. స్త్రీలతో యుద్ధం చెయ్యను. నీచుని మీద బాణం సంధించను. అమంగళ సూచక రథధ్వజం వున్నవాడితో యుద్ధం చెయ్యను. ఈ లక్షణాలన్నీ వున్న శిఖండిని ముందుపెట్టి నన్ను ఓడించండి అన్నాడు. అందరూ ఆయనకు మరోమారు పాదాభివాదం చేసి, ఆశీర్వాదాలు పొంది వచ్చారు.

శరతల్పం

తెల తెలవారుతున్నది.

యోధులందరూ మహోత్సాహంతో రంగస్థల మీద ప్రవేశించారు. పోరు ప్రారంభమయింది. నాటి యుద్ధంలో అటూ ఇటూ అసంఖ్యాకంగా మారణహోమం సాగింది.

శిఖండిని ముందుంచుకొని అర్జునుడు వచ్చాడు. ఒకవంక భీమసేనుడు, మరొక వంక సాత్యకి, నకుల, సహదేవులూ, సృంజయ పాండవవీరులు వారి వీరవిహారం మన సేనలను చెల్లాచెదురు చేస్తున్నది. పితామహుని ధనుస్సు నిరంతరం మండలాకృతిలో గోచరిస్తున్నది. ఆయన మీదికి శిఖండి వాడి, వాడి బాణాలు విడుస్తున్నా ఆయన వాణ్ణి లక్ష్యపెట్టడం లేదు.

అంతలో గాండీవ జ్యావల్లీరవం ఉభయసేనలనూ భయభ్రాంతులను చేసింది. వానికి తోడు భీముని సింహగర్జనలు, అటు ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ఘటోత్కచుడూ ఎదురులేని ప్రచండ వాయువువలె విక్రమిస్తున్నారు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు – తాతా! నా ఆశలన్నీ మీ మీదనే వున్నాయి. మీరు ఉదాసీనంగా కనిపిస్తున్నారు – అనగా, ఆయన:

నాయనా, రోజుకి పదివేలమంది యోధులు నావంతు. అందులో లోటు జరగడం లేదే! అన్నాడు.

నీ కొడుకులందరూ ఆయన రక్షణకు వచ్చారు. వారి యోధులు ఆయనను చుట్టుముట్టారు. దుశ్శాసనుడు అర్జునుని కెదురు వెళ్ళాడు. వాని రథ, ధనుస్సులను భగ్నం చేశాడు పార్థుడు. అంతలో దుశ్శాసనుడు గాంగేయుని రథంమీదికి వెళ్ళాడు.

సాత్యకిని అలంబుసుడు ఎదుర్కొన్నాడు. అంతలో భగదత్తుడు సాత్యకిని ఆహ్వానించాడు. కాంభోజనరపాలుడు అభిమన్యుని ఎదుర్కొన్నాడు. అశ్వత్థామ విరాటరాజుతో, సహదేవుడు కృపాచార్యునితో, వికర్ణుడు నకులునితో యిలా పోరు ఘోరమయింది.

పొద్దు పెరిగింది. ఆ సమయంలో భీష్ముడు: సుయోధనా! ఈనాడు అర్జునుడు ఈ కురువృద్ధుని కడతేర్చే సంకల్పంలో వున్నాడు. నా ధనుస్సు కంపిస్తున్నది. బాణాలు సరిగా చేతికి రావడం లేదు. ఈ దుర్నిమిత్తాలు .... అని ఆగాడు.

దానితో నీ కొడుకులు అప్రమత్తులై భీష్మరక్షణలో నిలిచారు. పితా మహుడుకూడా ఉప్పొంగే సముద్రంవలె పాండవ తటాన్ని ముంచెత్తుతూనే వున్నాడు.

అశ్వత్థామను సాత్యకీ, దుర్యోధనుని అభిమన్యుడూ, జయద్రథుని విరాటుడూ, శల్యుని ధర్మరాజూ ఎదుర్కొన్నారు. మన గజబలం భీముని కెదురు. వీరుల సింహగర్జనలతో, ఏనుగుల, గుర్రాల, రథాల దూకుడుకు రేగిన ధూళితో నిండింది రణస్థలి.

రథమే అగ్నిశాలగా, ధనుస్సు జ్వాలగా, ఖడ్గ, బాణ, పరశు, పట్టిసాయుధాలు ఇంధనాలుగా భీష్ముడు దహన కాండ సాగిస్తున్నాడు.

అటు అర్జున విహారంలో మనసేనలు చెల్లాచెదరవుతున్నవి, అని సంజయుడు అంటూండగా ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా! ప్రతిపక్షం అలా విజృంభి స్తుంటే కురువృద్ధుడు తన ప్రతాపాన్ని ప్రకటింపలేదా! శిఖండి రథం ముక్కలు ముక్కలు కాలేదా! ధనుస్సు ఛిన్నాభిన్నం కాలేదా! అని ప్రశ్నించగా:

మహారాజా! భీష్ములవారు దావాగ్నిలా పాండవారణ్యాన్ని ధ్వంసం చేస్తూనే వున్నారు. ఆయనకు ఎదురు రావడానికి ఎవరూ సాహసించలేక పోతున్నారు. శత్రువులకు ఆయన యమధర్మరాజులా కనిపిస్తున్నాడు.

తన సేన చెల్లాచెదరవుతూంటే అర్జునుడు తీవ్రక్రోధంతో, సింహగర్జన చేసి, గాండీవ ధనుష్టంకారం చేశాడు. ఘటోత్కచుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ తీవ్రంగా విక్రమించి మన సేనను యమసదనానికి పంపుతూంటే చూచిన దుర్యోధనుడు–

తాతా! మీమీద ఆశలు పెంచుకున్న మాకు ఉత్సాహం కలిగిస్తూ, మీరు శత్రు వాహినిని నిరోధించాలి అని ప్రార్థించాడు.

ఆయన మరింత క్రోధంతో ముందుకు సాగుతూంటే సాత్యకి ఎదురు వచ్చాడు. సాత్యకిని అలంబుసుడు ఎదుర్కొన్నాడు. మరొకవంక ద్రోణాచార్యుడు పాండవసేనను ఊచకోతకోస్తూ, ఒక్కసారి భీష్మునిచూసి, ప్రక్కగా వున్న అశ్వత్థామతో,

నాయనా! ఈ రోజు సవ్యసాచి తీరు చూస్తూంటే కురు వృద్ధుని నేలకూల్చే వరకూ విశ్రమించేలా లేడు. దానికి సూచనగా నాకు దుర్నిమిత్తాలు గోచరిస్తున్నాయి. అర్జునుడు మహాబలిష్ఠుడే కాక సహన శక్తిగల మనస్వి. వాడు స్థిర చిత్తంతో వస్తున్నాడంటే ఈరోజు మహోపద్రవం తప్పదన్న మాటే. అందుచేత నువ్వు ఆచార్యులకు రక్షణలో వుండు. చాలా అప్రమత్తంగా వుండాలి – అన్నాడు.

శిఖండిని ముందుంచుకుని గాండీవి రానే వచ్చాడు. అర్జునుడు బాణాల వలపన్నాడు. అందులో మనసేనలు చేపల్లా పడుతున్నాయి. ఆచార్య ద్రోణులూ, అశ్వత్థామా కూడా పితామహుని దగ్గరే వున్నారు. దుర్యోధనునితో సహా అతని సోదరులు తాతగారికి రక్షకశ్రేణిలో నిలిచారు.

అభిమన్యుడు దుర్యోధనుని కెదురు నిలిచాడు. అశ్వత్థామ సాత్యకిని నిటబెట్టాడు. ద్రోణునితో ధృష్టద్యుమ్నుడు పోరాడుతున్నాడు.

శిఖండి తీవ్రంగా బాణాలతో భీష్ముని హింసిస్తున్నాడు. ఆయన కన్నులలో విస్ఫులింగాలు రేగుతున్నాయి. ఒక్క బాణం కూడా ఆయన శిఖండిపై విడవడం లేదు. ఆ సమయంలో

కృష్ణుడు: గాండీవీ! ఆయన మారణహోమం సాగించే సమయంలోనే నువ్వు ఆ యోధుని సంహరించి కీర్తికాంతను వరించు – అనగా అర్జునుడు ధనుర్వర్షంతో పితామహుని ముంచెత్తాడు.

శిఖండి ఆయన ధనుస్సు ముక్కలు చేశాడు. ఆయన కవచం తెగి పోయింది. శరీరం తూట్లు పడుతున్నది. తొమ్మిది వాడి బాణాలు ఒక్కసారి విడిచాడు శిఖండి. ఆయన వక్షస్థలంమీద నాటుకున్నాయవి; కాని ఆయన పర్వతంలా అచంచలంగా నిలబడ్డాడు. మరొక మారు బాణాలు విడిచాడు.

తూట్లుపడుతున్నది ఆయన దేహం. అయినా శిఖండిని చూడకుండా యితర యోధులను నిరోధిస్తూ పక్కనే వున్న దుశ్శాసనునితో –

నాయనా! ఈ వాణిబాణాలు గాండీవం నుండి వస్తున్నట్లున్నాయి, లేకపోతే యింత బాధ కలిగేది కాదు – అన్నాడు.

సూర్యుడింకా అస్తమించలేదు. అస్త్రాద్రికి అంతంత ఎడంలో వుండగా హాహారవాలు మిన్ను ముట్టాయి. ఆయన నేల కూలాడు. శరీరమంతా బాణాలు నాటి వుండడంవల్ల ఆయన దేహం భూమికి తగుల కుండా, ఆ బాణాలే శయ్యగా వొరిగాడు. మన సేనలు హాహాకారాలు చేయగా, శత్రువులు హర్ష ధ్వానాలు చేశారు.

అందరూ శస్త్రాస్త్రాలు విడిచేశారు. నీ కొడుకులే కాదు, అటు వారున్నూ విచార సాగరంలో మునిగారు. అందరూ ఆయన చుట్టూ చేరి తలలు వంచి నిలబడ్డారు, అప్పుడు భీష్ముడు –

నాయనా! ఈ దక్షిణాయనం నడిచి ఉత్తరాయణం వచ్చేవరకూ నే నిలానే వుండాలి. ప్రస్తుతం ఈ అంపశయ్య నాకు సుఖంగా వుంది. అయితే తలకింద తలగడ కూడ అని అంటూండగా సవ్యసాచి, బాణాలతోనే తలగడా అమరించాడు.

అప్పటికి శల్యతంత్రం ఎరిగిన చికిత్సకులు రాగా, ఆయన –

నాయనా! సుయోధనా! ఈ వైద్యులతో మనకు పనిలేదు. ఈ బాణాలు ఇలానే వుండనిచ్చి, నేను కన్ను మూశాక వీటితోనే నన్ను దహనం చెయ్యండి అన్నాడు.

రాత్రి పొద్దు పోయింది.

తెల్లవారుతుండగా, అందరూ చూడరాగా భీష్ముడు, నాయనా! దాహ బాధ విపరీతంగా వున్నది. నాకు దివ్యజలాలు కావాలి – అనగా అర్జునుడు భీష్ముని దక్షిణ పార్శ్వాన భూమిలోకి పర్జన్యాస్త్రం సంధించాడు. జలధారలు పైకుబికి దాహ శాంతి కలిగించాయి. అది చూసి, దుర్యోధనునికి మరోసారి హితభోద చేశాడాయన – అందరూ వెళ్ళాక కర్ణుడు రాగా –

నాయనా! ప్రారబ్ధం పురుషకారం కంటె బలీయమైనది. సరే, నువ్వు కౌంతేయుడవని ఎరుగుదును. కనుక వారితో కలిసి ఈ యుద్ధం ఆపు, అనగా;

పితామహా! ఇప్పుడింక ఈ సంగ్రామం ఆగడం న్యాయం కాదు, అన్నాడు, కర్ణుడు.

నిట్టూర్చి విశ్రాంతి తీసుకున్నాడు, భీష్మ పితామహుడు ఉత్తరాయణం కోసం ఎదురుచూస్తూ; అని వైశంపాయనుడు భీష్మపర్వం ముగించాడు.

భీష్మపర్వం సమాప్తం.

ద్రోణపర్వం

ఇందులో:

సేనాపతి
పద్మవ్యూహం
సైంధవ వధ
ఘటోత్కచుడు
ద్రోణవధ

సేనాపతి

కురుక్షేత్రంలోని తన శిబిరం నుండి తిరిగివచ్చిన సంజయుడు:

మహారాజా! పితామహుడు అంపశయ్య అలంకరించడంతో మన సేనలకు గుండె పగిలి కర్ణా! కర్ణా! రక్షించు అంటూ ఆర్తనాదాలు చేశారు. రాధేయుడు రంగానికి వచ్చి పితామహుని వంటి మేరువు కూలిపోయినందుకు యింతసేపు విచారించి తనను తానే ఓదార్చుకొని మీరు నిర్భయంగా ముందుకు సాగండి. నా శక్తితో పాండవ బలాన్ని పరాభూతం చెయ్యడమో లేక భీష్ముని అనుసరించడమో తప్ప మార్గాంతరం లేదు. మీ రందరూ యుద్ధ సన్నాహాలు కానివ్వండి – అని తన రథాన్ని భీష్మ పితామహుని దగ్గరకు నడిపించి ఆయనను చూసేసరికి పొంగి పొంగి ఇంకిపోయిన సముద్రంలా, రెక్కలు విరిగిన మైనాకంలా భూమిమీద పడ్డ గరుత్మంతునిలా కనపడడంతో కన్నుల నీరు కమ్మింది కర్ణునికి.

కన్నీరు ఒత్తుకుంటూ, వణుకుతున్న పాదాలతో వెళ్ళి ఆ మహాయోధునికి సాష్టాంగపడి నమస్కరించి –

తాతా! బాణాలే నాలుకగా అర్జునుడనే అగ్నికి సారథ్యమే గాలి పూవుగా కృష్ణుడనే వాయువు తోడయి ఈ కౌరవ కాననాన్ని మంట పెడుతూంటే, ఆయన దేవదత్తం ఒత్తుతూ గాండీవ ధనుష్టంకారం చేస్తుంటే, ఈయన పాంచజన్యం పూరిస్తూంటే మా కెవరు దిక్కు అని దీనంగా నిలబడగా, భీష్ముడు ఆదర హాసంతో కన్నులు విప్పారించి చూశాడు.

అప్పుడు కర్ణుడు:

మహావీరుడా! నీవు అనుజ్ఞ యిస్తే నేను వెళ్ళి బరి మీద వున్న కోడె[్రా]చును మంత్రం బంధించినట్లు నా శస్త్రాస్త్రాలతో అర్జునుని గర్వం అణగారుస్తాను.

అన విని భీష్ముడు: కర్ణా! సముద్ర సమ గంభీరుడవయిన నిన్ను కూడి కౌరవ నదులు ఎంతో ఘనంగా భాసిస్తాయి. రక్తబాంధవ్యం కంటె స్నేహం, సత్సాంగత్యం బలీయమయినవని నే నెరుగుదును. నీ పరాక్రమంతోనే కదా విదేహ, పౌంద్ర దేశాధిపతులను జయించి, దుర్యోధనునికి అధీనులను చేశావు.

నీ రక్షణలో మనవారందరూ సుఖ సంతోషాలు పొందుతారు. వారి విజయం కోసం ప్రయత్నించు అని ఉత్సాహ వాక్యాలు పలికి, కర్ణా! దుర్యోధనాదుల వలె నువ్వూ నాకు పాత్రసముడివి. వారిమీద వున్న ప్రేమ నీ మీదా వున్నది అని సెలవిచ్చాడు.

కర్ణుడు మరొక్కమాటు ఆ సేనాపతి పాదాలకు అభివాదం చేసి, తిరిగి వచ్చాడు.

తిరిగి వచ్చిన కర్ణుని ముఖంలో "కయ్యపు వేడుక" కనిపించ గానే కౌరవ జ్యేష్ఠుడు మహోత్సాహంతో కర్ణా! నిన్నటి వరకూ పితామహుని ధైర్య కవచంలో మనసేన నిశ్చింతగా వుంది. ఇప్పుడిక మన సేనాపతిగా తగిన వారెవరు? అన్నాడు.

ప్రభూ! మన పక్షంలో సేనాపతిత్వానికి అర్హత లేనివాడు లేడు. అయితే ఎవరిని సేనాపతిగా వరిస్తే తమకంటె వాని ఆధిక్యం ఏమిటని మిగిలినవారు ఆగ్రహోదగ్రులు కారో అటువంటి ఉత్తముని స్వీకరించాలి. ఈనాడు ధనురా చార్యుడు ఆ పదవికి అర్హుడు. అని కర్ణుడనగానే పెద్దలతో కలిసి, దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యుని చేరి:

ఆచార్యా! పితామహుల అనంతరం ఈ సేనా భారం మీరు వహించాలి. మీకంటె ఈ పదవికి అర్హులులేరు అని అంజలి బంధంతో అర్థించగా ద్రోణాచార్యులు ముందు వెనుక లాలోచించి, అంగీకరించాడు.

బంగారు కలశంతో పవిత్ర నదీ జలాలు తెప్పించి వేద విదుల ఆశీర్వా దాలతో ఆయనను సేనాపతిగా అభిషేకించారు. కర్ణ ప్రముఖ యోధులు శంఖనాదాలు చేశారు. ఆ మహాయోధులు ఉత్సాహంతో వెంటరాగా ఆయన రణరంగంలో అయిదు రోజులు తన శస్త్రాస్త్రకౌశలం ప్రదర్శించాడు. ఆ యుద్ధంలో మహాయోధు లెందరో నేల కూలినారు. ఒక అక్షౌహిణీ సేన్యం యమసదనం చేరింది.

ఏం చెప్పను మహారాజా! ద్రుపదనందనుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఆచార్యుని వీరస్వర్గం చేర్చాడు. అనడంతో ధృతరాష్ట్రుడు కొంతసేపు దుఃఖించి గుండెలు బిగ్గబట్టి –

సంజయా! మేరువు ఒరిగిందన్నా, సూర్యుడు ఆకాశం నుంచి భూమిలో కూలబడ్డాడన్నా, సముద్రాలు నీటిచుక్క లేకుండా యింకి పోయాయని చెప్పినా ఆశ్చర్యం లేదు కాని ధనురాచార్యుడు నేలకూలినాడంటే నమ్మలేకుండా వున్నాను.

సరే, ఆచార్యుని సేనాపతిగా చేసి సాగించిన సంగ్రామంలో జరిగిన విశేషాలు వివరించు అన్నాడు.

ప్రభూ! ఆయన సేనాపతి కాగానే ఏం కావాలో కోరుకోమన్నాడు దుర్యోధనుని.

ఆచార్యా! ధర్మరాజుని సజీవంగా బంధించి తీసుకురండి, అంతే చాలు అన్నాడు.

నాయనా! యుద్ధంలో అయినా ఆ ధర్మాత్ముని సంహరించమని నువ్వు కోరలేదంటే నిజంగా పాండవ జ్యేష్ఠుడు అజాతశత్రువే. అయితే నాయనా! ఇటువంటి కోరిక కోరుతున్నావే అలా వారిని ఓడించి, వారి రాజ్యభాగం వారి కిద్దా మనుకుంటున్నావా! అని చిరునవ్వుతో అడిగాడు ఆచార్యుడు.

ఆచార్య! ధర్మరాజును సంహరిస్తే ఆ దుఃఖ హృదయంతో విపరీత క్రోధుడై అర్జునుడు మా వంశాన్ని నాశనం చేస్తాడు; కాక అర్జునునే నేలకూలిస్తే కృష్ణుడు చక్రధారియై మనందరినీ కూర్చి ఈ రాజ్యాన్ని కుంతీదేవికి ధారవోస్తాడు. అందుచేత ధర్మరాజును బంధించి తెస్తే ఆయనతో మరొక్కమారు జూదం ఆడి మళ్ళీ అరణ్యవాసం ... ... అని చిరునవ్వు నవ్వాడు దుర్యోధనుడు.

నాయనా! నా ప్రతిజ్ఞానుసారం నువ్వు కోరిన వరం నెరవేర్చాలి. సరే, అర్జునుడు ఎదురు వస్తే మాత్రం అది నా సాధ్యం కాదు; వాడు ఏమరి వున్నాడో, పాంచాలసేన ఎంత ఎదురుగా వున్నా నిశ్చింతగా ధర్మరాజును నీ ముందు బందీగా వుంచుతాను – అన్నాడు.

ఈ వార్త పాండవ స్కంధావారంలో తెలియగానే ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిపించి ఆచార్యుని ప్రతిజ్ఞ వివరించి, ఒక్క క్షణమయినా యుద్ధ భూమిలో తనను విడిచి వుండరాదనీ ఆ విధంగా దుర్యోధనుని సంకల్పం విఫలం చెయ్యాలనీ

అన్నాడు. అప్పుడు అర్జునుడు తన కంఠంలో ప్రాణం వుండగా ధర్మరాజుని బంధించడం ఏ ప్రాణికీ సాధ్యం కాదన్నాడు.

తెల్లవారగానే అందరూ రణరంగానికి మహోత్సాహంతో వచ్చారు. పాండవసేన క్రౌంచ వ్యూహంలో ఉంది. శకటవ్యూహం పన్నారు కౌరవులు.

అటు కర్ణుడూ, ఇటు అర్జునుడూ మహోత్సాహంతో తమ సేనలకు ఉద్రేకం కలిగిస్తున్నారు. వారిద్దరూ ప్రచండ సూర్యునివలె వెలుగు తున్నారు.

నాటి యుద్ధం ప్రారంభమయిన కొద్ది క్షణాలలో ఆచార్య ద్రోణులు విజృంభించారు. ఆయన రథం అతి విచిత్రంగా సాగుతున్నది. అది ఎటు చూస్తే అటే కనిపిస్తున్నది. ప్రతివ్యక్తికీ ద్రోణ రథం తమ కెదురుగా వున్నట్లే అనిపిస్తున్నది. తల నెరిసిన ఆ వృద్ధ యోధుని కెదురుగా అర్జునుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడు నిలబడ్డాడు. శకుని ఎదుట సహదేవు డున్నాడు. ఆ వంక అసురయోధుడు అలంబుసుడు మనపక్షాన పరాక్రమిస్తూంటే వారివంక ఘటోత్కచుడు ప్రతిఘటిస్తున్నాడు.

విరాటరాజుతో కర్ణుడూ, భగదత్తునితో ద్రుపదుడూ, సైంధవునితో అభిమన్యుడూ తమ తమ శస్త్రాస్త్రవిద్యాకౌశలం ప్రదర్శిస్తున్నారు. అప్పుడు మన సైంధవుడు అభిమన్యుని దెబ్బ తిని ఊపిరి సలుపుకోలేక పిక్క బలం చూపడంతో వారి పక్షంవారు ఆ కుమారయోధుని ప్రశంసిస్తూ సింహనాదాలు చేశారు. అది మనవారికి అవమానం అయింది. అప్పుడు శల్యుడు అభిమన్యునికి ఎదురు నడిచి, గదా దండం గిరిగిర త్రిప్పాడు, అని సంజయుడు గుక్కు తిప్పు కుంటుండగా

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా! తరతరాలు ప్రజలు నోరూర చెప్పుకుని చెవులార వినవలసిన యుద్ధం యిది. చెప్పు, చెప్పు. ఇంత విచిత్ర సంగ్రామ క్రీడ ఇంతకు ముందెవరూ సాగించి వుండరు. ఇక ముందు సాగుతుందనే నమ్మకమూ లేదు, అనంతర కథ కానియ్యి, అని హెచ్చరించాడు.

సంజయుడు గొంతు సవరించి, ప్రభూ! ఆ సమయంలో శల్యునితో భీమసేనుడు నడిపిన గదాయుద్ధం అత్యంత ఆశ్చర్యకరమయినది. ఒకరి గదను ఒకరి గద తాకుతూంటే మెరుపులు పుట్టాయి. ఆ ధ్వని పిడుగుల ధ్వనిని మించింది. వారు చక్ర భ్రమణం చేస్తూంటే ఆ పద ఘాతానికి భూమి దద్దరిల్లింది. ఆ ఉద్రేకంలో వారుభయులూ భీషణ పోరాటం సాగించి, ఒకానొక క్షణంలో యిద్దరూ నేలమీద పడ్డారు. అంతవరకూ వారి పోరు చూసే వారికి భయం కలిగి, కొయ్య బారిపోయారు. అంతలో కృతవర్మ అక్కడకువచ్చి మనశల్యుని లేవనెత్తి తీసుకు వెళ్ళాడు. అప్పటికి భీముడు తేరుకుని, గద పైకెత్తి లేచాడు. అతన్ని చూస్తూనే మీకొడుకులు బాణాలు సంధించారు. నకుల, సహదేవులు భీముని కిరు వంకలా నిలిచారు. భీముడు ప్రచండ వాయువులా విజృంభించగా, మనసేన తామర రేకుల్లా ఎగిరి పోయింది. ఆ తాకిడిని ఎదుర్కొని నిలిచినవాడు వృషసేనుడు (కర్ణసుతుడు). ఆ వీరుని కెదురుగా నకులుని కొడుకు శతానీకుడు నిలబడి, వాని రథకేతనాన్నీ, బాణాసనాన్నీ విరగగొట్టాడు. ఆ సమయంలో కర్ణ, కృప, ద్రోణ, అశ్వత్థామ, ధృష్టద్యుమ్న, భీమవిరాటులు సప్త సూర్యులవలె వెలుగుతూ యుద్ధం చేస్తున్నారు.

మన సేనలు వారి ధాటికి నిలువలేక వెనుదిరగ బోతూండగా ఆచార్య ద్రోణులు మనవారికి ధైర్యం పలుకుతూ ధనుష్టంకారం చేశారు, చేస్తూనే – సారథీ! ఈ చేతుల తీట వదిలేటట్లు ఒక్కసారి ప్రతిపక్షులను చెండాడుతాను. నడిపించు రథాన్ని; అంటున్నప్పుడాయన పొంగుతున్న సముద్రంలా వున్నారు. పాండవాగ్రజుని చక్ర రక్షకుడు సుకుమారు డనేవాడు ఆయనను కదలకుండా చెయ్యబోయాడు. కాని ఆచార్యుని ముందు వాడు ఆగగలడా!

ఆచార్యుడు అడ్డువచ్చిన వారందరినీ పరాజితులను చేస్తూ ధర్మరాజు మీదికి సాగించాడు, రథాన్ని. ఆయన కన్నులు చింత నిప్పులు కురుస్తున్నాయి. ఆ నిప్పులు మన సేనకు అమృత శీతలంగా వుంటే, వారికి కాలకూట విషంగా సోకుతున్నాయి. ఆయనకు, ధర్మరాజును బంధించడానికి ఇక ఎన్నో క్షణాలు పట్టదనే అనిపించింది. అనిపించిన క్షణంలో అర్జునుడక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యాడు.

వారి మధ్య సాగిన భీకర సంగ్రామంలో నడిచిన వాడి బాణాలు తాకి డికి రాలిన కపాలాలు రాళ్ళవలె, మేధోమాంసాలు బురదవలె, ఎముకలపొడి ఇసుకవలె, రక్తమే ప్రవాహ జలంగా ఆ ప్రాంతమంతా ఒకనదిలా కనిపించింది.

అంతలో సూర్యుడు పడమటి కొండకు చేరాడు. నియమానుసారం నాటికి యుద్ధం ఆగింది.

తెల తెలవారుతుండగా ఉభయపక్షాల బలాలూ యుద్ధరంగానికి బయలు దేరే వేళ ద్రోణాచార్యులు:

దుర్యోధనా! అర్జునుడు ఎదురుగా వున్నంతకాలం ధర్మరాజును బంధించ లేనని ముందే చెప్పాను నీకు. అందుచేత ప్రయత్నించి అర్జునుడు నా ఎదుటకు రాకుండా చెయ్య గలిగితే నీ కోరిక నెరవేరుతుంది. అనగా త్రిగర్తదేశ ప్రభువు సుశర్మ:

సుయోధనా! మా మీద విశ్వాసం వుంచు. ఈనాడు మా సంశప్తక గణమో అర్జునుడో తేలిపోవాలి. మా ప్రతాపం చూడు – అన్నాడు.

అనుకున్న ప్రకారం సుశర్మ దక్షిణ దిక్కుగా సాగుతూ సవ్యసాచిని యుద్ధానికి రమ్మన్నాడు. అర్జునుడు ధర్మరాజుని చేరి: అగ్రజా! వీరుడు యుద్ధానికి పిలిస్తే రాననడం కంటె అపకీర్తి లేదు. ఇదిగో ఈ పాంచాల యోధుడు సత్యజిత్తు మీకు రక్షగా నిలుస్తాడు. ఈయన కంఠంలో ఊపిరి వుండగా ఆచార్యులు మిమ్ము బంధించ లేరు. విధి వికటించి, ఈ వీరుడు నేలకూలితే మాత్రం మీరు క్షణంకూడా యుద్ధభూమిలో నిలువవద్దు అని ఆయన అనుమతి పొంది రథాన్ని తోలించాడు.

ఆచార్యుడు పద్మవ్యూహం పన్ని ముఖద్వారంలో నిలబడ్డాడు. అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు మండలార్ధ వ్యూహం పన్ని శంఖనాదం చేశాడు. ఎదురుగా ధృష్టద్యుమ్నుడే సిద్ధ మయేసరికి అపశకునంగా భావించాడు ద్రోణాచార్యులు.

అక్కడ అర్జునుడు ఆకలిగొన్న సింహంలా త్రిగర్తసేనా హరిణ మండలం మీదికి సాగుతూ దేవదత్తం పూరించాడు. ఆ మహాయోధునితో వారు ఎంతోసేపు ఆగలేక వెన్ను చూపుతూ నారాయణ గోపాలక గణాన్ని శరణు వేడారు. తెల్లని మేఘంలో సాగే విమానంలా తీవ్ర వేగంతో రథం నడుపుతున్నాడు కృష్ణుడు.

నారాయణ గోపాలక గణం అర్జునునితో కృష్ణునికూడా నేలకూల్చే స్థిర సంకల్పంతో బాణవర్షం కురిపించగా ఈ గణాలు శస్త్రాలతో కడతేరేవి కావని త్వష్టప్రజాపతి యిచ్చిన అస్త్రం అభిమంత్రించి ప్రయోగించాడు. అంతతో గోపాలక

గణంలో అందరికీ తమ ఎదుటివాడు అర్జునుడనే అపోహ కలిగి ఒకరినొకరు ఖండించుకు మరణించారు.

అప్పటికి తేరుకున్న సంశప్తకులు అర్జునుని చుట్టుముట్టి తమ వాడి బాణాలతో కృష్ణుని తీవ్రంగా గాయ పరుస్తూంటే ఆయన అర్జునా! నన్ను రక్షించు, రక్షించు అని ఆర్తనాదాలు చేశాడు.

సవ్యసాచి నవ్వుతూ బాణ వర్షం కురిపించి వారందరినీ నేల పాలు చేశాడు. ఇలా ఇక్కడ కృష్ణార్జునులు సంగర క్రీడ సాగిస్తూంటే, అక్కడ ధర్మరాజుని బంధించే యత్నంతో మనవారందరూ అప్రమత్తులై వున్నారు.

పద్మ వ్యూహం

ద్రోణాచార్యుల కెదురువచ్చే ధృష్టద్యుమ్నుని నిరోధిస్తూ మీ కుమారుడు దుర్ముఖుడు నిలిచాడు. అలా దుర్ముఖుడు ఎదుర్కొనడంతో వారు ముందుకు వచ్చారు. సంకుల సమరం సాగింది. రేగిన ధూళికి సూర్యమండలం కప్పబడింది.

పాండవ పాంచాలసేనలు ఎంతగా సాహసించినా ద్రోణాచార్యుని వైపు అడుగు ముందుకు వెయ్యలేకపోతున్నాయి. అప్పుడు ధర్మరాజు అభిమన్యుని సమీపించి:

నాయనా! ఆచార్యులు పన్ని ఈ పద్మవ్యూహంలో ప్రవేశించే విద్య కృష్ణార్జునులకూ, ప్రద్యుమ్నునికీ, నీకు తప్ప మరెవరికీ తెలియదు. అందుచేత నువ్వు ముందుదారి ఏర్పాటుచేస్తే మే మంతా నిన్ను అనుసరించి శత్రుసంహారం సాగిస్తాము – అన్నాడు.

అనగా అభిమన్యుడు: ప్రభూ! నేను నిశ్శంకగా వ్యూహం ఛేదిస్తాను. అయితే పితృపాదులు నాకు ప్రవేశవిధానమే బోధించారు. కాని, విపత్తు వస్తే ఆ వ్యూహం నుండి బైటపడడం చెప్పలేదు. అయినా ఇప్పుడా ప్రసక్తి లేదు. ఇదిగో నా రథాన్ని అటే నడిపిస్తాను, అని సారథివైపు తిరిగి రథాన్ని తీవ్ర వేగంతో వ్యూహ ముఖద్వారం చేర్చమని ఆజ్ఞాపించాడు.

వడివడిగా సుడులతో ప్రవహించే గంగానది సముద్రంలో ప్రవేశించి నట్లయింది. అభిమన్యుడు కౌరవసేనలో ప్రవేశించడంతో కౌరవ సేనలోని మహాయోధులెవరూ వాని రథ వేగాన్ని నిరోధించలేక పోయారు.

అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో గరుత్మంతుడు అయిదుతలల పామును చీల్చి ముక్కలు చేసినట్లు మన కురుసేనలను ఆ యువవీరుడు చెండాడాడు. వానిని నిలబెట్టడానికి వచ్చిన శల్యుడు విఫలుడయాడు. ఆ వీరునికి ఎదురువచ్చిన వారిలో బ్రతికి బయటపడ్డవారు అరుదే. రణభూమి అనే సరోవరంలో యోధ వరుల శిరస్సుల పద్మాలవలె ఉన్నాయి. మణిరత్న కాంతులీనే కిరీటాలు కల రాజుల శీర్షాలు మరీ శోభామయంగా వున్నాయి.

ఆ దృశ్యాన్ని చూసిన ఆచార్య ద్రోణులు కృపాచార్యులతో: చూడండి ఈ బాలయోధుడి పరాక్రమం. బంతులాటలా వుంది వాడికి రణరంగంలో శత్రు సంహారం. ఎంత కౌశలం ప్రదర్శిస్తున్నాడో! ప్రగల్భాలు పలికిన మన యోధులెవరూ వానిముందు నిలవలేక పోతున్నారు. ప్రళయకాలంలో రుద్రుడూ, అసురసంహారవేళ కుమారస్వామీ యిలా వుండే వారేమో, చిరునవ్వు చెక్కుచెదర కుండా చేస్తున్నాడు యుద్ధం – అని ప్రశంసించాడు.

అది విన్నాడు మీ పెద్దకొడుకు. విని తనచుట్టు వున్న యోధులందరినీ చూస్తూ ఆచార్యులవారు శిష్యవాత్సల్యం అర్జునుడి మీదనే కాక అభిమన్యుని మీద కూడా చూపుతున్నారు. కాకుంటే వారికి ఈ యువ వీరడొక లెక్కయా! నడవండి మన మందరం కలిసి వాడి శిరస్సు ఖండిద్దాం అన్నాడు.

అప్పుడు దుశ్శాసనుడు: అగ్రజా! ఆ పని నా మీద పెట్టు – అని రథాన్ని అభిమన్యుని వైపు నడిపించాడు. యోధులందరూ అటే సాగారు.

క్షురప్ర, వత్సదంత, విపాఠ, అర్ధచంద్ర బాణాలు అభిమన్యుని ధనుస్సు నుండి వస్తూంటే మనవారు కట కట లాడుతున్నారు. సూర్య కిరణాలు ప్రపంచ మంతా వ్యాపించినట్లు ఆ వీరుడు విడిచే బాణాలు రణరంగం అంతా గోచరిస్తున్నాయి.

మృదంగ, దుందుభి, క్రకచ భేరీనాదాలు మ్రోగుతున్నాయి. మహావీరుల సింహగర్జనలు, హయహేషలు, మత్తేభ ఘీంకారాలు, ధనుష్టంకారాలు, శంఖ ధ్వానాలు భూనభోంతరాలు దద్దరిల్లుతున్నాయి.

ఎదురువచ్చిన దుశ్శాసనుని ధనుస్సు రెండు ముక్కలు చేసి అభిమన్యుడు– దుశ్శాసనా! ఏమయింది నీ వీరప్రతాపం. నిష్ఠురాలూ నిందలూ పలుకుతూ ప్రగల్భాలు పలకడం కాదు యుద్ధం. జూదంలో మోసగించగలవు కాని రణ రంగంలో సాగదది. నువ్వు చేసిన అన్యాయాలకు అక్రమాలకూ అఘాయిత్యాలకూ అంతం వస్తున్నది – అని నవ్వుతూ బాణం విడిచాడు.

ఆ వేగానికి దుశ్శాసనుడు మూర్ఛపోయాడు. అది చూసి దుర్యోధనుడు కర్ణుని వైపు చూడగా ఆ మహావీరుడు అభిమన్యునికి ఎదురు వెళ్ళాడు: దుశ్శాసనుని రథం రణరంగానికి దూరంగా సాగింది.

క్షణాల వ్యవధిలో కర్ణుని ధనుస్సు రెండు ముక్కలు కావడంతో వాని సోదరుడు అభిమన్యునితో పోరు సాగించి పాండవవీరుని రథధ్వజాన్నీ ఛత్రాన్ని ఖండించి, సారథిని గాయపరచడంతో కుపితుడై అభిమన్యుడు నారి సారించి విడిచిన బాణం మనయోధుని శిరస్సును నేలమీద పెట్టింది. అప్పటికే కర్ణుడు అలసి రణరంగానికి దూరంగా వెళ్ళాడు. కర్ణుడే అలా కావడంతో మనవారికి ధైర్యం సన్నగిల్లింది. అభిమన్యుని బాణాలు మిడుతల దండులా వస్తున్నాయి. మండు వేసవికి ఎండిన అడవిలో నిప్పురవ్వపడి మంట బెట్టినట్లు అభిమన్యుని బాణాలు మన సేనను కాలుస్తున్నాయి.

ఆ సమయంలో వీరుడు దేవేంద్రునివలె వున్నాడు. దేవసేనను నడిపిన కుమారస్వామిలా వున్నాడు అని సంజయుడు చెపుతూంటే ధృతరాష్ట్రుడు సంజయా! ఆ యోధుడు ఒక్కడే కనిపిస్తున్నాడు, మిగిలినవారు ఏమయినట్టు? అన్నాడు.

ధర్మజ, భీమ, నకుల, సహదేవులు యితర యోధులతో వ్యూహం ఛేదించుకుని రావడానికి చేసే ప్రయత్నాన్ని సైంధవుడు విఫలం చేశాడు. వనవాస సమయంలో జరిగిన పరాభవానికి ప్రతీకారం కోసం తీవ్రతపస్సు చేసి శంకరుని వల్ల పొందిన వర శక్తితో మీఅల్లుడూ ఆ రోజున వారిని ముందుకు సాగనివ్వలేదు.

ఆ సంగ్రామంలో భీముని రథాన్ని కూడా ముక్కలు చేశాడు సైంధవుడు. అప్పుడు మనవారి ఆనందానికి అవధులు లేవు. గజబలాన్ని చెల్లాచెదురు చేసి అభిమన్యుడు ఏర్పరచిన బాటను సైంధవుడు మూసేశాడు. పాండవ బలం కదలలేకుండా వుంది.

వ్యూహంలో అభిమన్యుడు ఆకలిగొన్న పులిలా విక్రమించి శత్రువులను లేడిపిల్లలవలె వేటాడుతున్నాడు. మహాసాగరంలో తిమింగిలం నోరు తెరిచి జలచరాలను భక్షిస్తున్నట్లు ఆ యోధుడు మనసేనను హతమారుస్తున్నాడు. మనసేనలో సత్యశ్రవుడు నేలకూలాడు. రుక్మరథుని శిరస్సు గాలిలో బంతిలా ఎగిరింది. అప్పుడు మన వీరులు విడిచిన బాణాలు గుచ్చుకుని ఆ వీరుని రథాశ్వాలు బలిసిన ముళ్ళపందుల్లా వున్నాయి.

అభిమన్యుని వీర విహారాన్ని సహించలేక మనవారందరూ పిక్క బలం చూపుతున్నారు. అప్పుడు మీమనవడు లక్ష్మణకుమారుడు సాహసంతో ఎదురు వెళ్ళాడు.

నా రుభయులూ మత్తేభాలవలె పోరుతున్నారు. కొంత సాగినాక అభిమన్యుడు: లక్ష్మణకుమారా! ఇంక చివరకు వచ్చావు. ఒక్కమారు బంధు మిత్రులలో నీకు కావలసిన వారందరినీ కళ్ళారాచూసుకో. శాశ్వతంగా కన్ను ముయ్యబోయే ముందు నీ కోరిక తీర్చుకోనిస్తున్నాను. అంటూ విడిచిన వాడిగల భల్లం మనబాలుని శిరస్సును ఆకాశానికి తీసుకుపోయింది.

అప్పుడు కర్ణుడు ఎదురు వచ్చాడు. వా రుభయులూ ఒకరినొకరు బాణ వర్షంతో ముంచెత్తుతున్నారు. ఇద్దరూ నిండుగా విరిసి పూలతోవున్న మోదుగచెట్ల వలె వున్నారు. ఈ విధంగా పోరు సాగిస్తూనే మన వారిలో ఘటికులయిన అశ్వకేతునీ, శత్రుంజయునీ, చంద్రకేతువునూ, మేఘవేగునీ, యమపురికి పంపి శల్యుని రథధ్వజాన్ని ఖండించి పార్శ్వ రక్షకులను మన్ను కరిపించాడు.

ఈ ఆటోపం చూసి శకుని దుర్యోధనుని సమీపించి మనం ఉపాయాం తరం ఆలోచించి వీణ్ణి కడతేర్చాలి అన్నాడు.

అదే సమయానికి కర్ణుడు ఆచార్య ద్రోణులను చేరి:

ఆచార్యా! వీర ధర్మానుసారం నే నిక్కడ పోరు సాగిస్తూన్నానే కాని ఈ బాలవీరుణ్ణి ఎదుర్కోవడం మన తరం కాదు. నా రొమ్ము చీలుస్తున్నాడు వీడు, అనగా

కర్ణా! అర్జునునికి నేను అభేద్య కవచవిద్య యిచ్చాను. అది వీడు ధరించి వచ్చాడు. అయితే ఇప్పుడు మనలో ఎవరమూ విడి విడిగా వాని ముందు నిలబడలేం. నువ్వు వెళ్ళి రథాన్నీ ధనుస్సునూ ఛిన్నాభిన్నం చెయ్యి. అన్నాడు.

మహారథికులందరూ అభిమన్యునివైపు నడిచారు. కర్ణుడు ధనుస్సు ఖండించాడు. కృతవర్మ రథాశ్వాలను నేలకూల్చాడు. కృపాచార్యుడు పార్శ్వ రక్షకులను హతమార్చాడు.

అంతలో ఆ వీరుడు డాల్‌కత్తులు చేబూని గగన వీధికి ఎగిరాడు. మన మహారథికులు ఆరుగురు వాని కెదురున్నారు. ఆచార్యులవారు ఆ ఖడ్గాన్ని తునియలు చేశారు. కర్ణుడు డాలు ముక్కలు చేశాడు. ఆయుధశూన్యుడై నేలకు దిగి రథ చక్రం అందుకుని విక్రమించాడు.

సుదర్శనధారియైన విష్ణువువలె వున్నా డప్పుడు అభిమన్యుడు. మన వారందరూ కూడి ఆ రథ చక్రాన్ని ముక్కముక్కలు చేశారు. అంతతో గదా దండం ధరించగా అశ్వత్థామ ఎదురు వచ్చాడు.

అభిమన్యుని గదాదండానికి మనయోధుని రథాశ్వాలు బలి అయాయి. పార్శ్వరక్షకులూ ఆహుతి అయారు.

ఆ సమయంలో డెబ్బైయేడుగురు గాంధార దేశీయులూ, ఏడుగురు కేకయదేశ రథికులూ వానికి ఎర అయారు.

దుశ్శాసన నందనుడు గదా ధరుడై ఎదురువచ్చాడు. వా రుభయులూ సాగించిన పోరులో యిద్దరూ చైతన్యశూన్యులయి నేలకూలారు మహారాజా!

సరోవరాన్ని కల్లోలపరిచే మత్తేభాన్ని చుట్టుముట్టి బోయవాండ్రు హింసించి హతమార్చినట్లు నీ పక్షంలోని యోధులందరూ ఆ వీరుని యమ

పురికి పంపారు. మహారణ్యాన్ని బూడిద చేసి చల్లారిన దావాగ్నిలా, మహా వృక్షాలను సమూలంగా పెల్లగించి శాంతించిన ప్రచండవాయువులా, సర్వ ప్రపంచాన్నీ సంతప్తం చేసి పడమటి కొండ చేరిన భాస్కరునిలా, వున్నాడు నేలకూలిన అభిమన్యుడు. ఆ కన్నులలో క్రోధారుణ రోచులు చల్లారలేదు; ముఖంలో తేజస్సు వాడలేదు. ఉల్లోలకల్లోలిత సరోవరంలో రణరంగం రమణీయ భయానకంగా వుంది. పదివేలమంది రథికులూ, బృహద్బలునివంటి మహాయోధుడూ ఆ బాలవీరుని విహారంలో నేలకూలారు. అంతమందిని హతమార్చి నేలకూలాడు అభిమన్యుడు.

ఆ వార్త విన్న ధర్మనందనుని కంట నీరు తిరిగింది. వారిసేన హాహారవాలు చేయగా మనవారు హర్షధ్వానాలు చేశారు. సూర్యుడు అస్తగిరికి చేరాడు. యుద్ధ విరామం ప్రకటించారు.

మహారాజా! ఆ సాయంవేళ రణరంగంలో కుక్కలూ, నక్కలూ, తోడేళ్ళూ యథేచ్ఛగా రక్తపానం చేస్తూ చెలగాట లాడుతున్నాయి. భూత, ప్రేత, పిశాచ గణాలు వికటాట్టహాసంతో తాండవం ఆరంభించాయి. శవాల చర్మాలు చీల్చి వసా రక్తాలను జుర్రుకుంటున్నాయి. మజ్జా, మాంసాలను ఆరగిస్తూ, కొవ్వు కొరికి తింటూ పాటలు పాడుతున్నాయి. నాటి యుద్ధంలో రక్తప్రవాహం శవాలనే కాదు, రథాలనూ ఏనుగులనూ కూడా లాక్కుపోతున్నది, అంటూ సంజయుడు భయంకరంగా వున్న ఆ రణస్థలిని మాటలతో ప్రత్యక్షం చేసి –

ప్రభూ! ఆ రణరంగం నుండి తిరిగివెళ్ళే ధర్మరాజు ముఖం మ్లానంగా వుంది. అందరి ముఖాలలో దైన్యం బాష్పధార లేని కన్ను కనబడలేదు. కొంత సేపు ధర్మరాజు విలవిల విలపించి, అభిమన్యుని సాహస పరాక్రమ ప్రశంస చేసి, మళ్ళీ శోకావిల చిత్తుడయాడు.

అప్పుడు వ్యాసమహర్షి వచ్చి మరణించిన వారికోసం విచారించడం వివేకుల పనికాదని చెపుతూ అకంపన మహారాజు వృత్తాంతమూ, మృత్యువు పుట్టుక వివరించి షోడశ మహారాజుల చరిత్రలూ స్థూలంగా బోధించి –

నాయనా! అటువంటి మహామహులే మృత్యువుకు వశంకాక తప్ప లేదు. ఇక మనమెంత! మరొక రహస్యం వుంది. మనం జీవించి వున్న వారికోసం శోకించాలే తప్ప మనతో అన్నిబంధాలు తెంచుకుపోయిన వారికోసం ఏడవడం దేనికి! జ్ఞాని శోకాన్ని దరి జేరనివ్వకూడదు. “జాతస్య మరణం ధ్రువమ్” అని ఎరగవా, నాయనా! అని పరిపరి విధాల ఓదార్చి వెళ్ళాడు.

సైంధవవధ

పాండవ శిబిరాలలో నిశ్శబ్దం తాండవిస్తున్నది. ఎవరూ ఎవరితోనూ ఏమీ మాట్లాడలేక పోతున్నారు. అందరూ తలలు వాల్చుకుని శిబిర ద్వారాలలో కూలబడ్డారు.

ఆ సమయానికి తిరిగి వస్తూన్న సవ్యసాచి బావా! ఏమిటిది మన శిబిరాలలో చైతన్యం లేదు. ఎప్పుడూ ఎదురు వచ్చే అభిమన్యుడు రాడు. మంగళ వాద్యాలు వినబడవు. స్వాగత సూక్తాలు వినరావడం లేదు. నా మనస్సు అమంగళాన్ని శంకిస్తున్నది. ఏదో జరగకూడని పని జరిగి పోయింది, రథం త్వరగా పోనియ్యి. అన్నాడు.

రథం ఆగింది; శిబిర సమీపానికి చేరి మహావీరులందరూ వున్న చోటికి వెళ్ళి, కలయజూశాడు.

కనిపించ లేదు అభిమన్యుడు. ఎవరి ముఖం లోనూ ఉత్సాహం లేదు. ఎవరూ పెదవి విప్పడం లేదు; కన్నెత్తలేక పోతున్నారు గాండీవి వైపు.

అప్పుడు ధర్మరాజు విచార వదనంతో జరిగిన కథ అంతా చెప్పాడు. గాండీవి గుండె బేల పడింది. ఇంతసేపు ఏడిచి, అభిమన్యుని మృతికి కారణం సైంధవుడు, రేపు సూర్యాస్తమయం కాకుండా సైంధవుడు నేల కూలకపోతే ప్రాణత్యాగం చేస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

ఈ ప్రతిన కౌరవ స్కంధావారం చేరడంతో సైంధవుడు గజ గజ లాడుతూ, రణరంగం విడిచి ఎక్కడికయినా పోయి ప్రాణ రక్షణ చేసుకుంటా నన్నాడు. కాని ఒక్క సైంధవుడి ప్రాణరక్షణ తమకు పెద్దపని కాదన్నారు, మహారథికులు.

రాత్రి బాగా పొద్దు పోయింది. మరునాటి వ్యూహ నిర్మాణం గురించి బాగా యోచనలు చేశారు. అర్ధరాత్రి దాటింది. వాసుదేవుడు తన సారథి దారుకుని

పిలిచి: "రేపు మన రథం సిద్ధంగా వుంచు, శైబ్య, సుగ్రీవ మేఘపుష్ప, వలాహకాలను పూన్చి, గరుడ ధ్వజం సంఘటించి, గదా, ఖడ్గ చక్ర శార్ఙ్గాలు కూడా వుంచి రణరంగానికి దగ్గరలో వుండు, పాంచజన్య ధ్వని వినగానే రథంతో వ్యూహ మధ్యంలోని రావాలి. అప్రమత్తంగా వుండు. రేపు ఈ యోధులందరూ మన ప్రతాపం చూస్తారు – అన్నాడు.

ఆ రాత్రి నిద్రలో అర్జునుడు కలగన్నాడు. ఆ కలలో కైలాసం వెళ్ళి పరమశివుని వద్ద పాశుపతమంత్రం ప్రయోగోపసంహార క్రమంతో గ్రహించి తిరిగి వచ్చాడు కృష్ణునితో.

కల కరిగింది. కృష్ణునితో చెప్పగా ఆ పురుషోత్తముడు సంతోషించాడు, శుభసూచకంగా భావించి.

తూర్పు దిక్కులో ఉషోరాగాలు నడయాడుతున్నాయి. దేవకీ నందనుడు తన రథాన్ని సిద్ధం చేశాడు. అది బాల భానునివలె వెలుగుతున్నది. అర్జునుడు విప్రశ్రేష్ఠుల ఆశీర్వాదాలు పొంది, రథానికి ప్రదక్షిణం చేసి, అధిరోహించాడు. కృష్ణుడు, సాత్యకీ ముందు కూర్చున్నారు. అప్పుడు అర్జునుడు:

సాత్యకీ! ఈనాడు మనం సైంధవ వధ సాగించబోతున్నాం. అయితే ఆ మహాయత్నంలో ఏ మాత్రం ఏమరుపాటున వున్నా, వారు మా అన్నగారిని బంధించ గలరు. కనుక నువ్వు ఆయనకు రక్షగా వుండాలి అని హెచ్చరించాడు.

అక్కడ ఆచార్య ద్రోణుడు శకట వ్యూహం పన్ని గర్భవ్యూహంగా పద్మవ్యూహం పన్ని, సేనా ముఖంలో సూచీ వ్యూహం నిర్మించాడు. ఈ వ్యూహమూల స్థానంలో సైంధవుని ఉంచారు. దుశ్శాసన, వికర్ణులిద్దరూ జయద్రథుని రక్షణకు నిలిచారు. శకట వ్యూహముఖంలో ఆచార్యులవారు ధనుస్సు పట్టి వున్నారు.

అటునుంచి అర్జునుని అనుసరించి ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ఆ వెనుక నకులుని కొడుకు శతానీకుడూ సాగివచ్చారు. శంఖ భేరీనాదాలు మిన్ను ముట్టాయి.

అర్జునుడు: బావా! దుర్మర్షణుడు చాలా ఉత్సాహంతో వస్తున్నాడు. వాడు ఈ ధనుస్సుకు తొలి కబళం; రథం వాడి కెదురు నడుపు అనడమూ వాసుదేవుడు,

గుర్రాలను అటు కదిలించడమూ, ఆ సవ్యసాచి బాణఘాతాలకు వాని గుర్రాలు నేలకూలి, సారథి మన్ను కరవడమూ రెప్పపాటులో జరిగాయి. దుర్మర్షణుడు పలాయనం సాగించగా దుశ్శాసనుడు తీవ్రరోషంతో వచ్చాడు.

అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో గాండీవి విడిచే బాణపు దెబ్బలకు కురు వీరుల తలలు ముగ్గిన తాటిపళ్ళవలె నేల రాలుతున్నాయి. దుశ్శాసనుడు ఎదురు నిలవలేక పిక్కబలం చూపాడు. ఇక కాలయాపన యిష్టంలేక రథం జయద్రథుని వైపు నడపమన్నాడు.

వ్యూహ ముఖద్వారంలో వున్న ఆచార్యునికి నమస్కరించి: గురుదేవా! మీరు అశ్వత్థామను చూసినట్లే నన్నూ ఆదరించారూ. ఇప్పుడు సైంధవ ద్రోహి వధకు అనుజ్ఞ కోరుతున్నాను – అని నమస్కారం చేశాడు.

ఆచార్యుడు చిఱునవ్వుతో అనుమతి సూచకంగా బాణాలు విడిచాడు. కొంతసేపు ద్రోణునితో పోరు నడిపి వ్యూహ మధ్యంలో ప్రవేశించే వ్యూహతో ఆచార్యునికి ప్రదక్షిణించి ముందుకు నడిపాడు రథాన్ని.

సరోవరంలో మత్తేభంలా సైన్య మధ్యంలో సవ్యసాచి విహరిస్తూంటే ఆచార్యుడు కొంతసేపు నిరోధించి వ్యూహ ముఖద్వారం విడవడం యిష్టంలేక అక్కడే ఆగాడు.

ఆ సమయంలో ఎదురు వచ్చిన వరణ నందనుడు శ్రుతాయుధుడు కొండలా కూలిపోయాడు. కాంభోజ పతి సుదక్షిణుడు మహావృక్షంలా పడ్డాడు. అనంతరం శ్రుతాయువు అయుతాయువు ఎదురువచ్చి తమ వెంట వున్న అయిదు వందల మంది రథికులతో నేల కరచుకొన్నారు:

లేడిపిల్లల మందలో సింహంలావున్న అర్జునుని చూపుతూ దుర్యోధనుడు: ఆచార్య! మిమ్మల్ని నమ్ముకుని జయద్రథుడు నిలబడ్డాడు. మీరు పాండవ పక్షపాతంతో వున్నారు. ఊ, తేనె పూసిన కత్తి వ్యవహారం – అని నాలుక కరుచుకొని:

ఆచార్యా! బాధలో నోరు జారింది. మీరు పూనుకుని ఈ విపత్తు నుండి రక్షించాలి. అని అర్థించాడు.

నాయనా! నువ్వూ అశ్వత్థామా నాకు సమానమే! కొడుకు మాటలకు తండ్రికి కోపం రాదు. ఇక నేను ముఖద్వారం విడిచానంటే పాండవ బలం కట్ట తెగిన నదిలా మన వారిని ముంచుతుంది. పయిగా ధర్మరాజును సజీవంగా బంధిస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశాను గదా! అదీగాక వార్ధక్యంలో వున్న నా కంటె అర్జునుని ఎదిరించడానికి నువ్వే సమర్థుడివి వెళ్ళు; మహాయోధులను వెంటబెట్టుకుని వాణ్ణి నిలబెట్టు. ఇదిగో ఈ కవచం తొడుగుకో. ఇది వుండగా ఎవడిబాణమూ నీ శరీరానికి సోకదు. ఈ కవచాన్ని బ్రహ్మ దేవేంద్రుడికి ఇచ్చాడు. అది దేవపతి అంగీరసుడికి, ఆయన బృహస్పతికీ ఈయన అగ్నివేశుడికి యిచ్చారు. ఆ మహర్షి అనుగ్రహించి నాకు దయజేశాడు, అని మంత్రకవచం ధరింపజేశాడు.

అంతలో ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణునిమీదికి వచ్చాడు. వివింశతి, వికర్ణ, చిత్రసేనులు భీముని ఎదిరించగా బాహ్లికుడు ఉపపాండవులతో తలపడ్డారు. దుశ్శాసనుని సాత్యకీ శకునిని నకుల, సహదేవులూ, అలంబుసుని ఘటోత్కచుడూ.... అలా ఎవరికి వారు తమకు తగ్గవారితో పోరు నడుపుతున్నారు.

సేనా ముఖంలో ద్రోణునితో తలపడ్డ ధృష్టద్యుమ్నుని సాత్యకి రక్షించి తప్పించు కొచ్చాడు. అది ఆచార్యులకు మరింత క్రోధకారణం కాగా ఆయన సాత్యకిని తూట్లు తూట్లు కొట్టాడు. చూసి చూసి సాత్యకి ఆయన ధనుస్సును రెండు ముక్కలు చేశాడు; మరొక ధనుస్సు; అది ముక్కలయింది. అదొక వేడుక అయింది సాత్యకికి.

ఆచార్యునికి సాత్యకి హస్తలాఘవం ఆశ్చర్యాన్నీ ఆనందాన్నీ కలిగించింది; ఆయన ఆగ్నేయం సంధించగా ఈయన వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఆ దివ్యాస్త్రాలు రెండూ కొంతసేపు గగన భాగంలో క్రీడ నడిపి శాంతించాయి.

అప్పటికి ధర్మజ, భీమ, నకుల సహదేవులతో ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి ఆచార్యునితో పోరు నడుపుతున్నాడు.

అక్కడ అర్జునుడు సైంధవుని కోసం సాగుతూ ఉండగా, అవంతీ రాకుమారులు విందానువిందులు అడ్డుకున్నారు. వారి రథాశ్వాలనూ సారథినీ నేలకూల్చి విందును శిరస్సు భూమికి విందుచేశాడు. అది విచారం కంటె క్రోధాన్ని

రెట్టించగా అనువిందుడు పాదచారియై కృష్ణుని నుదురు బొప్పి కట్టించాడు. అర్జునుడు కుపితుడై రెండు క్షణాలలో వానిని కూడా విందునికి తోడు పంపాడు.

అనంతరం అనేకులు యోధులు అర్జునుని ఎదుర్కొని సింహనాదాలు చేసి, బాణవర్షం కురిపించారు. ఆ బాణ ఘాతాలకు గుర్రాలు అలసిపోయాయి. అది చూసి అర్జునుడు మాధవా! ఒక్కమాటు గుర్రాలకు కళ్ళాయి వదలి వాటి వెన్ను నిమురు అనగా, రథికవరా! ఏవిటి చెపుతున్నావు. ఈ తుముల సంగ్రామంలో రథికుడు రథం మీద వుండగా గుర్రాలకు ఆశ్వాసన! అన్నాడు నవ్వుతూ.

తక్షణం రథం దిగి, గాండీవాన్ని చక్రాకృతిలో వుంచి పోరు నడుపు తుంటే కురుయోధులు యిదే అదనని చుట్టుముట్టి సంకుల సమరం సాగించారు. అందరినీ ఆ యోధుడు అల్లంత దూరంలో నిలబెట్టి నేల కూలుస్తున్నాడు.

కొంతసేపటికి కృష్ణుడు గుర్రాల శరీరంలో నాటుకున్న ఆయుధాలన్నీ తీసి పారవైచి, బావా! ఇప్పుడింక వీటికి కడుపునిండా మంచినీరు పట్టి ఒళ్ళు కడగాలి అన్నాడు.

అర్జునుడు ఒక్క బాణం నేలకు కొట్టడంతో ఆ దాటికి భూమి బీటలువారి చిన్న సరోవరం ఏర్పడింది. ఆ చెరువులో గుర్రాలను కడిగి నీరుపట్టి రథానికి సజ్జితం చేసి యింత పచ్చిక తినిపించి, అర్జునుని దగ్గర నిలిపాడు. ఆ యోధుడు చిరునవ్వుతో రథం ఎక్కాడు. రథం ముందుకు సాగుతోంది.

కురు సేన తల్లడిల్లి యిక జయద్రథ రక్షణ తమతరం కాదనుకుంటూం డగా ద్రోణాచార్యులు అనుగ్రహించిన రక్షాకవచధారియైన సుయోధనుడు సవ్యసాచికి ఎదురువచ్చాడు.

చిరునవ్వు వెన్నెలజల్లుతో మాధవుడు: కిరీటీ! మానధనుడు కనుక ఎదురు వస్తున్నాడు. ఈ దుర్బుద్ధికి తగిన శాస్తి చెయ్యాలి. జూదం పేరిట జరిపిన అన్యాయాలు, మీ పట్టమహిషికి చేసిన అవమానాలు గుర్తుంచుకుని పోరు సాగించు– అన్నాడు.

అర్జునుడు బాణవర్షం కురిపించినా సుయోధనుడు చలించక పోవడంతో వాసుదేవుడు తెల్లబోయి చూడగా,

బావా! ఆచార్యులవారు ఈ దుష్టుడికి మంత్రకవచం అనుగ్రహించారు. అయితే ఏ కవచం ధరించినా భేదించే అస్త్రం అంగిరసుడు అమరేంద్రుని కిచ్చాడు. అది ఆయన నాకు దయచేశాడు. దానితో వీని గర్వం అణ గారుస్తా అంటూ ప్రయోగించాడు. అదిచూసి అశ్వత్థామ సర్వాస్త్రఘాతి అభిమంత్రించి విడిచాడు. అది అర్జునుని ప్రయత్నాన్ని విఫలం చేసింది.

అర్జునుడు పంటితో పెదవి కొరుకుతూ బాణవర్షంతో వాని గుర్రాలనూ రథాన్నీ ముక్కలు చేయగా సుయోధనుడు మరొక కవచం తొడిగి ధనుస్సునూ చేపట్టాడు.

ఆ సమయంలో సవ్యసాచి గ్రీష్మ వేళ మహారణ్యంలో దావానలంలా వున్నాడు.

కృప, కర్ణ, అశ్వత్థామ, వృషసేన, శల, శల్య, భూరిశ్రవ, జయద్రథులు ఎనమండుగురూ అర్జునునికి ఎదురువచ్చారు. ఇక్కడ యిలా వుండగా సేనా ముఖంలో ధర్మరాజు ద్రోణాచార్యులతో పోరాడుతున్నాడు. ఆచార్యుడు ధర్మజుని, ధనుస్సు ముక్కలు చేశాడు. మరొక ధనుస్సు అందుకున్నాడు పాండవాగ్రజుడు. ఆచార్యుడు బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించగా అదే అస్త్రంతో దానిని ఉపశమింపజేశాడు ధర్మరాజు.

తీవ్రక్రోధంతో ద్రోణుడు శరవర్షం కురిపించి ధనుస్సు విరుగకొట్టి గుర్రాలను నేల కూల్చి కేతనం పడగొట్టగా ధర్మరాజు విహ్వలుడై చేతులెత్తాడు. ఆచార్యునికి ధర్మరాజును హింసించడం యిష్టంలేక మిగిలిన బలగం వయిపు తిరిగాడు. ఆ సమయంలో కౌంతేయుడు తన సోదరుని రథం ఎక్కి దూరంగా వెళ్ళాడు.

అలంబుసుని ఆఘాతానికి భీముడు మూర్ఛిల్లి తేరుకుంటూనే కాటుక కొండలా వున్న ఆ అసురుని దేహం విరిసిన పూలతో నిండిన మోదుగ చెట్టులా భాసించేటట్లు హింసించాడు. వాడు చలించక మాయా యుద్ధం ఆరంభించాడు.

ఈ వంక ఘటోత్కచుడు ద్రోణుని మీదికి వస్తూంటే వాడికి అలంబుసుడు ఎదురు వచ్చాడు. అలంబుసుడు విడిచిన చక్రాన్ని గదతో పిండి చేశాడు ఘటోత్కచుడు.

అంతలో ఆ రాక్షస వీరునికి ఆవేశం హెచ్చింది. శత్రువీరు లందరినీ చీకాకు పరుస్తూ పరాక్రమిస్తుంటే ఉపపాండవులూ, నకుల సహదేవులు నలిగి పోతున్నారు.

చూశాడు ఘటోత్కచుడు; ఒక్క ఆయుధంతో అలంబసుని రథ సారథిని నేల కూల్చాడు. అలంబుసుడు భూమికి దిగి బాణవర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుడు గదా దండంతో ఎదురు వెళ్ళాడు. ఖడ్గధారియై వాడు ఆకాశానికి ఎగిరాడు; ఖడ్గంతోనే భీమనందనుడు లేచాడు.

సుడిగాలిలా తిరుగుతూ కొంతసేపు ప్రదక్షిణం చేసే మెరుపుల్లా కొంత సేపు రణక్రీడ సాగించి నేలకుదిగి ఆకలిగొన్న బెబ్బులులవలె కలియబడ్డారు. రక్త ధారలు స్రవిస్తున్నాయి. హిడింబకొడుకు మహోదగ్రుడై తన మోచేతులతో మోకాళ్ళతో వాని అంగసంధులు విరగబొడిచి వెన్నుపూసలు సడలించి వదలి పెట్టాడు. వాడు గిల గిల కొట్టుకుని కళ్ళు తేలవేశాడు.

ఘటోత్కచుడు సింహనాదం చేశాడు. పాండవ సేన శంఖధ్వానం చేసింది. ధర్మరాజు తన బిడ్డను గాఢంగా కౌగలించుకుని ఆశీర్వదించాడు, అని సంజయుడు చెపుతూంటే ధృతరాష్ట్రుడు:

సంజయా! ద్రోణులు, కృతవర్మ యింకా ఎందరో మన యోధులున్నారు కదా! వారంతా........అనగా సంజయుడు: మహారాజా! అక్కడ సాత్యకి వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. ఆచార్యుని ఆజ్ఞానుసారం కృతవర్మ అసంఖ్యాకసేనతో సాత్యకిని నిలబెడు తున్నాడు. అప్పుడు శిఖండి వాని విల్లువిరగగొట్టాడు. అదే సమయంలో కత్తి విసిరి శిఖండి విల్లు ఖండించాడు కృతవర్మ. ఇద్దరూ మళ్ళీ ధనుస్సులు అందు కున్నారు. అంతలో భోజుడెదురురాగా సాత్యకి వానితో తలపడ్డాడు. అటునుంచి అశ్వత్థామ వచ్చాడు. అందరినీ చీకాకు పరిచి, అర్జునుడున్న దిశగా రథం సాగించమన్నాడు. దారిలో జలసంధుడు నిలువరించగా వాని శిరస్సు ముగ్గిన పండులా నేలకు రాలింది, సాత్యకి బాణఘాతంతో.

కృతవర్మ మళ్ళీ అడ్డువచ్చాడు కాని, ద్రోణాచార్యుల వారు స్వయంగా సాత్యకిని ఎదుర్కొన రాగా ఆయన వెంట నీ కొడుకులు దుస్సహ, వికర్ణ, దుర్ముఖ, దుశ్శాసనాదులు తోడు వచ్చారు. వీరందరికి అండగా దుర్యోధనుడు రావడం చూసి, ఆచార్యుడు తిరిగి సేనాముఖానికి వెళ్ళాడు. అప్పుడు సాగిన యుద్ధంలో దుర్యోధనుని రథధ్వజం, గుర్రాలు నేలకూలాయి. సారథికికూడా శరీరం తూట్లు పడింది. దగ్గరలో వున్న చిత్రసేనుడి రథం ఎక్కి విజృంభించాడు. అప్పటికీ మళ్ళీ అక్కడకు చేరిన కృతవర్మ సాత్యకి బాణఘాతంతో మూర్ఛబోయాడు.

సాత్యకి సవ్యసాచి కోసం సాగుతూంటే ఆచార్యుడు మళ్ళీ అడ్డుపడి విడిచిన మూడు బాణాలు వాని నుదుట నాటుకున్నాయి. ఆ వీరుడు కూడా యథోచితంగా గురువును వేధిస్తున్నాడు. అంతలో సాత్యకి విల్లు విరిగింది; సారథి మూర్ఛపోయాడు. అయినా తనే సారథ్యం చేసుకుంటూ నడుపుతున్నాడు. కొంతసేపటికి ద్రోణుని రథసారథి వాలిపోగా, గుర్రాలు రణవిముఖమయాయి. సాత్యకి మళ్ళీ అర్జునుని వయిపు సాగుతున్నాడు.

దారిలో సుదర్శనుడు అడ్డుపడి నేలకూలాడు. కుపితులై దుర్యోధన, దుశ్శాసన, చిత్రసేన, వివింశతి, శకుని ప్రముఖులు తరుముతూరాగా, వారిని చిరునవ్వుతో రణక్రీడకు ఆహ్వానించాడు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు, శకునితోడుతో సాత్యకిని చీకాకు పరుస్తూ, వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ హింసింపగా, ఆ యోధుడు మనవాని సారథిని నేలకూల్చి, శకుని ధనుస్సు గాలిలోకి ఎగురగొట్టాడు.

దుశ్శాసనుడు ఎదురురాగా బాణ వర్షంతో ఊపిరి సలపకుండా ఆడించాడు సాత్యకి. ఉక్కిరిబిక్కిరయి దుశ్శాసనుడు ఒక్కవూపులో ద్రోణాచార్యుల చాటుకురాగా, ఆయన: నాయనా, కుశలమా! ఏమిటిలా వచ్చావు? ఓహో! సాత్యకి తీసిన దెబ్బకే యిలా అయితే యిక భీమార్జునులు ఎదురుపడితే ఏమవుతావు? నాయనా! నిండుసభలో ఆడుదానికి బట్టలు విప్పడమూ, అహింసా మూర్తులను అవమానించడమూ అనుకున్నావా యుద్ధమంటే!

సంగ్రామం అంటే అటుకులూ, బెల్లం కలుపుకు తినడం కాదోయి.

వెళ్ళు, వెళ్ళు మీకు సాయం వచ్చిన రాజుల కంఠ నాళాలు కోస్తున్నాడు సాత్యకి. వారిని రక్షించు, అని పరిహసించాడు.

వినీ విననట్లు తలవంచుకు రథం నడిపించేశాడు, దుశ్శాసనుడు.

ద్రోణుడు విజృంభించి ధృష్టద్యుమ్నుని సోదరుడయిన వీరకేతుని నిలువరించి, నేల కూల్చగా వాని సోదరులందరూ ఆచార్యుని చుట్టుముట్టారు. ధృష్టద్యుమ్నుడు నిశిత శర వర్షం కురిపించగా, ఆచార్యుడు మూర్ఛిల్లాడు. ఆ సమయంలో ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం దూకి, ఆచార్యుని శిరస్సు నరికే సంకల్పంతో కత్తి దూశాడు. అప్పటికే ఆయన తేరుకుని వాడి శరాలతో వానిని హింసించాడు. ఆ క్షణంలో ఆచార్యుడి పరాక్రమం పాండవసేనను అచేతనం చేసింది.

ఇక్కడ దుశ్శాసనుడు సాత్యకితో తలపడ్డాడు. అతనికి తోడుగా త్రిగర్త సేనలు వచ్చాయి. ముందుగా సేనలను తరిమి కొట్టి, దుశ్శాసనుని ధనుస్సు విరుగకొట్టి సారథినీ గుర్రాలనూ మట్టి కరిపించి, వానిని కడతేర్చడానికి కత్తి దూశాడు. కాని, భీముడి ప్రతిజ్ఞ స్మరణకు వచ్చి ఆగాడు.

ఇక్కడ ద్రోణాచార్యుల విజృంభణం చూసి ద్రుపదుడు ఓ మహా యోధులారా! ఈ విప్రుడు మన క్షత్రియయోధులందరినీ ఊచ కోత కోస్తున్నాడు చూశారా! ఆపండి ఈ విజృంభణం అని గర్జించాడు.

ధర్మరాజు భీముని పిలిచి: నాయనా! సవ్యసాచికి సాత్యకి తోడు వెళ్ళాడు. కాని, నా గుండె కేదో భయంగా వుంది. నువ్వు అక్కడికి వెళ్ళి సింహనాదం చేస్తే నాకు తృప్తి అన్నాడు.

భీముడు ధృష్టద్యుమ్నుని చేరి, మా అగ్రజుల రక్షణభారం నీ మీద ఉంచి వెడుతున్నానని వ్యూహమధ్యంలోకి రథం సాగించమన్నాడు.

సారథి విశోకుడు ఉత్సాహంతో నడుపుతుండగా ముఖద్వారంలో ద్రోణుడు నిలిపి: భీమసేనా! నీ తమ్ముడు సవ్యసాచి నా అనుమతితో వెళ్ళాడు, అంటూండగా భీముడు కన్నులెర్రజేసి పాండవవీరులు దేవసేనను కూడా లక్ష్యం చెయ్యరు. మీరు గురువులు కనుక మరియాద యిస్తున్నాం అయినా శత్రుసేనలో వున్న మీకు తలవంచడమా అంటూ గదా దండం విసిరాడు. ద్రోణుడు రథం దిగేశాడు.

ఆ గదాఘాతానికి ఆచార్యుని రథం, గుర్రాలతో, సారథితో సహా చూర్ణమయింది. ఆయన మరొకరథం ఎక్కి బాణవర్షం కురిపించాడు. కుంభవృష్టిని లక్ష్యపెట్టని మహావృషభంలా భీముడు వ్యూహ మధ్యంలోకి వెళ్ళే వూహతో తన రథం దిగి ఆచార్యుని రథం ఒకచేత్తో విసిరేలోగా ఆయన రథం దిగేశాడు. అంతలో భీముడు మళ్ళీ రథంఎక్కి వ్యూహమధ్యంలోకి వెళ్ళి అర్జునునీ, సాత్యకినీ చూసి సింహనాదం చేసాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు:

సంజయా! ఇక మనవారిని రక్షించే యోధుడే లేకపోయాడా! అని ప్రశ్నించగా, మహారాజా! భీమసేనుడికి ఎదురుగా కర్ణుడు నడిచి కొంతసేపు బాధించాడు. అంతలో భీముడు వాని విల్లు విరిచాడు. మరొక ధనుస్సుతో కర్ణుడు తన విద్యను ప్రదర్శించబోగా దానినీ వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేలకూల్చాడు కౌంతేయుడు, అని సమర వృత్తాంతాన్ని వినిపించసాగాడు సంజయుడు.

చేసేదిలేక కర్ణుడు వృషసేనుని రథం ఎక్కి వెనుదిరిగాడు. దాన్ని చూసిన దుర్యోధనుడు ఆచార్యుని సమీపించి: చూడండి, అటు అర్జునుడు, ఇటు సాత్యకీ, ఈవంక భీమసేనుడు మహాసాగరంలో తిమింగలాలవలె తిరుగుతున్నారు మన సేనామధ్యంలో.

మీరు అర్జునుని వదిలేశారూ అంటే అర్థం వుంది. కాని సాత్యకి కూడా ధనురాచార్యులను ఓడించాడంటే అంతకంటె అవమానం వున్నదా? అనడంతో ఆయన – సుయోధనా! సైంధవుడు పణంగా సాగుతున్న ఈ జూదంలో నువ్వూ అర్జునుడూ మీశక్తి సామర్థ్యాలు ప్రదర్శించాలి. ఇదివరలో శకుని ఆలోచన మీకు విజయం తెచ్చిపెట్టింది. కాని మోసంతో వచ్చిన లక్ష్మి అది. ఇప్పుడు అటువంటి దుర్మాంత్రానికి అవకాశం లేదు. వెళ్ళి జయద్రథ రక్షణలో వుండు. నేను ముఖద్వారం విడిచానో మూలానికే ముప్పు – అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు రథాన్ని అర్జున ముఖంగా నడిపి విల్లు ఎక్కుపెట్టాడు. ఆ సమయంలో సవ్యసాచి బాణఘాతాలకు సుయోధనుని సూతుడూ, గుర్రాలు

నేలకులాయి. దానితో మనవాడు గదాదండం ధరించి శల్యుని రథం ఎక్కాడు. అక్కడ కర్ణుని విరథుని చేసిన భీముడు గాండీవికి తోడుకావడానికి వెడుతూండగా కర్ణుడు చూసి ఒక్కకేక వేశాడు. అది విని భీముడు మరొక్కమారు కర్ణునికి తన ప్రతాపం చూపాడు. మళ్ళీ కర్ణుడు మరొక రథం ఎక్కక తప్పలేదు.

అనంతరం ఆ ఉభయులూ ఆకలిగొన్న పెద్దపులులవలె పోరుతున్నారు. అప్పుడు కూడా పాండవులదే పైచేయి – అని సంజయుడు చెపుతూంటే కురురాజు.

సంజయా! మనవారి దురదృష్టం కాకపోతే దేవకీనందనుని మాట పెడచెవిని పెడతారా! ఈ రాధేయుని ప్రతాపమూ, మంత్రాంగమూ నమ్మి కదా మనవారు ఇంతకు సాహసించారు, అని అనంతర సంగ్రామ విశేషాలు ఏవిటి అన్నాడు. అంత సంజయుడు, తిరిగి సమరగాథ కొనసాగించాడు.

ప్రభూ! అప్పుడు మన రాధేయుని విల్లువిరిగి, గుర్రాలు ఒరిగి, శరీర మంతా రక్తధారలు స్రవిస్తున్నాయి. చూశాడు సుయోధనుడు, సోదరుడయిన దుర్జయుని పంపాడు. క్షణాల వ్యవధిలో వీని సారథీ, రథమూ చూర్ణమయాయి. కర్ణుడు చూస్తున్నాడు. చూస్తూండగానే దుర్జయుని శిరస్సు బూడిదలో దొర్లుతున్నది. రాధేయుడు ఆవేశంతో యుద్ధం ఆరంభించాడు. వీనికి తోడుగా నీ కొడుకు దుర్ముఖుడు వచ్చి మరికొద్ది క్షణాలలో కన్నుమూశాడు.

అదిచూసిన కోపంతో నీ కొడుకులు దుర్మర్షణ, దుర్మద, దుస్సహ, విజయ, విచిత్రులయిదుగురు ఒక్కుమ్మడి వచ్చి క్షణాల వ్యవధిలో వీరస్వర్గం చేరుకున్నారు. అనంతరం చిత్ర, విచిత్ర, చిత్రాక్ష, చారుచిత్రులూ అదే దారిని వెళ్ళారు. చిత్రధ్వజ, చిత్రాయుధ, చిత్రకర్ములకు కూడా అటే నడవక తప్పలేదు. అనంతరం మరొక ఏడుగురు మన్ను కరిచారు.

కర్ణునికి బాధ ఎక్కువయి మరింత ఆవేశంతో భీమునితో పోరుతూ, ఆ మహాబలుని ఆ ఘాతాలకు ఆగలేక రథపీఠం వెనుక దాగవలసి వచ్చింది. భీముడు ఉత్సాహంతో ఒక్క గర్జన చేశాడు. అది కర్ణుని అభిమానాన్ని రెచ్చగొట్టింది. ఆ వేడిలో విజృంభించి భీమసేనుని విరథునీ నిరాయుధునీ చేశాడు. అలసిన భీముని కర్ణుడు తన వింటికొనతో పొడుస్తూ:

వృకోదరా! పీకలనిండ మెక్కి హాయిగా పడి దొర్లవలసిన వాడికి యుద్ధం దేనికిరా! పో, సుఖంగా అడవుల కద్దుపడి కందమూల ఫలాలు మెక్కుతూ బతుకు – అని పరిహాసం చేశాడు.

అర్జునుడు ఆవేశంలో కర్ణుని కెదురువచ్చి శర వర్షం కురిపిస్తూండగా అశ్వత్థామ కర్ణునికి తోడయి సవ్యసాచి ఆటోపానికి ఆనకట్ట వేశాడు.

దుశ్శాసనుడు త్రిగర్త వీరులు తోడురాగా సాత్యకిని ఎదుర్కొన్నాడు. అయిదువందల మంది రథికులు సాత్యకి బాణఘాతాలకు మన్ను కరిచారు. దుశ్శాసనుని గుర్రాలు విలవిల తన్నుకుపడ్డాయి.

శూరసేన, కళింగసేనలు ఎదురురాగా వారినీ చెల్లాచెదురు చేసి, అర్జున సమీపానికి రాగా వాసుదేవుడు అభినందించాడు.

అర్జునుడు, బావా! సాత్యకి ఇటు రావటంతో ద్రోణాచార్యులు మా అన్నగారిని బంధిస్తారనే భయం కలుగుతున్నది. అదిగో భూరిశ్రవసుడు విక్రమిస్తున్నాడు చూశావా! అంటూండగా, సాత్యకి ఆ మహాయోధునికి ఎదురు నడిచి నిలబెట్టాడు.

ఉభయులూ తీవ్ర పోరాటం సాగించి రథాలు, గుర్రాలూ, సారథులూ ముక్కలు ముక్కలు కాగా నిశిత కరవాలంతో కొంతసేపు రణక్రీడ సాగించి మల్ల యుద్ధానికి దిగారు. అది చూసి కృష్ణుడు:

బావా! అలసివున్న సాత్యకిని భూరిశ్రవసుడు చిత్రహింస పెడ్తున్నాడు. రథం అటు నడుపుతాను అన్నాడు. అప్పటికే భూరిశ్రవసుడు తన కరవాల మండిత భుజదండం పైకెత్తి సాత్యకి శిరసు ఖండించబోతున్నాడు. ఆ చెయ్యి కదిలే సమయంలోనే అర్జునుని బాణం వచ్చి చేతిని గాలిలోకి ఎగరకొట్టింది.

అయినా చలించకుండా భూరిశ్రవసుడు: అర్జునా! నీతో యుద్ధం చెయ్యడం లేదే నేను. ఇటువంటి నైచ్యానికి వాసుదేవుడు నిన్ను పురి కొలుపుతా డనుకోను, అంటూండగా సవ్యసాచి: మహాయోధుడా! అలసిన సాత్యకి మీద అవలీలగా కలియబడడం నైచ్యంకాదేం? వయసు నిండని అభిమన్యుని అందరూ కలసి కడతేర్చడం నీచ లక్షణం కాదు పాపం! ఇటువంటి అనుచితాలు సవాలక్ష

చేసిన మీరు నీచనైచ్యాలను ప్రసావించడం హాస్యాస్పదం అంటూండగా భూరిశ్రవసుడు నేలకొరుగుతున్నాడు. మూర్ఛ తేరిన సాత్యకి క్రోధోన్మత్తుడై కరవాలం ఎత్తి భూరిశ్రవసుని మీదికి నడుస్తూంటే:

సాత్యకీ! వద్దు, వద్దు ఆ మహావీరునిమీద కత్తి పెట్టకు అని భీమార్జున కృష్ణులూ, కృప, అశ్వత్థామ, కర్ణులూ అరుస్తున్నా వినకుండా సాత్యకి వాని శిరస్సు ఖండించాడు. మహారాజా! (ఇదంతా సోమదత్తుడికీ సాత్యకి తాతకీ ఒకనాడు జరిగిన సంగ్రామ పరిణామం, అది వేరే కథ).

అంతకు ముందుగానే వాసుదేవుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. ఆ సంకేతం గ్రహించి దారకుడు రథం తీసుకొచ్చాడు. కృష్ణుడు తన రథం మీద సాత్యకిని అధిరోహింప జేశాడు.

కర్ణుడు సాత్యకిని నిటబెట్టి సాగించిన సంగర క్రీడ ఉభయబలాలకూ ఆశ్చర్యానందాలు కలిగించింది.

కృష్ణుడు రథాన్ని సైంధవాభిముఖంగా నడుపుతున్నాడు. ఆ సమయానికి భీముడటువచ్చి, రాధేయుడు పలికిన పలుకులు వినిపించగా అర్జునుడు కర్ణా! ఎన్నిసార్లు నువ్వు పలాయనం పఠించలేదు. అయినా నిన్ను పరిహసించి ఒక్కమాట అనలేదే! మా భీముడు. ఒక్కమారు లొంగినంతలో ఎందుకంత నోరు పాడుచేసు కున్నావు. నిన్నటికి నిన్న అక్రమంగా నా కొడుకు ధనుస్సు విరిచావు. దానికి ప్రతీకారంగా నీ సమక్షంలో నీకొడుకు వృషసేనుడికి శిరచ్ఛేదం జరుపబోతున్నాను గుర్తుంచుకో అని పోరు ప్రారంభించాడు.

సూర్యుడు అస్తాద్రికి చేరుతున్నాడు.

సవ్యసాచి కర్ణుని నిరోధించి రథాన్ని సైంధవుని వైపు నడిపిస్తున్నాడు. అది చూసి దుర్యోధనుడు కర్ణా! కృప, శల్య, అశ్వత్థామలతో నేనూ దూశ్శాసనుడూ నీతో వస్తున్నాం. మనమందరం మరొక్క ఘడియ అర్జునుని ఆపగలిగితే వాడి ప్రతిజ్ఞ పొల్లుపోతుంది అదిగో భీముడూ, సాత్యకీ అర్జునునికి తోడు వెడుతున్నారు. రథం నడిపించు అన్నాడు.

ఎదురు వచ్చిన కర్ణునితో తలపడ్డాడు అర్జునుడు.

ఆ పోరాటం దేవగణాలకే ఆశ్చర్యం కలిగించింది.

కర్ణుని శరీరం తూట్లుపడింది: అయినా పోరు మానలేదు. చూశాడు అశ్వత్థామ. తక్షణం అర్జునుని కెదురువచ్చాడు. శల్య, కృప, వృషసేనలు కూడా అటే చేరారు. ఇందరూ సైంధవ రక్షణలో అప్రమత్తులై వున్నారు.

సూర్యుడు అస్తాద్రికి చేరుతున్నాడు.

అర్జునుడు ఆందోళనలో పడ్డాడు.

కృష్ణుడ మాయను వ్యాపింపజేశాడు.

సూర్యుడు అస్తమించినట్టే అనిపించి, కౌరవులు హర్షధ్వానాలు చేస్తున్నారు.

సైంధవుడు పశ్చిమాకాశంలోకి తలయెత్తి చూస్తున్నాడు. అంతే! పావురాన్ని డేగ తన్నినట్టు అర్జునుడు విడిచిన బాణం సైంధవుని తలను ఎగురగొట్టింది.

బావా! ఆ తలను క్రిందపడనివ్వకు. సింధురాజు వృద్ధక్షత్రుడు తపస్సు చేసి వీణ్ణి పొందినప్పుడు, వీడి తల సంగ్రామంలో తెగిపడుతుందని వినిపించింది అశరీరవాణి. అప్పుడు వృద్ధక్షత్రుడు, వీడి తల ఎవడి చేతుల్లోంచి కిందపడుతుందో, ఆ చెయి కలవాడి తల వెయ్యిముక్కలవాలి అన్నాడు.

ఇప్పుడా వృద్ధక్షత్రుడు శమంతపంచకక్షేత్రంలో వున్నాడు. పాశుపతం ప్రయోగించి యీ తల ఆయన తొడమీద పడగొట్టు అన్నాడు వాసుదేవుడు. ఉత్తర క్షణంలో సైంధవుడి శిరస్సు వాని తొడమీద పడింది; అసహ్యంగా వృద్ధక్షత్రుడు ఆ శిరస్సును కిందికి తోయడం తడవుగా ఆయన శిరసు ముక్కచెక్కలయింది.

మళ్ళీ సూర్యబింబం ప్రత్యక్షమయింది. ఆ సంజ వెలుగులో సైంధవుడి కళేబరం నేలమీద పొర్లుతున్నది.

మహారాజా! మనవారందరూ హాహారవాలు చేస్తుంటే పాండవపక్షం హర్షధ్వానాలు చేసింది.

ఇక్కడ ఇలా జరుగుతూండగా పాండవవీరులు సేనాముఖంలో వున్న ద్రోణుని హింసిస్తున్నారు. అశ్వత్థామా, కృపాచార్యుడూ అర్జునుని శరవర్షంలో ముంచుతున్నారు.

సవ్యసాచి విడిచిన బాణఘాతానికి కృపాచార్యుడు మూర్ఛపోయాడు; అది అర్జునునికే బాధ కలిగించగా.

బావా! ఇప్పుడు మనం ధర్మజుని రక్షణకు వెళ్ళాలి – అని రథం అటు మరలించాడు దేవకీనందనుడు.

భీముడు, సాత్యకి, యుధామన్యువు, ఉత్తమౌజుడు వారివెంట వెళ్ళారు. ధర్మజుని సమీపానికి చేరుతుండగా వాసుదేవుడు పాంచజన్యం పూరించాడు.

ఆ ధ్వని వింటూనే సంతోషంతో ధర్మరాజు రథం దిగి తమ్ముని ఆలింగనం చేసుకుని

తమ్ముడూ! నీ మీద రక్తబిందువు పడకుండా సైంధవుని యమపురికి పంపివచ్చావంటే నాకు చాలా ఆనందంగా వుంది. సర్వ జగన్నాయకుడయిన వాసుదేవుడు అండగా వున్నప్పుడు మనకు ఎదురెవరు? అని అభినందించాడు. దగ్గర వున్న ఉత్తమౌజ యుధామన్యులను కూడా వెన్నుతట్టి ప్రశంసించాడు.

ఆ సమయంలో సుయోధనుడు, ద్రోణాచార్యుని సమీపించి:

ఆచార్యా! పదకొం డక్షౌహిణుల సైన్యం, మీరు కృపాచార్యులు...... వుండగా శిఖండి చేతులలో భీష్మపితామహులు వాలిపోయారు. ఈనాటికీ నాడు మా బావ జయద్రథుడు .... జలసంధుడు, కాంభోజరాజు, సుదర్శనుడు ఇంకా నా తమ్ములు, మరెందరో యోధులు....... ఇందరు వీరులు నేలపాలయినారు. ఇప్పుడింక నేను ఈ పాండవ, పాంచాల సేనలను కడతేర్చి వారి ఋణం తీర్చుకోలేకపోతే, వారుపోయిన దారినే వెళ్ళక తప్పదు. మీకు పరమప్రియశిష్యుడు కనక అర్జునుని మీరు హింసించరు. కర్ణుడొక్కడే మాకు రక్షాకవచం..... అని దెప్పుతుండగా – ఆచార్యుడు:

సుయోధనా! ఎందుకీ సూటిపోటి మాటలు. భీష్మపితామహులు నేలకూలినప్పుడే నాకు విజయావకాశం లేదని తెలుసు. అయినా అభిమానం విడవలేక అస్త్రధారినై నిలబడ్డాను.

మరొక్కమాట నాయనా! విద్వాంసుడయిన విదురుడు ఎంత మొత్తుకున్నా వినకుండా యింటికోడల్ని ద్రుపదరాజ పుత్రిని అలనాడు అంతగా

అవమానించారే, ఆ పాపఫలం కట్టి కుడప కుండా పోతుందా! ఆ తరువాయి ధర్మాత్ములను అడవులపాలు చేసి ఎన్ని హింసలు పెట్టారు!

ఇన్నీ చూచికూడా యుద్ధానికి మీపక్షాన నిలిచిన నేను విప్రవంశీయుడనేనా!

నువ్వున్నావు, నీకు కావలసిన ఆప్తులందరూ వున్నారు. అభేద్యమయిన వ్యూహం పన్ని వున్నాం. ఇందరున్నా మీరెవరూ ఒక్క సైంధవుని రక్షింపలేక పోయారే, ఇంక నేనెంత!

అయినా, యిప్పుడు చెపుతున్నాను. ఈనాడు పాంచలసేనను సర్వనాశనం చెయ్యకుండా కవచం విప్పను. ఇదే నా ప్రతిజ్ఞ! వెళ్ళు. నాచేతులలో పడకుండా తప్పించుకున్న పాంచాలు డెవడున్నా సరే వాణ్ణి కడతేర్చమని నా మాటగా మా అశ్వత్థామకు చెప్పు! అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు రథాన్ని కర్ణుని దగ్గరకు నడిపి:

రాధేయా! ఆచార్యులు ఎంత నిర్లిప్తంగా మాట్లాడుతున్నారో చూశావా! అనగా,

రాకుమారా! ఆయన మాత్రం ఏం చెయ్యగలడు. అర్జునుడు విక్రమిస్తే ఆగ గలవారు అమరాసురులలో లేరు. అయినా మన ప్రయత్నం మనం చేద్దాం- అని సంగ్రామోన్ముఖులయ్యారు.

ఆవేదన ఒకవైపు, ఆవేశం మరొకవంక రెచ్చగొట్టగా దుర్యోధనుడు పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూంటే, ధర్మరాజు స్వయంగా వానిని ఎదుర్కొన్నాడు. అప్పుడు సుయోధనుడు విల్లువిరిగి మూర్ఛపోయాడు. కౌరవసేన తమ ప్రభువు వీరస్వర్గం అలంకరించాడని హాహారవాలు చేశారు.

తక్షణం ద్రోణాచార్యులు వెళ్ళి ధర్మరాజును నిలబెట్టాడు. పోరు ఘోరమయింది. ఆ యుద్ధంలో భీముని చేతులలో దుర్మద, దుష్కర్ణులు మట్టి కరిచారు. అక్కడ సాత్యకితో సోమదత్తుడు పోరుతూ మూర్ఛపోగా, ఆ రథం రణరంగానికి దూరంగా సాగింది. ఆచార్యుడు సాత్యకి ముఖంగా వస్తుంటే

ఘటోత్కచుడు ఆయనకు అడ్డురావడం చూసి, కర్ణుడు దుర్యోధనుడూ వానిమీదికి వచ్చారు.

పొద్దు వాలుతోంది. సంధ్యాకాంతులు విజృంభించే వేళ ఘటోత్కచుని బలంమరింత పెరిగి నిరాఘాటంగా శత్రుసాగరాన్ని కల్లోలం చేస్తున్నాడు. అశ్వత్థామ ఒక్కడే అక్కడ నిలబడ గలిగాడు. ఆచార్యపుత్రునితో యుద్ధం నడిపే ఘటోత్కచునికి వాని కొడుకు అంజనపర్వుడు తోడు వచ్చి అశ్వత్థామ చేతులలో నేలకూలాడు.

అంతతో ఘటోత్కచుని ఆవేశం పెరిగింది. క్రోధ తామ్రాక్షుడయాడు. అశ్వత్థామ అపరిమితావేశంతో శర వర్షం కురిపించాడు. ఘటోత్కచుని రథం చూర్ణమయింది. ప్రక్కనే వున్న ధృష్టద్యుమ్నుని రథంమీదికి నడిచాడు. అశ్వత్థామ విడిచిన బాణపరంపర ఘటోత్కచుని మూర్ఛితుని చేసింది. ధృష్టద్యుమ్నుడు రథం మరలించేశాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజూ, భీముడూ, సాత్యకీ అశ్వత్థామను ఎదుర్కొన్నారు. అంతలో మూర్ఛదేరిన ఘటోత్కచుడు మరింత ఆవేశంతో వచ్చాడు.

సోమదత్తుడు సాత్యకి మీదికి రావడం చూసి భీముడు వానికి తోడు వెళ్ళాడు. అప్పుడు సోమదత్తుడు మూర్ఛపోగా, వానితండ్రి బాహ్లికుడు రాగా భీముడు ముద్గ రాయుధం విడువగా ఆ మహాయోధుడు కులపర్వతంలా కూలిపోయాడు.

అప్పు డెదురు వచ్చిన కర్ణుని తమ్ముడు వృకరథుడూ శకుని తమ్ములు పన్నెండుగురూ భీముని పరాక్రమాగ్నికి ఆహుతి అయారు.

ఇదిలా సాగుతూండగా కృపాచార్యుని అపహసించి కర్ణుడు ఆయనకు క్రోధం తెప్పించాడు. దానితో అశ్వత్థామకు ఆగ్రహం వచ్చింది. వారిలో వారికి వాక్కలహం సాగుతూ ఉండగా సుయోధనుడు వచ్చి వారందరినీ శాంతచిత్తులను చేసుకొని యుద్ధం తీవ్రతరం చేశాడు.

అప్పుడు జరిగిన పోరులో అర్జునుని ధాటికి కర్ణుడు విరథుడయి కృపాచార్యుని రథం మీదికి నడిచాడు.

ఆ సమయంలో దుర్యోధనుడు అర్జునుని మీదికి వెళ్ళడం చూసి కృపాచార్యుడు అశ్వత్థామ అటు తోడు పంపాడు. వచ్చిన గురుపుత్రునితో కురువంశ జ్యేష్ఠుడు:

మిత్రమా! నీకు, మీపితృపాదులకూ పాండవ పక్షపాతం తగ్గదు. అందుచేత వీరిని నేనే కడతేరుస్తాను, మీరు పాంచాల సేనను చూడండి అన్నాడు.

సుయోధనా; నీకోసం ఎన్నో యుద్ధాలు సాగించిన మా మీద నీకు విశ్వాసంలేదు. సరే కానియ్యి. శల్య, కర్ణ, కృప, కృతవర్మ లున్నారు, మాకు తోడుగా. ఇందరం కలిసి పాండవబలాన్ని కడతేరుస్తాం, అని రథం పాంచాలబలం మీదికి నడిపాడు.

వానికి ధృష్టద్యుమ్ను డెదురు వచ్చాడు. వచ్చిన వాని సారథినీ, గుర్రాలనూ నేల కూల్చి ధనుస్సు విరగకొట్టాడు. పాండవ పాంచాల బలాలు చెల్లాచెద రవుతున్నాయి. ధర్మరాజు భీమునితో వచ్చి అశ్వత్థామను ఎదుర్కోగా, ద్రోణుడు దుర్యోధన సహితుడయి వీరి కెదురు నిలిచాడు.

ఈవంక సోమదత్తుడు సాత్యకిని చీకాకు పరుస్తుండగా, సాత్యకి కుపితుడై ఆయనను నేలకూల్చాడు. అది కురుసేనకు ఆగ్రహ కారణమయింది. ఆచార్యులు స్వయంగా వచ్చి ధర్మజుని ధనుస్సు విరగకొట్టి, రథకేతనం నేలపడగొట్టారు. ఈ ఆటోపం గమనించిన వాసుదేవుడు:

ధర్మనందనా! ఈ ధనురాచార్యుని కడతేర్చటానికి పుట్టిన మన సేనాపతి ఆయన విషయం చూసుకుంటారు. నువ్వు సేనాముఖానికి వెళ్ళు అని పంపించేశాడు.

అప్పటికి చీకటి బాగా విజృంభించడంతో కాల్బలాన్ని కాగడాలు పట్టుకు నిలబడ మన్నాడు సుయోధనుడు. ఇటు వీరుకూడా రథ, గజ, తురగ బలానికి పదాతులచేత కాగడాలు పట్టించారు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు తన యోధులందరినీ ద్రోణాచార్యుని రక్షణలో అప్రమత్తంగా వుండమని హెచ్చరించాడు.

ఉభయ బలాలమధ్య పోరు ఘోరమయింది. ద్రోణసుతునితో సాత్యకీ, దుర్యోధనునితో భీముడూ సాగించిన పోరు అద్భుతంగా వుంది. కర్ణునితో పోరి అలసిన సహదేవుని పరిహాస వాక్యాలతో నొప్పించి పొమ్మన్నాడు, రాధేయుడు.

శల్యునితో పోరాడుతూ మూర్ఛిల్లిన విరాటుని రథం రణ రంగానికి దూరంగా నడిచింది. శల్యునికి ఎదురువచ్చే ధనంజయుని అలాయుధుడు నిలబెట్టాడు.

శకుని నకులునితో పోరాడుతూ మూర్ఛపోగా ఆ రథం కూడా సంగ్రామ రంగానికి దూరమయింది.

ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణాచార్యులతో పోరుతూంటే దుర్యోధన శల్యులూ, అప్పటికి మూర్ఛదేరిన శకుని ద్రుపదపుత్రుని కెదురు వచ్చారు. ఇంతలో సాత్యకి తనముందున్న కర్ణుని కొడుకును వాడి బాణాలతో మూర్ఛితుని చేయగా, కర్ణుడు క్రోధంతో సాత్యకిని హింసిస్తున్నాడు.

అంతలో గాండీవి దేవదత్తం పూరించడం విన్న కర్ణుడు:

సుయోధన రాజేంద్రా! ఇప్పుడు మనం యీ సాత్యకిని అభిమన్యుని చంపినట్లే కడతేరిస్తే, అప్పుడు విజయం మనదే అవుతుంది, అన్నాడు.

సంతోషించి సుయోధనుడు శకునిని సేనాబలంతో సవ్యసాచికి ఎదురు పొమ్మన్నాడు.

సాత్యకి రథాశ్వాలూ సారథి నేలకూలినా లక్ష్యపెట్టకుండా ఎదుట నున్న దుర్యోధనుని ధనుస్సు ఖండించడంతో ఈ యోధుడు మరొక రథం ఎక్కాడు.

అక్కడ శకుని తన పరాక్రమంతో అర్జునుని చీకాకు పరుస్తున్నాడు; వాని కుమారుడు ఉలూకుడు తండ్రికి తోడుగా వున్నాడు.

ఘటోత్కచుడు

కర్ణుని ప్రతాపప్రభలు చూస్తున్న ధర్మరాజు:

పార్థా! కర్ణుని చూశావా! అర్ధరాత్రి గ్రీష్మభానునివలె ఎలా వెలుగు తున్నాడో, అనగా రథాన్ని రాధేయుని ఎదురు నడపమన్నాడు, అర్జునుడు.

రాత్రులు రాక్షసులకు బలవర్ధక సమయాలు కనక మనం ఘటోత్కచుని పంపుదాం అన్నాడు, వాసుదేవుడు.

పరమానందంతో ఘటోత్కచుడు కర్ణుని మీదికి వస్తూంటే, దారిలో నిలువరించాడు అలాయుధుడు. కొంతసేపు ఆ ఉభయులూ అద్భుత సమరం సాగించారు. ఘటోత్కచుడు అలాయుధుని నేలకుపడగొట్టి పొట్టమీద కాలితో తొక్కి చిత్రహింసచేసి, తలనరికి, ఆ శిరస్సు దుర్యోధనుని రథం మీదకు విసిరి.

ఓ సుయోధనా! అదిగో నీ స్నేహితుడి శిరస్సు. అలానే కర్ణుని తలకూడా నీ కందిస్తాను, అని అట్టహాసం చేశాడు.

కర్ణుడు తన వయిపు వచ్చే ఘటోత్కచుని రథసారథినీ, గుర్రాలనూ, చివరకు రథాన్నీ చూర్ణం చేశాడు. తీవ్ర రోషంతో ఘటోత్కచుడు కర్ణుని ధనుస్సు తుత్తునియలు చేశాడు.

కర్ణ, ఘటోత్కచుల యుద్ధం తిరిగి తీవ్రమయింది. అసురునితో విసిగి విసిగి కర్ణుడు ఇంద్రుడిచ్చిన శక్తిని ప్రయోగించడంతో అది వాని పొట్టచీల్చి ప్రేవులు కలచి నేల పడగొట్టి ఆకాశానికి వెళ్ళింది.

ఘటోత్కచుడు విలవిల తన్నుకుంటూ, నురగలు కక్కుతూ ఆర్తనాదం చేశాడు. కౌరవసేనలు విజయభేరీలు మ్రోగించాయి.

మహారాజా! హిడింబానందనుడు నిహతుడు కావడం పాండవులందరికీ బాధ కలిగించింది. అందరూ తలలు వాల్చి శోకిస్తున్నారు. కాని వాసుదేవుడు సింహనాదం చేసి, పాంచజన్యం పూరించడంతో సవ్యసాచి తెల్లబోయి చూశాడు.

గమనించిన కృష్ణుడు: బావా! ఆశ్చర్యపడకు. ఇంద్రుడు కవచ, కుండలాలు తీసుకున్నాడు. అయితే శక్తి ఆయుధం యిచ్చాడు. అది కర్ణుని చేతులలో వుండగా మనమిద్దరం కూడా ఏమీచెయ్యలేం. ఇంతేకాదు, శిశుపాల, జరాసంధులు కూడా నీకు ఎదురు రావడానికి వీలులేని రీతిలో వారిని కడతేర్పించాను. ఇక ఈ ఘటోత్కచుడు కూడా అసురీవంశీయుడే. ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ధర్మవిరోధి కాగలడనే ఊహతోనే యీ ఎత్తు పన్నాను. ఇక నడు. అదిగో మహాయోధులు విజృంభిస్తున్నారు, అని రథం నడిపాడు.

చెపుతూన్న సంజయుడితో ధృతరాష్ట్రుడు: ఇన్ని రోజులుగా ఆ శక్తిని ఉపయోగించాలని తెలియనేలేదా? అని ప్రశ్నించగా, మహారాజా! రోజూ రాత్రి శిబిరంలో ఆ శక్తి విషయం కొడుకులందరూ గుర్తు చెయ్యడమూ, రణరంగంలో ప్రవేశించింది మొదలు అందరూ ఆ ఆయుధవిషయం మరచి పోవడమూ అంతే! ఇంతకంటే విధి వక్రించడం యింకే ముంది మహారాజా! అన్నాడు సంజయుడు.

తరువాయి జరిగిన సంగ్రామంబు తెరంగు వివరింపుమని అడిగిన నరపాలునికి సంజయుడు చెపుతున్నాడు.

ఘటోత్కచుని మరణంతో ధర్మరాజు గుండె మరింత దిగజారింది. వాసుదేవుని ఓదార్పుతో ధైర్యం చిక్కబట్టుకుని, కర్ణుని సంహరించే సంకల్పంతో సాగుతూండగా వ్యాసుడు ఎదురయి: నాయనా! ఇంద్రదత్తమయిన శక్త్యాయుధం అలా వినియోగం కాకపోతే మీరు చాలా ప్రమాదంలో పడేవారు. నువ్వు నిశ్చింతగా యుద్ధం సాగించు. ఇక ఐదు రోజులలో రాజ్యలక్ష్మి నిన్ను వరిస్తుంది. సామాన్యుని వలె నీ వంటివాడు విచారించ కూడదు, అని హితోపదేశం చేసి నిష్క్రమించాడు.

ధర్మరాజు మరింత ఉత్సాహంతో ధృష్టద్యుమ్నుని సమీపించి: ద్రుపద నందనా! సేనాముఖంలో ఆచార్యులవారిని మా భీముడు వేధిస్తున్నాడు. ఆయనను కడతేర్చడానికి యజ్ఞవేదిక నుండి ఆవిర్భవించినవాడవు నువ్వు. త్వరగా అటు వెళ్ళు – అని పంపించాడు.

ఉభయ బలాలూ ఉద్రేకంతో కొంతసేపు పోరు నడిపాయి. అప్పుడు అర్జునుడు గంభీర స్వరంతో ఉభయపక్షాల సేనలకూ విశ్రాంతి ప్రకటించాడు. అతని సమయజ్ఞతను అందరూ ప్రశంసించారు.

ద్రోణవధ

కొంతసేపు విశ్రాంతిపొంది చంద్రోదయం కాగానే మళ్ళీ యుద్ధానికి ఉపక్రమించారు.

అప్పుడు దుర్యోధనుడు ఆచార్యా! మీరు పాండవుల మీద వాత్సల్యంతో వుంటున్నారే తప్ప పరాక్రమం ప్రదర్శించడం లేదు అన్నాడు.

ఆచార్యుడు కుపితుడై: నాయనా! అర్జునుడు తన శిష్యుడని కదా ఇంద్రుడు ఖాండవవనం అగ్నికి ఆహుతి చేసుకున్నాడు. ఘోష యాత్రలో చిత్రసేన ప్రముఖ గంధర్వ వీరులు నిన్ను విడవడానికి అదే కారణం. నివాతకవచ కాలకేయులు ప్రాణాలు వదలడానికే శిష్యవాత్సల్యమే హేతువు కదా! అని దెప్పిపొడవడంతో సుయోధనుడు తలత్రిప్పి:

స్వామీ మీతో వాదన మంచిది కాదు. మీరెవరితో పోరాడగలిగితే వారితోనే పోరు సాగించండి. దుశ్శాసన, శకుని, కర్ణులు తోడురాగా నేనే ఆ గాండీవిని కడతేరుస్తాను – అని తమ్ముణీ, మేనమామనూ అనుగు మిత్రునీ వెంటబెట్టుకుని అర్జునుని వయిపు నడిచాడు.

ద్రోణాచార్యులు తీవ్ర క్రోధంతో సాగుతున్నాడు. తూర్పు దిక్కులో ఉషోరాగాలు రంగపూజ జరిపాయి. బాలభాస్కరుడు సహస్ర కరాలతో రంగ ప్రవేశానికి సన్నద్ధుడవుతున్నాడు.

భాను సదృశుడుగా ద్రోణాచార్యులు బాణాలే కిరణాలుగా శాత్రవ సేనా తిమిరాన్ని పటాపంచలు చేస్తున్నాడు. పాంచాల, విరాటసేనలు నేల బడిపోతున్నాయి. అదే సమయంలో అటు విరటుడూ, ఇటు ద్రుపదుడూ ఆచార్యుని బాణాసనానికి బలి అయారు. అంతతో ధృష్టద్యుమ్నుడు ఉద్రేకంతో ఈ రోజు ద్రోణాచార్యుని సంహరించక తీరదు అంటూ సాగాడు.

అటూ భానూదయం అయింది.

సేనలన్నీ కొంతసేపు ఉదయకాల విధి నిర్వహణకు విరామం తీసు కున్నాయి.

తిరిగి యుద్ధ వాద్యాలు మ్రోగడమూ, చతురంగ బలాలు మహోత్సా హంతో ముందుకు దూకడమూ ఏకకాలంలో జరిగాయి.

ఎవరికి వారు తగ్గ యోధునితో తలపడ్డారు. అప్పుడు సాగిన సంకుల సమరంలో ద్రోణాచార్యునితో సవ్యసాచి శస్త్రాస్త్ర యుద్ధం నడుపుతుంటే సాక్షాత్తు త్రిపురాంతకుడు రెండు రూపాలు ధరించి రణ క్రీడా విలాసంలో వున్నట్లని పించింది.

ఆచార్యుడు తీవ్ర నిష్ఠతో అభిమంత్రించి బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అదే నియమంతో అర్జునుడు అదే అస్త్రంతో దానిని ఉపసంహరించాడు.

వారుభయులూ లీలా ఖేలనం నడుపుతూంటే చూసి, ధర్మారాజు: అర్జునా! ఏమిటిది! పాంచాల, విరాట సేనలు తమ ప్రభువులతో ఈయన పాలబడ్డా యింకా ఉపేక్షిస్తున్నావా! అనగా వాసుదేవుడు:

ధర్మనందనా! యుద్ధభూమిలో యీయనను జయించడం దేవ దానవ గణాలకే అసాధ్యం ఇక మనమెంత! అయితే ఉన్నదొక్కదారి, ఆయనకు అత్యంత ప్రియుడయిన అశ్వత్థామ నిహతుడయినట్టు ఒక్క వార్త వినిపిస్తే అస్త్ర సన్యాసం చేస్తాడు. అప్పుడింక మనం నిరాఘాటంగా సాగవచ్చు – అన్నాడు.

అంగీకరించలేదు అర్జునుడు. ధర్మనందనుడు విషాద భర హృదయు డయాడు. ఇంగితం గ్రహించిన భీమసేనుడు తన రథాన్ని అటు నడుపుతూండగా అశ్వత్థామ అనే పేరుగల భద్రగజం నేలకూలింది. అది ఆధారంగా 'అశ్వత్థామ చచ్చె' అన్నాడు ఆచార్యుని చెవిని బడేలా,

విని కూడా ఆయన తన కొడుకు పరాక్రమం ఎరిగినవాడు కనక లక్ష్యపెట్టకుండా పోరు నడుపుతున్నాడు. ఎదురుగా ధృష్టద్యుమ్నుని వేధించి వానితో వున్న ఇరవైమంది రథికులను హతమార్చాడు.

అప్పుడు గగన వీధిని విశ్వామిత్ర, భరద్వాజాది ఋషి పుంగవులు వచ్చి: భరద్వాజా! వేద వేదాంగ విదుడవు. విప్రవరుడవు. నీకు సంగ్రామం దేనికయ్యా! అదీకాక నీకు కాలం సమీపించింది. ఇంక విరమించు, అన్నారు.

వారి మాటలూ, భీముని పలుకుల స్మృతీ, మనస్సును వికలం చేశాయి. అశ్వత్థామ నిజంగా నిహతుడయినదీ, లేనిదీ తెలుసుకుందామని ధర్మరాజును సమీపించి అడిగాడు.

అప్పుడ కృష్ణుడు ధర్మనందనా! నువ్వు సత్యవ్రతం పేరుతో యిప్పుడు కొంపముంచకు. ఆచార్యుడు యీ ప్రొద్దు నేలకూలకపోతే మనవారందరూ కడతేరక తప్పదు. మమ్మల్నందరినీ యీయన బాణాలకు ఆహుతి చెయ్యకు. ప్రాణరక్షణ కోసం బొంకిన బొంకు బొంకు కాదని శాస్త్రం ఘోషిస్తున్నది, అన్నాడు.

భీముడు కూడా ఆ మాటనే చెప్పాడు, చేసేది లేక ధర్మరాజు రథాన్ని ఆచార్యులవైపు నడిపి, గంభీరస్వరంతో:

'అశ్వత్థామా హతః' అని, నెమ్మదిగా 'కుంజరః' అన్నాడు.

అంతతో ఆయన మనసు విరిగింది. గుండె జారింది. అయినా ధృష్ట ద్యుమ్నునితో పోరు నడుపుతూనే వున్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు హింసిస్తూనే వున్నాడు.

అప్పుడు ఆచార్యుడు: ఓ సుయోధనా! కర్ణ కృపాచార్యాది యోధులారా! నేను చెయ్యగలిగినదంతా చేశాను. ఇంక నిశ్చింతగా దేహయాత్ర చాలించాలని వుంది, అంటూ ఆయుధాలు విడిచి, యోగ నిష్ఠతో రథం మీద కూర్చున్నాడు.

తక్షణం ధృష్టద్యుమ్నుడు కత్తి చేతబూని ద్రోణాచార్యుని మీదికి నడుస్తున్నాడు. అదే సమయంలో ఆచార్యుని శరీరం నుండి ఒక జ్యోతి లేచి, క్రమంగా గగన మార్గానికి సాగింది.

అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు ఆ శవం జుట్టుపట్టి ఖడ్గంతో ఆయన తల నరికేశాడు.

ధర్మరాజు అర్జునుడు వారిస్తూనే ఉన్నారు. అన్యాయానికి సాహసించకు, సాహసించకు అని అయినా ధృష్టద్యుమ్నుడు ఉన్మత్త పిశాచిలా వెళ్ళి ఆ అకార్యం చేసే వచ్చాడు. అని కృపాచార్యుడు అశ్వత్థామకు ఈ వార్త అందించాడు.

పాంచాలుని ఘాతూక చర్య గురుపుత్రునికి అసహ్యమయి:

సుయోధనా! నావంటి కుమారుని కన్నది శత్రువుచేతికి జుట్టిచ్చి తలకొట్టించడానికా! ఇదిగో ఈ రోజు పాండవులతో పార్థసారథి కూడా పరలోకం చేర వలసిందే. మా జనకులు నారాయణుని ఉపాసించి సముపార్జించిన నారాయణాస్త్రం ప్రయోగిస్తున్నాను. దానితో సర్వనాశనమే, అని రథం ముందుకు నడిపాడు.

ఆ సమయంలో పాండవులందరూ ధృష్టద్యుమ్నుని పరిపరి విధాల నిందించారు.

సాత్యకి మరింత రోషంతో వీరందరూ ఉన్నారని వూరుకున్నాను కాని లేకుంటే నీ తల తరిగేద్దును – అన్నాడు.

అంతలో మరింత ఆవేశం వచ్చి రథం దిగి కత్తితో ధృష్టద్యుమ్నుడు ఇంక ప్రేలితివా! నీ తల నీది కాదు అంటూవుండగా విన్న కృష్ణుడు భీమసేనుని పంపి, వారిరువురినీ శాంతింపజెయ్యడానికి ప్రయత్నించాడు. ధర్మరాజు వచ్చి సాత్యకిని శాంత చిత్తుని చేశాడు.

తిరిగి పోరు ప్రారంభించారు. కొంతసేపు సాగింది.

అశ్వత్థామ కొద్ది క్షణాలు మనస్సుని ఏకాగ్రం చేసి, మహామంత్రం జపించి నారాయణాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

అంతతో వివిధ ఆయుధాలు పాండవసేనను చుట్టుముట్టి భీభత్సం చేస్తుండగా, ధర్మరాజు: ఓ మహావీరులారా! మీరందరూ రణరంగం వీడిపొండి. నేను కారణం కదా ఈ మహావిపత్తుకి అందుచేత ఆ మహాస్త్రానికి నేను ఆహుతి అవుతాను, అన్నాడు.

అది విననట్టు వాసుదేవుడు: ఓ పాండవ సైనికులారా! మీరందరూ ఆయుధాలు విడిచి, వాహనాలు దిగి నిలబడండి. అటువంటి వారిని నారాయణాస్త్రం ఏమీచెయ్యదు. అని ఎలుగెత్తడంతో అందరూ ఆయన మాటలు శిరసా వహించారు.

భీమసేనుడు క్రోధంతో ఆ మహాస్త్రాన్ని ఎదుర్కొనడానికే నిశ్చయించు కున్నాడు. అంతతో ఆ అస్త్ర జ్వాలలు భీముని చుట్టు ముట్టాయి. దాన్ని వారించడానికి అర్జునుడు వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అశ్వత్థామ తన అస్త్ర శక్తిని ఇతోధికం చేశాడు.

గమనించిన వాసుదేవుడు అర్జునునితో కలిసి వెళ్ళి భీముని చేతుల నుండి ఆయుధాలు క్రిందకు లాగి, యింకా పట్టుపడుతూంటే రథం మీది నుండి నేలకు పడద్రోశాడు. అంతలో నారాయణాస్త్రం శాంతించింది.

పాండవసేన మళ్ళీ విజృంభించగా, దుర్యోధనుడు అశ్వత్థామను సమీపించి: ఆర్యా! మరొక్కమారు ప్రయోగించు నారాయణాస్త్రం – అన్నాడు.

సుయోధనా! మళ్ళీ ప్రయోగించే అవకాశం లేదు ఒక్కమారే అది వినియోగపడుతుందని అస్త్ర దాన వేళ చేసిన నియమం – అన్నాడు అశ్వత్థామ.

మరికొంత సేపు యుద్ధం నడిచింది. అశ్వత్థామ దివ్యాస్త్ర ప్రయోగం చేయగా అర్జునుడు సర్వాస్త్రశాంతికై బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అశ్వత్థామ తలదించుకున్నాడు.

అప్పుడు వ్యాసుడు విజయం చేసి కృష్ణార్జునులుభయులను గురించి అశ్వత్థామకు విశదం చేసి పరమేశ్వరుని అనుగ్రహం పొందిన వీరుడు పార్థుడు అని చెప్పి వెళ్ళాడు.

అప్పటికే సూర్యభగవానుడు అస్తాద్రికి చేరాడు. నాటికి యుద్ధ విరామం ప్రకటించారు. అని వైశంపాయనుడు జనమేజయుడికి ద్రోణపర్వం వినిపించి కర్ణపర్వం ప్రారంభిస్తున్నాడు.

ద్రోణపర్వం సమాప్తం.

యదబ్రువ మహం కృష్ణ
కటుకాని స్మ పాండవాన్
ప్రియార్థం ధార్తరాష్ట్రస్య
తేన తప్యే హ్యకర్మణా

కర్ణపర్వం

ఇందులో:

రణరంగం
శల్యసారథ్యం
ధర్మరాజు

47

రణరంగం

రణరంగం నుండి వచ్చిన సంజయుడు:

ప్రభూ! సర్వసేనానిగి కర్ణుడు తన ప్రతాపాన్ని ప్రదర్శించి దేవతలకే ఆశ్చర్యం కలిగించి నేలకూలాడు. దుశ్శాసనుని రొమ్ము చీల్చి భీముడు వాని రక్తం త్రాగాడు. ఇంకేం చెప్పను ప్రభూ! దురాశతో మీరింతవరకూ తెచ్చారు. ఎవరు చెప్పినా మీచెవి కెక్కడయం లేదు; కర్మఫలం అనుభవించక తప్పదు కదా! అనడంతో విషాద భరహృదయుడయిన ధృతరాష్ట్రునికి దుర్యోధనుడే యుద్ధంలో నేలకూలి నాడనిపించి:

సంజయా! నీ మాటలు నాకు వినబడడం లేదు; మళ్ళీ చెప్పు. మళ్ళీ చెప్పు – అన్నాడు.

సంజయుడు చెప్పగా విని, కర్ణునివంటి మహాశూరుడు పడిపోయాడని విన్నాక కూడా నా గుండె బద్దలు కాలేదంటే యిది వజ్రంతో చేసివుంటాడు. విధి, అని విలపిస్తూ మూర్ఛ పోయాడు.

అంతఃపుర జనం అందరూ అతి దీనంగా రోదించారు. విదుర, సంజయులు శీతలోపచారాలు చేసి, రాజును మూర్ఛ నుండి తేరుకోజేశాక ఆయన:

సంజయా! సింహ సమ పరాక్రముడయిన కర్ణుడు కూడా మరణించా డంటే నాకు జీవితం మీద ఆశ పోయింది. ఆత్మహత్య చేసుకుంటానన్నాడు. సంజయుడు పరి పరివిధాల ఓదార్చి ఆ ప్రయత్నం నుండి వారించాడు.

కొంతసేపటికి ధృతరాష్ట్రుడు స్వస్థ చిత్తుడై యుద్ధ విశేషాలు చెప్పమన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులు నేలకూలిన అనంతరం నీ పెద్దకొడుకు అశ్వత్థామాది మహాయోధులందరినీ సమావేవ పరచి అనంతర కర్తవ్యం ఏమిటని అడిగాడు.

అశ్వత్థామ: మహారాజా! మహాబల పరాక్రమ సమన్వితుడయిన కర్ణుని సర్వసైన్యాధిపతిని చేసి యుద్ధం సాగిద్దాం – అన్నాడు.

అనగానే దుర్యోధనుడు: కర్ణా! కుమారస్వామి దేవసేనను నడిపినట్లు

నువ్వు మనసేనను నడిపి, భీష్మ ద్రోణులు సాధించలేని విజయం మనకు సంపాదించాలి – అని సర్వసేనాధిపతిగా అభిషేకించాడు.

కర్ణుడు రథారూఢుడై సేనా ముఖంలో నిలవడం మనవారందరికీ మహోత్సాహం కలిగించింది; మకర వ్యూహం పన్ని ముఖభాగంలో తానే నిలబడ్డాడు. శకునీ, వాని సుతుడు ఉలూకుడు నేత్రాలుగా, శిరస్థానంలో అశ్వత్థామ, కంఠ భాగంలో నీ కొడుకులూ, ఉదర ప్రాంతాన దుర్యోధనుడూ, ముందు ఎడమ పాదంగా నారాయణ గోపాలురతో కృతవర్మ, కుడిపాదంగా త్రిగర్త సేనలతో కృపాచార్యుడూ, వెనుక కుడిభాగాన శల్యుడూ, ఎడమభాగాన సుషేణుడూ, పుచ్ఛభాగాన చిత్ర, చిత్రసేన ప్రభువులూ, తమ తమ సేనలతో సాగుతున్నారు.

పాండవులు అర్ధచంద్ర వ్యూహంతో ఎదురు వచ్చారు. భీముడు మత్త గజం మీద వచ్చాడు. అతని వీర విహారానికి అడ్డు నిలిచిన వారెవరూ ఆగక పోవడం చూసి కర్ణుడే వానికి ఎదురు వచ్చాడు. అంతలో అశ్వత్థామ భీముని ఎదుర్కొన్నాడు. ధర్మరాజుతో దుర్యోధనుడూ, ధనంజయునితో సంశప్తకులూ, ధృష్టద్యుమ్నునితో కృపాచార్యులూ, శిఖండితో కృతవర్మ, సహదేవునితో దుశ్శాసనుడూ పోరు ప్రారంభించారు.

తనతో యుద్ధానికి వచ్చిన విందానువిందు లిద్దరినీ నేలకూల్చాడు సాత్యకి. ఆ సమయంలో ప్రతివింధ్యుడు (ధర్మజుపుత్రుడు) తన పరాక్రమం ప్రదర్శిస్తూ చిత్రుడనే ప్రభువును నేలకూల్చాడు. అది చూసి మనసేనలు క్రోధంతో విరుచుకు పడ్డాయి.

ఇక్కడ అశ్వత్థామ విడిచిన బాణం భీమసేనుని నుదుట నాటుకుంది. ఆ కోపంతో మూడుబాణాలు విడిచాడు భీముడు. వారి మధ్య సాగిన సంగ్రామం తీవ్రమయింది. రథ కేతనాలు రాలిపోయాయి. సూతులిద్దరూ గాయపడ్డారు. గుర్రాలు నేలకూలాయి. అలానే ఒకరిమీద ఒకరు బాణవర్షం కురిపిస్తూంటే చూడముచ్చటగా ఉంది. కొంతసేపటికి వా రుభయులూ అలసి మూర్ఛపోయారు. సారథులు రథాలు మళ్ళించారు.

ఇటు అర్జునుని కొడుకు శ్రుతకీర్తి శల్యునితో పోరాడుతున్నాడు. సహదేవుని ఎదుర్కొన్న దుశ్శాసనుని విల్లు విరిగింది. దానితో కత్తి పట్టాడు. అది కూడా ముక్కలుచేశాడు సహదేవుడు. అనంతరం విడిచిన వాడి బాణం రక్తం చిమ్మకుండా రొమ్ములో నాటుకోవడంతో దుశ్శాసనుడు మూర్ఛపోయాడు. ఆ రథం వెను దిరిగింది.

కర్ణుడు నకులునికి ఎదురు రాగా:

రాధేయా! నీవల్ల ఇంత జరుగుతోంది. ఇప్పుడే నిన్ను కడతేరుస్తాను, అని శర సంధానం చేయగా,

కర్ణుడు: రాజపుత్రుడివి, మహావీరుడివి, ఊరక మాటలు దేనికి! పని కానియ్యి – అని నవ్వుతూ డెబ్బదిమూడు వాడి బాణాలతో నకులుని శరీరం కప్పేశాడు. నకులుడు డెబ్బై బాణాలతో వానిని నిలువరించాడు. కర్ణుడు వాని ధనుస్సు విరగగొట్టాడు. ఆ కోపంలో నకులుడు మరొకవిల్లు చేబూని కర్ణుని ధనుస్సు ముక్కలు ముక్కలు చేశాడు. కర్ణుడు సహదేవుని రథ కేతనాన్నీ, సారథినీ, చక్ర రక్షకులనూ నేలకూల్చడంతో నకులుడు పరిఘం చేబూని మీదికి రాగా దానిని ముక్కలు చేసి, వాని మెడకు తన ధనుస్సు తగిలించి:

అబ్బాయి! యుద్ధభూమిలో పలుకులు కాదు అలుగులు కదలాలి. వెళ్ళు; మీ అన్నయ్య దగ్గరకు వెళ్ళి చెప్పుకో అని వదిలేశాడు కుంతికి చేసిన వాగ్దానం గుర్తుకు వచ్చి.

ఆఖరు ఘడియలో వారి పక్షం చేరిన నీ కొడుకు యుయుత్సుడు మన ఉలూకుని ముప్పతిప్పలు పెట్టాడు. ఉలూకుడు ఉద్రేకంతో యుయుత్సునికి ఊపిరి సలపకుండా బాణాలు విడవడంతో వాడు వెనుదిరిగి పోయాడు.

ఈనాటి యుద్ధంలో నకులుని కొడుకు శతానీకుడూ, అర్జునుని కొడుకు శ్రుతకీర్తీ, తమ ప్రతాప ప్రకటనంతో వీరులకు ఉత్సాహం కలిగించారు. ధృష్టద్యుమ్నునికీ కృపాచార్యునికీ సాగిన పోరులో పాంచాల పుత్రుని శరీరం రక్త ధారలు కురిసింది. దానితో వాని రథం భీముని చాటుకు పోయింది. కృతవర్మతో శిఖండి యుద్ధం సాగించి ఆయన విడిచే బాణ ధాటికి ఆగలేక మూర్ఛ పోగా ఆ రథం కూడా వెను దిరిగింది.

ఇటు అర్జునుని కెదురుగా నారాయణ గోపాలురతో శిబి, త్రిగర్త, సాల్వ

సేనలు నిలిచి పోరాడు తున్నాయి. ఆ సమయంలో మన పక్షంలోని సత్యసేనుడు విడిచిన బాణం శ్రీకృష్ణుని భుజాన్ని గాయపరచటంతో అర్జునుడు కోపోద్దీపితుడై రథాన్ని అటే సాగించి, విడిచిన బాణాలు వాని శరీరాన్ని ముక్కలు ముక్కలు చేశాయి. అంతతో త్రిగర్త సేనలు ఎదురు నిలువగా వీరులతో వారందరినీ కడతేర్చి ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

అంతతో వాని ఎదుటనున్న రథాలన్నీ ముక్కలుగా విడిపోయాయి. ఏనుగుల అంగ సంధులు చీలిపోయాయి. గుర్రాలు తలలు తెగి పడ్డాయి. ఆయుధాలన్నీ తునా తునకలుగా విరిగిపడ్డాయి.

నెత్తురు వరదలలో మాంసపు బురద పేరుకుంది. అటు ధర్మరాజు దుర్యోధనుని కెదురు నిలిచాడు. మన రాజు పాండవజ్యేష్ఠుని తీవ్రంగా వేధించడంతో, ఆ యుధిష్ఠిరుడు కుపితుడై విడిచిన శరాల ధాటికి మన వాని రథం విరిగింది. అది చూసి అశ్వత్థామ, కర్ణుడు, కృపాచార్యులు వానికి రక్షగా వచ్చారు. ఇటు నకుల, సహదేవులు ధర్మరాజుకు అండగా వచ్చారు.

వారి మధ్య సాగిన యుద్ధం మహాద్భుతంగా, భయానకంగా వుంది అడవిదున్న చిన్న చెరువులో పడి యీదులాడినట్లుంది, ఆ సంగ్రామం: అంతగా కలగిపోయింది కాల్బలం. ఊపిరి తిప్పుకునే వీలులేదు. కాలు కదిపే అవకాశం లేదు – అని సంజయుడు చెపుతూంటే:

ధర్మరాజు చేతిలో నా పెద్ద కొడుకు దెబ్బతిన్నాడన్నావే వాడు మళ్ళీ తేరుకుని మరోరథం మీద ఎదుర్కోలేదా? అని ధృతరాష్ట్రు డడుగగా,

సంజయుడు: ప్రభూ! మరోరథం ఎక్కి మీ దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుకి ఎదురు నడిచాడు. ధర్మరాజు మరింత ఉత్సాహంతో తన రథాన్ని వాని కెదురు నడిపించాడు.

ఆ కోపంలో నీ కొడుకు విడిచిన బాణాలు క్షణాల విరామంలో ధర్మరాజు చేతినుండి మూడు ధనుస్సులను ముక్కలు చేశాయి. ఇద్దరూ కుపిత వృషభాల వలె వున్నారు. బాణవర్షం కురిపిస్తున్నారు. కొంతసేపటికి నిండుగా పూసిన మోదుగ చెట్లు కనిపించాయి రథాలమీద.

మరికొంతసేపు పోరు సాగింది. నీ కొడుకు మూర్ఛపోయాడు. అది చూసి కృతవర్మ ఎదురురాగా భీముడు ఎదుర్కొన్నాడు.

WHø_È† Ç^ Ôe=°, ˆHÙ ÔÙ$ Ç Hê=_Ð KÇ‹ ²J ~¡ü °_È‹ Ð, ˆHÒ..ì ^Î¶Hê_È L^Ï† ÇÒ #°Op ` Ç#O` Ç, ×..ÉÞ KÍ Ç ° f @Çê =ô<ŒÉ† Î" ¶ =‹ ¶ëÍT „ Ì ‹ ¬„ ä½Ò_¨ ƒì} =~ÂÒ P~ÇaOKŒ_È J„ æ ÊH÷^Î~Ë¼Ì#°_È =ü ~ó^Í J ~¡ü °xH÷Z^Î~¡ =KŒ_È J ` Ç " Œ_%×Œä½ Ç ^Ì#°‹ ¾Ž q i y, ~Î Ŝbl Ç O " ü y J%ŜÞ ` Ë ‡ @° ‹ ¶` Ç ã‡ } ì ° † Ç=°„ ô KÍ-Œò. Jk KÇ‹ # J%ÞÞ Œ° J~¡ü °x ƒì} ^¥ × x~ËkOKÇÕÇê" Œ q °Áq i z J_Ð=zó# H$‡ KŒ¡¼ ^Ì#°‹ ¾Ž =òHø ° =òHø ° KÌ ²P =î„ ô.ÕÍ^Î%ŜÀ#°x ƒì} ì‹ #O ` Ç† Ç ° KÌ ; f ã÷ ~Ë-Ò` ËHÞ¡ã =~ò„ ô~Î Ŝ#_„ ÐKÇ°‹ŒÉ_È

Jk KÇ‹ # ª ` ÇH,t YO_,™ã ñ, n #O^Ì# ° ¶, ^Ŝ÷ªÎ¼òß_É, † Ç† Ç` Ç_É " ô^Î °ÇäÇ® " ŒÒ^Î-¶ J~¡ü °xH÷ Ë_È=KŒ-¡.

ã KÇ_ÈŒ Ç=ô=°, ð-} ¹Ò..Õä =$HŒ=ü , ð #° T y‹ ¬.ì_O KÍ@@ÁH÷¡â_È ~òO^Î h Ç® Ç® ..ì_‹ ¶ÉÞ èKÇ‹ # ‹ ≡¼ z , ` Ç ÇäO_™ŒßKÇÊêHê-Ç..Õ=ôz " Œ " ð# ° Ç® ƒì} „ ¬Ç, ¬ì ËHÞ¡ã x °=i Oz , =°# À# #° K³.ìÁKª Î~¡ KÌ ¾ëŒ_È

~} ~ÇÇ® J O` ŒP ` Ç=ò † Ç^Ôe.Õëy# ^¶o` ËxO_Ok. J„ æ ÊH÷‹ ¶~¡¼È J‹ ÿi H÷KÍ-Œ_È † Ç^ Ôeu ##°‹ i-Oz P <ŒH÷ q~Œ°O ã Hì ÐKŒ¡.

P ~Œü ä½¡À<Œ a~Ç..Õ=°O` ÇŒ° ª Çê-ò. H÷¡â_È` Çä½ %×°¼ ª ~k Ŝê KÂ ëã u„ HŒßß‹ ≡ü O ä€ ªª ë<Œ_È

^Î~Ë¼Ì#°_È%×°¼ KÍ , =¶=¶! ª ~Î ŜÒ..Õ#°=ôPHŜ÷ ü O` Ç÷ " Œq. ë„ ‰÷† Ç^ Ôe.ÕH÷¡ãHª~Î ŜÒ=, ÌOz =°#ä½ † ÇÒ HeyOKŒ. „ ¬%Ã-Œ° ^Î Ç°~ò# J Ç ë` ËH÷¡â_Èª yOKÍ ‡ ô ..Õh ª ~Î ŜÒ J=%ÐÒ, J#Çê %×°¼Èª ~Î Ŝ¾H÷` Ç#° x† ¶yOz #O^Îä½HÙOKÐ

కించపడినా యదువంశీయుడయిన కృష్ణుని కంటె ఘనంగా నిలబెట్టినందువల్ల సంతోషించి అంగీకరిస్తూ రథం మీద వున్నంతసేపూ నేను నా చిత్తం వచ్చినట్లు మాట్లాడు తుంటాను. అక్కడ తప్పుపట్టి నన్ను తూలనాడితే మాత్రం మాట దక్కదు అన్నాడు.

ఆ నియమానికి అంగీకరించాడు, కర్ణుడు. త్రిపురాసుర సంహార కథ చెప్పి ఆ యుద్ధంలో పరమశివునికి చతుర్ముఖుడు సారథ్యం వహించాడనీ రథికుని కంటె సారథి సర్వ విధాలా అధికుడుగా వుండడం, ఉద్ధత యుద్ధవేళ ధర్మం కనుక శల్యుని ఆధిక్యం గుర్తించే యీ పని చేశాననీ దుర్యోధనుడు వివరించాడు.

శల్య సారథ్యం

తెల్లవారింది.

రథాన్ని సర్వవిధములయిన ఆయుధాలతో నింపి మంగళ పూజలు జరిపి, తెచ్చి ముందుంచగా కర్ణుడు దానికి ప్రదక్షిణ నమస్కారాలు చేసి శల్యుని ముందుగా ఎక్కమని అనంతరం పర్వతం మీదికి సింహం లంఘించినట్లు రథం మీదికి దూకాడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు కర్ణుని అనేక విధాల అభినందిస్తూ నడిపించాడు. శంఖభేరీ నాదాలు మ్రోగుతున్నాయి. రథం సాగుతోంది.

అప్పుడు కర్ణుడు: మద్రపతీ! ఈ ధనుస్సుకి బాణం తొడిగి నేను విజృంభిస్తుంటే పాండవులందరూ మతులు పోయి తలలు వాలుస్తారు. భీష్మ, ద్రోణులతో సాగించినట్లు మనతో రాలేరు – అని పలుకుతూంటే శల్యుడు: రాధేయా! ఎందుకీ ప్రగల్భాలు. శూర శ్రేష్ఠులు, తేజ స్సంపన్నులు, అమరేశ్వరు నయినా నిలబెట్టగలవారు పాండవులు. గాండీవ ధనుష్టంకారం కర్ణభేదనం చేస్తూ, భీమ గదాదండ భ్రమణం మెరుపు కాంతులతో కనులకు చీకట్లు క్రమ్మించినప్పుడు కాని నీ మాటల పస బయట పడదు. అటు సవ్యసాచి రథబలాన్ని తునాతునకలు చేయగా వృకోదరుడు గజగణాన్ని ముక్కలు ముక్కలు చేస్తూంటే ధర్మరాజు నకుల– సహదేవులతో మన వారందరినీ చీల్చి చెండాడుతుంటే అప్పుడు నువ్వు నోరు విప్పి మాట్లాడగలవేమో చూస్తానుగా – అన్నాడు.

కర్ణుడు వినీ విననట్లు – నా శక్తి చూద్దువుగాని నడుపు రథాన్ని – అన్నాడు.

సేనా ముఖంలో కర్ణుని రథం కురుసేనకు అమితానందం కలిగించింది. వారంతా సింహనాదాలతో కర్ణుని కీర్తించారు.

కర్ణా! ఘోష యాత్రలో అర్జునుడు లేకపోతే మీరంతా ఏమయేవారు! గోగ్రహణ సమయంలో ఒక్క పార్థుడే కదా మీకందరికీ పరాజయ పట్టం గట్టినది. అన్నీ మరచిపోయి ఎందుకీ దూకుడు, అని శల్యుడు దెప్పి పొడుస్తూనే రథం నడుపుతున్నాడు.

మద్రపతీ! ఎందుకీ అనవసర ప్రసంగం. మన రథాన్ని ఆ పాండవ మధ్యముని కెదురు నడుపు అని కర్ణుడు: ఓ మహాయోధులారా! అర్జునుడెక్కడ ఉన్నాడో చూపించిన వారికి కోరిన కానుక లిస్తాను అని గట్టిగా అరిచాడు.

దుర్యోధనుడు తన సోదరులతో ముందుకు సాగాడు. అప్పుడు శల్యుడు: రాధేయా! ఎందుకీ డంబాలు. నీ ధనరాసులు సత్కార్యాలకు వినియోగించాలి, కాని అసమర్థుల కెందుకు ధారవోయడం. అర్జునుణ్ణి ఎవరో చూపనవసరం లేదు, వాడే మన కెదురువస్తాడు అని అపహాసం చేశాడు.

కర్ణుడు విననట్లు పూరుకున్నాడు. రథం సాగుతోంది.

కర్ణా! ఎప్పుడయినా, ఎక్కడయినా సింహం మీద నక్క విజయం పొందడం విన్నావా! కేసరి కంటబడనంతవరకే నక్క కూతలు కూస్తుంది; కంట బడగానే తోక ముడుస్తుంది: అని పరిహాసం చేశాడు.

అక్కడికీ ఓరిమి వహించి కర్ణుడు: మద్రపతీ! మీరెవరూ ఎరుగరు నా అస్త్ర శక్తి నేటివరకూ అర్చిస్తున్నాను వారుణాస్త్రాన్ని; అలానే భార్గవ దత్తమయిన అస్త్రం వుంది. ఈ రెండూ కృష్ణార్జునులను మన్ను కరిపిస్తాయి. అనగా శల్యుడు: ఇంక ఈ ప్రగల్భాలు కట్టిపెట్టు నీ ప్రతాపం నే నెరుగనా! అని నవ్వాడు.

శల్యా! ఇంక కట్టిపెట్టు నీ దేశ లక్షణం. నీ జాతి గుణం విడవలేక పోతున్నావు. నిరంతరం మద్యపాన ప్రియులయిన మీకు మంచిచెడ్డల తారతమ్యం ఎలా తెలుస్తుంది. ఊరక ప్రేలక రథం నడుపు లేదా ఈ గదతో నీ తల అన్నాడు

కర్ణుడు, అర్ధోక్తిలో ఆపి. శల్యుడు మరింతగా నవ్వి: తల పగులుతుందని భయపడి హితోపదేశం మానుతానా! నీ కొక్క కథ చెప్పాలని వుంది.

చాలాకాలం క్రిందటి కథ.

ఒకానొక నగరంలో ధర్మపరుడయిన వైశ్యుడు నిర్విరామంగా సాగించిన యజ్ఞయాగాలలో ఎందరో సంతుష్టి పొందుతున్నారు. ఆ శ్రేష్ఠి కొడుకులు చిన్నతనంలో తాము తినగా మిగిలిన ఎంగిలి మెతుకులు వేసి ఒక కాకిని పెంచారు. అది బాగా బలిసింది ఆ ఎంగిళ్ళు తిని; కొవ్వు పట్టి తనంతటి పక్షి లే దనుకుంది.

ఒకనాడు ఈ శ్రేష్ఠి కొడుకులు సముద్ర తీరానికి విహారం వెళ్ళి అక్కడ గగన వీధిలో హంసలను చూచి:

ఓ కాకీ! పక్షులలో నీ అంతటిది లేదు కనుక నువ్వు వాటి పైకి ఎగిరి మాకు సంతోషం కలిగించు; అనడంతో అది ఆ హంసలలో మేలిహంసను పోటీగా పెట్టుకుని ఎగిరి ఎగిరి సముద్రంలో పడిపోతుంటే చూసి ఆ హంసయే దాన్ని రక్షించిందని విన్నాను;

అందుచేత ఎందుకు వృధా పరాభవం నీకు, అన్నాడు శల్యుడు.

మద్రవంశీయుడా! ఇక ఆపు ఎవరెంతటి వారో ఎరగక ప్రేలడం లేదు. పరశురాముడు అనుగ్రహంతో యిచ్చిన దివ్యాస్త్రాలుండగా నే నెవరికీ జంకను. అయితే శాపాలున్నాయి నన్ను వంచించేవి; అయినా జంకను. రథం త్వరగా నడుపు అన్నాడు కర్ణుడు.

అడుగో గాండీవి. ఇటే వస్తున్నాడు. కనిపించిందా కపి ధ్వజం. చూపు నీ ప్రతాపం! అన్నాడు శల్యుడు.

పోరు సాగుతున్నది, ప్రారంభంలోనే తీవ్రంగా తన తండ్రిని సంహరించిన ధృష్టద్యుమ్నుని తల నేల పడకపోతే యీ రోజు కవచం విప్పనన్నాడు, అశ్వత్థామ.

దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుతో కత్తి దూశాడు. కర్ణుని కుమారులు సత్యసేన, వృషసేన, చిత్రసేన, సుషేణులు భీమసేనుని కెదురు నిలిచారు.

కర్ణుడు ఎదురుగా వచ్చే శిఖండినీ, సాత్యకినీ చీకాకు పరిచి, ధర్మరాజును పరాభూతుని చేసి, అడ్డు వచ్చే భీమునితో యుద్ధం ఆరంభించబోతూ:

మద్రనాథా! చూశావా! పాండవయోధుడు ఎంత ఆటోపంతో వస్తున్నాడో అభిమన్యుడు పోయినా, ఘటోత్కచుడు పోయినా చలించలేదు. అనవసరంగా ఆవేశమూ తెచ్చు కోలేదు. అటువంటి మహాయోధుడు వస్తున్నాడు, అని నారి సారించాడు.

ఉభయుల మధ్య పోరు తీవ్రమయింది. కర్ణుడు భీముని విల్లు విరుగ కొట్టాడు. భీముడు మరొక విల్లందుకున్నాడు. అప్పుడు కర్ణుడు విడిచిన బాణపరంపర భీముని శరీరంలోంచి దూసుకుపోయి నేలలో పాతుకుంది.

ఆ వేడిలో భీముడు విడిచిన వాడిగల భల్లం తగిలి, రొమ్ము పగిలి కర్ణుడు మూర్ఛ పొందాడు. తీవ్ర క్రోధంతో వున్న భీముడు తన రథాన్ని కర్ణుని రథం దగ్గరగా నడిపి చురకత్తితో వాని నాలుక కొయ్యబోతూ:

ఈ జిహ్వతో కదా నాడు ద్రుపద రాజనందినినీ, మమ్మూ, అసహ్యపు మాటలతో అవమానించాడు, అంటూండగా శల్యుడు ఆపి:

నాయనా! కర్ణుడు మూర్ఛలో వున్నాడు; పయిగా అర్జునుని శపథం వుంది. ఇప్పుడు నువ్వు నాలుక కోస్తే ఈ యోధుడు మరణిస్తాడు, అని మందలిం చడంతో భీముడు వెను దిరిగాడు.

రాధేయుని అంతగా పరాభవించి భీముని ఎదుర్కోమని సుయోధనుడు తన తమ్ములయిన శ్రుతవర్మాదులను పంపాడు. అయిదువందల యాభైమంది వీరులతో వచ్చిన శ్రుతవర్మ, వికటుడు, సముడు, క్రోధుడు, నందుడు, ఉపనందుడు నేలకూలారు.

అప్పటికి మూర్ఛ లేచి రాధేయుడు భీముని నిరోధించడానికి వచ్చాడు.

అతనికి తోడు సౌబలుని గజబలం వచ్చింది. కౌంతేయుడు రథం దిగి ఆయుధ ప్రహారం చేస్తున్నాడు.

వెచ్చగా కాచిన డప్పులు మ్రోగుతూన్న ధ్వనులు వినబడుతున్నాయి. ఆ వీరుని విజృంభ వేళ.

దావానలం సోకి పెట పెట పేలుతూ ధ్వంస మవుతూన్న వెదురు బీడులా వుంది రణ రంగం.

రాధేయుడు రథం ధర్మరాజు మీదికి నడిపి సారథిని పడగొట్టాడు, దానితో గుర్రాలు రథాన్ని వెనుకకు తిప్పుకున్నాయి. అయినా కర్ణుడు వెన్నాడుతూ వుంటే భీముడు వీని వెన్ను దగిలి పోరు సాగించాడు.

సూర్యుడు పడమటి కొండ వెనుకకు చేరాడు. సంధ్యా రాగాలు తెర ఎత్తుకున్నాయి. మనిషికి మనిషి కనబడటం లేదు.

కిరీటాల మీది మణులు, భుజకీర్తులపై వెలిగే రత్నాలూ, కత్తుల తళతళలూ...... రణరంగమే ఆకాశంలా వుంది.

యోధులందరూ తమ గోత్ర నామాలు చెప్పుకుంటూ, పోరు సాగిస్తు న్నారు.

ఆ సమయంలో సుశర్మ తీవ్రవేగంతో గాండీవిని ఎదుర్కొన్నాడు, సంశప్తక గణంతో వచ్చి.

యోధ సహస్రం చుట్టుముట్టగా, రథం కదిలే దారి లేక, పార్థుడు భుజంగాస్త్రం ప్రయోగించాడు. ఎదురుగా వచ్చిన వీరులందరి పాదాలూ బంధించిందది. సంశప్తకులు దిక్కు తోచక చెల్లాచెదురు కాగా, త్రిగర్తాధిపతి గరుడాస్త్రం ప్రయోగించి వారికి విమోచనం కలిగించాడు.

సంశప్తకులు మరొక్కమారు పార్థుని మీదికి వచ్చారు. సుశర్మ వాడి బాణ పరంపర నడిపాడు. ఆ ఆఘాతాలకు మూర్ఛపోయాడు పాండునందనుడు. గాండీవి మరణించాడనే అనుకున్నారు, కౌరవులు, సింహనాదాలు చేసుకుంటూ. అంతలో కిరీటి గాండీవం సంధించాడు సంశప్తక గణం నేల కూలుతున్నది.

ఇక్కడ కృపాచార్యులు ధృష్టద్యుమ్నునితో సమరం నడుపుతూంటే కృతవర్మ తోడు వచ్చాడు. కృపాచార్యుని బాణఘాతాలకు శిఖండి పలాయనం సాగించగా సుకేతుడు నేలకూలాడు; ధృష్టద్యుమ్నుని బాణపు దెబ్బకు కృతవర్మ మూర్ఛపోయాడు. కృపాచార్యులు రథం దిగి వెళ్ళిపోయారు.

అశ్వత్థామ తీవ్ర క్రోధంతో సాత్యకి రథ సారథిని నేలకూల్చి, ఎదురు వచ్చిన ధర్మజుని రణ విముఖుని చేశాడు. చూస్తుండగానే పాండవాగ్రజుడు రథం ద్రోణపుత్రుని కెదురు నడిపి:

గురునందనా! అస్త్రవిద్యా విదుడవు, విప్రవరుడవు. ఇంద్రియ నిగ్రహంతో తపస్సు సాగించుకోవలసిన నీకు యుద్ధం దేనికయ్యా! అంటూంటే విని నవ్వుతూనే బాణ వర్షం కురిపించాడు అశ్వత్థామ.

రాధేయుడు, భీముడూ, సాగించే సంగ్రామంలో అసంఖ్యాక సేన నేల కూలుతున్నది.

సుయోధనుడు, నకుల, సహదేవులతో పోరుతున్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి వాని శరీరమంతా తూట్లుకొట్టాడు.

నిండుగా పూసిన మోదుగు చెట్టులా వుంది కురుపతి దేహం. నిశిత బాణ పరంపరతో కౌరవ జ్యేష్ఠుని సారథినీ, అశ్వాలనూ, నేల కూల్చాడు, పాండవ సేనాని; చూసిన సుయోధనుని తమ్ముడు అన్నగారిని తన రథం ఎక్కించుకుని దూరంగా తీసుకువెళ్ళాడు.

ఏనుగుల గుంపులోకి సింహంలా, లేళ్ళ పిండులోకి శార్దూలంలా, కర్ణుడు పాండవసేనా సమూహంలో ప్రవేశించే సరికి శిఖండి, సహదేవ, సాత్యకి, నకులుల వెంట ఉపపాండవులు వాని నెదుర్కొన్నారు. సాగరంలో మందర పర్వతంలా తిరుగుతూ సమర కౌశలం చూపుతున్నాడు రాధేయుడు.

సవ్యసాచి సంశప్తక గణాన్ని ఊచకోత కోస్తున్నాడు. దూరం నుంచి ద్రోణ సుతుడు సవ్యసాచిని ద్వంద్వ యుద్ధానికి ఆహ్వానించి కిరీటితో మురారిని కూడా హింసించాడు అశ్వత్థామ.

కటకట పడుతూ కృష్ణుడు: బావా! గాండీవం స్థిరంగా వున్నదా! గురుపుత్రుడనే ప్రేమ మనసులోలేదు కదా! అని పరిహసించడంతో గాండీవి

విజృంభించాడు. అడ్డువచ్చిన సంశప్తకులను హతమారుస్తూనే అశ్వత్థామను నిరోధించాడు.

ద్రుపద నందనుడు తోడుగా వచ్చి ద్రోణ పుత్రునికి ఎదురిచ్చాడు. ఉభయులూ కుపిత సింహాల వలె హింసా కాండ నడుపుతున్నారు.

పాండవసేనాపతి తన విల్లు విరగగొట్టాడన్న కోపంతో మరొక విల్లు అందుకొని అశ్వత్థామ వానిని రథ హీనుని చేశాడు.

ద్రుపద సూతి కత్తి చేబూని విక్రమించగా, కుంభ సంభవ పుత్రుడు మరొక కత్తితో దిగాడు. అదిచూసి అర్జునుడు తమ సేనా పతిని రథం మీదికి ఎక్కించి అశ్వత్థామను ఎదిరించాడు.

కర్ణుడు పాంచాల సేనను నాశనం చేస్తున్నాడు. భీముడు విజృంభణానికి కౌరవసేన చెల్లాచెదరవుతున్నది.

ఎదురు వచ్చిన యుధిష్టిరునితో కర్ణుడు తుముల సమరం నడుపుతూంటే శల్యుడు రాధేయా! మనకు కావలసినది కవ్వడి, వీరందరితో పోరాటం దేనికి – అదిగో! అక్కడ సుయోధనుడు భీముని చేతులలో చిక్కులు పడుతున్నాడు, అనగా రథం అటు నడిపించు అన్నాడు అంగపతి.

దారిలో అడ్డు పడిన పాండవాగ్రజుడు పరాభూతుడై పలాయనం సాగించి శిబిరంలో చింతాక్రాంతుడయాడు.

తీవ్ర వేగంతో రాధేయుడు పవననందనుని దిక్కుగా సాగుతూంటే దారిలో అర్జునుడు అశ్వత్థామ ధాటికి ఆగలేక ఆవేశంతో బాణాలు నిశితగతిని నడిపి గురుపుత్రుని వేధించాడు.

చూసిన కర్ణుడు ఉద్రిక్త చిత్తంతో భార్గవాస్త్రం ప్రయోగించాడు. పాండవ సేన చీకాకు పడుతూంటే పార్థుడు రథం అటే నడప మన్నాడు.

కాని వాసుదేవుడు: బావా! మీఅగ్రజుడు రాధేయునిచే పరాభూతుడై శిబిరానికి వెళ్ళాడు. ఆ మహనీయుడు అవమానం భరించ లేదు. కనక విషయం తెలుసుకు వద్దాం. అని రథం శిబిరాల వయిపు నడిపించాడు.

ధర్మరాజు

వీరిని చూస్తూనే ధర్మరాజు సంతోషంతో: తమ్ముడూ! రణస్థలంలో రాధేయుని కడతేర్చడం అమరాసురులకు వశం కాదు. అటువంటి వానిని నిశ్శేషం చేసి వచ్చారంటే ఆనందంగా వుంది – అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు: ధర్మనందనా! ఇప్పుడే వెళ్ళి కర్ణుని కడతేర్చి వస్తాను, అనగా:

తమ్ముడూ! ఇదా నువ్వు చేసిన పని ఇది వీరలక్షణమేనా! మనకింక యుద్ధం దేనికి, అడవికి పోయి ఆకు అలమూ తిందాం కాదంటే కౌరవపతి కొలువులో ఊడిగం చేద్దాం. అభిమన్యుడైనా, ఘటోత్కచుడయినా బ్రతికివుంటే ఈ పరాభవం నాకు జరిగేదేనా! చేతకాక పోతే నువ్వు సూత కృత్యం సాగించి వాసుదేవునికి గాండీవం యియ్యి. అంటూండగానే అర్జునుడు కత్తి దూసి అన్నగారి తల నరకోబోగా వాసుదేవుడు: గాండీవీ ఏమిటిది? అన్నాడు.

నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేర వలసిందే, అని పట్టు పట్టాడు పార్థుడు. ఆర్యులను దూషిస్తే సంహరించినట్లే, అన్నాడు ధర్మ సూక్ష్మం చెపుతూ కృష్ణుడు.

పరి పరివిధాల నిందించి అర్జునుడు ఆ పాప పరిహారార్థం ఆత్మప్రశంస చేసుకున్నాడు.

అంతా అయాక ధర్మరాజు: నా మనసు యుద్ధం మీదికి నడవడం లేదు. అడవికే పోవాలని వుంది, అన్నాడు.

వాసుదేవుడు వారించి ఆ రోజున కర్ణుని వధించి తీరగలనని అర్జునుని చేత ప్రతిన చేయించాడు. అనంతరం అన్నగారి పాదాలకు మ్రొక్కి, ఆవేశంతో రథం అధిరోహించాడు.

కృష్ణ సారథ్యంలో రథం సేనా మధ్యానికి చేరింది. అప్పుడే కర్ణుని కొడుకొకడు నేల కూలడం వల్ల తీవ్ర క్రోధంతో వున్నాడు కర్ణుడు.

ఆ వంక భీముడు శకునిని మూర్ఛిల్ల జేశాడు. ఎదురు వచ్చిన యోధుడెవడూ నిలువలేక పోతున్నాడు; చూసిన కౌరవాగ్రజుడు తన సేనా నివహాన్ని

ఒక్కుమ్మడిగా వాయు సుతుని మీదికి తరలించాడు. ఇందరినీ యిలా తలాన పడ వైచి భీముడు అర్జునునికి సాయం వస్తున్నాడు.

అక్కడ రాధేయునితో శిఖండి, ధృష్టద్యుమ్నాదులు సాత్యకితో కూడి ఎదుర్కొంటున్నారు.

సహదేవుడూ, పాండవ ద్వితీయుడూ వచ్చి కలిశారు. ఇందరినీ నిలబెట్టి వినోదం నడుపు తున్నాడు సూతనందనుడు. పాతిక మంది రథికుల పాండవ సేనలో పలచ బడ్డారు. అప్పటికి దుర్యోధన, దుశ్శాసన, శకుని కృప, కృతవర్మ, అశ్వత్థామ..........ఇందరూ ఏకముఖంగా శత్రుసేనా సాగరాన్ని కల్లోలితం చేస్తున్నారు.

ఇక కర్ణుని కడతేర్చక తప్పదని అర్జునుడు తీవ్ర వేగంతో వస్తూంటే శల్యుడు:

రాధేయా! ఇప్పుడు చూపించు నీ పరాక్రమం. అదిగో! పరమశివుని అనుగ్రహంతో పాశుపతం పొందిన పార్థుడు, మన సేనా ప్రవాహాన్ని పాయలు పాయలుగా చీలుస్తూ వస్తున్నాడు. నివాతకవచ, కాలకేయులను ఏకైక వీరుడుగా నిర్జించిన నిర్జర వల్లభ నందనుడు నీ కోసమే వస్తున్నాడు. భుజంగాన్ని పట్టబోయే గరుడ పక్షిలా. ఏమేమో ప్రగల్భాలు పలికావే? ప్రదర్శించు ప్రతాపం – అన్నాడు.

వచ్చేడి విచ్చునికి ఎదురు వచ్చిన కౌరవ సోదరులు పదిమంది మన్ను గరిచారు. అర్జునునికి తోడు అటునుంచి భీముడూ, ఇటునుండి సాత్యకితో ఉపపాండవులూ వచ్చారు.

ఇందరికీ యిన్ని రూపాలలో సాక్షాత్కరిస్తూ, బాణకౌశలం చూపుతున్నాడు కర్ణుడు.

ఎదురు వచ్చిన కర్ణ సుతుడు సుషేణుడు సాత్యకి చేతులలో నేలకూలాడు.

భీమ దుశ్శాసను లుభయులూ ముఖా ముఖీ తలపడ్డారు. ఆ భీకర పోరాటంలో భీముని రథం విరిగింది.

54

దుశ్శాసన వధ

అంతతో గదాదండం చేబూని భీముడు విజృంభించగా, దుశ్శాసనుడు తోమరంతో ఎదుర్కొన్నాడు. పట పట పళ్ళు కొరుకుతూ భీమసేనుడు వానిని ఆయుధహీనుని చేసి రెండు చేతులతో ఆకాశాని కెత్తి పట్టి గిరగిర తిప్పి నేల మీద పడగొట్టి మోకాలితో పొడుస్తూ, ముఖం మీద పిడికిలితో పొడుస్తూ, పీక మీద పాదం పెట్టి నలుపుతూ అట్టహాసం చేసి:

ఓరీ! పదమూడేళ్ళుగా ఉడుకుతున్న క్రోధాగ్నికి నీ నెత్తురు ఆహుతి చేస్తాను, అంటూనే గండ్ర గొడ్డలితో రొమ్ము బద్దలు గొట్టి ఎగజిమ్మే నెత్తురు తెగ ద్రావి, రక్తంతో నిండిన శరీరంతో తాండవమాడుతూ:

ఎంత రుచిగా వుందిరా నీ రక్తం. అని జబ్బ చరుస్తూ, పక పక నవ్వుతూ మత్త గజ నృత్యం చేస్తూ, వాని కాలు ఎడమ చేత్తో పట్టి గిరగిర తిప్పుతూ, బీభత్సం చేస్తూంటే యోధ గణాలు తెల్లబోయి చూస్తున్నాయి.

కొంతసేపటికి దుశ్శాసన సోదరులు పదిమంది భీముని మీదికి రావడం చూసి అర్జునుడు వారిని మార్గ మధ్యంలోనే యమపురికి పంపాడు.

భీమ విజృంభణం కర్ణుని కూడా నిశ్చేష్టుని జేసింది.

కర్ణ నందనుడు వృషసేనుడు భీకర రూపంతో పాండవ సేనా మధ్యానికి సాగుతూంటే నకులుడు అడ్డుకున్నాడు. వృషసేనుని వాడి బాణాలు నకులుని నానా హింసల పాలుచేయడం చూసి సాత్యకి ధృష్టద్యుమ్నాదులతో ఉపపాండవులు రాగా, వీరిని కృప, శకుని, దుర్యోధన, కృతవర్మలు అడ్డుకున్నారు.

వృషసేనుని వీర విహారాన్ని చూసి అర్జునుడే ఎదురు రాగా, ఆ రాధేయ సుతుడు మహోత్సాహంతో విజృంభించాడు. వీడు వీరాకారుడై విడిచిన బాణాలు వాసుదేవుని గిజాటు పరిచాయి. ఆగ్రహోదగ్రుడై అర్జునుడు నిశిత శరాలు వదిలి వృషసేనుని విలు విరిచి ఒక్క భల్లంతో వాని తల గగన తలానికి ఎగుర గొట్టాడు, అటు కర్ణుడూ, ఇటు దుర్యోధనుడూ చూస్తూండగానే.

కుమారుని దుర్మరణం కనులారా చూచిన కర్ణుడు కన్నీరొత్తుకుని విజృంభించాడు.

సవ్యసాచి మహోద్రేకంతో ....

బావా! వాసుదేవ! ఈ రోజు కర్ణునితో శల్యుడుకూడా నేలకూల వలసిందే, అంటూ ధనుష్టంకారం చేశాడు.

రెండు మత్తేభాలు రెండు కుపిత సింహాలు విజృంభించినట్లు కర్ణార్జునులు తల పడ్డారు.

అర్జునుడు ఆగ్నేయాస్త్రం సంధించాడు. కర్ణుడు వారుణాస్త్రం విడిచి ఉపశమింపజేశాడు. కౌంతేయుడు మేఘాస్త్రం వదలగా, వాయవ్యాస్త్రంతో ఛిన్నాభిన్నం చేశాడు కర్ణుడు. ఐంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు ఇంద్ర సుతుడు. దానిని పటాపంచలు చేశాడు ఇన తనూభవుడు.

వాడి శర పరంపరతో వాసవ నందనుడు చక్ర రక్షకులను చెల్లాచెదురు చేశాడు. సుయోధనుడు తన యోధ గణాన్ని కర్ణునికి సాయం పంపాడు.

కర్ణుడు అశ్వసేనా ముఖమయిన నాగాస్త్రం సంధించగా శల్యుడు – రాధేయా! శరసంధానం కూడా మరిచావా! నీ గురి కంఠదేశానికి సరిగా లేదు, మరొకమారు చూడు అనగా కర్ణుడు కుపితుడై ఆ అస్త్రాన్ని యథాతథంగా విడిచాడు.

సారథి వాసుదేవుడు రథాన్ని అయిదంగుళాలు కిందికి దింపాడు. ఆ అస్త్రం అర్జునుని కిరీటాన్ని నేలకు పడగొట్టి తిరిగి మీదికి వస్తుంటే అర్జునుడు ఆరు బాణాలతో ముక్కలు చేసి కర్ణుని శరీరం తూట్లు కొట్టాడు.

లెక్క చేయకుండా కర్ణుడు అర్జునుని వేధిస్తున్న వేళ, రథ చక్రం నేలలో దిగిపోయింది. అయినా అంగపతి బ్రహ్మాస్త్రం విడిచిపెట్టగా ఐంద్రాస్త్రంతో ఉపశమింప జేశాడు అర్జునుడు.

పార్థా! రథచక్రం ఎత్తుకునేవరకూ ఆగు అన్నప్పటికీ వినకుండా బాణాలు వదులుతూంటే, ఇది రణ ధర్మం కాదు, అని నీతులు చెపుతూంటే వాసుదేవుడు:

రాధేయా! నువ్వు ధర్మ బోధ చేస్తున్నావా!

లక్కయిల్లు తగులబెట్టిననాడు.

కపట ద్యూతం సాగించిననాడు.

నిండు సభలో పాండురాజు కోడలిని పరాభవించి నప్పుడు.

ఘోషయాత్ర పేరిట వీరిని చంపవచ్చినప్పుడు.

యువకుడయిన అభిమన్యుని చంపిననాడు........ ఆనాడు నీకు ధర్మ దృష్టి లోపించినదా! అని నవ్వుతుండగా ఆ మహారథికు లుభయులూ బాణ వర్షం కురిపిస్తూనే వున్నారు.

కర్ణుడు రథ చక్రం ఎత్తు ప్రయత్నంలో భూమండలమే క్రక్కదలి పైకి లేచింది.

అదే సమయంలో పాండవ మధ్యముడు నిశ్చల చిత్తంతో దివ్యాస్త్రం ప్రయోగించగా, కాంతిచ్ఛటలతో అది కర్ణుని శిరస్సు నేలకూల్చడమూ ఆ శరీరం నుండి దివ్యరోచి మనోవేగంతో సూర్యమండలాభి ముఖంగా ప్రయాణించడమూ ఏకకాలంలో జరిగాయి.

కురు సేనా వాహిని కల్లోలితమయి పలాయనం చేసింది.

పాండవ బలం హర్ష ధ్వానాలు చేసింది.

సూర్యుడు అస్త గిరి చేరాడు.

సేనలు శిబిరాలకు నడిచాయి.

దుర్యోధనుడు దుర్భర విషాద చిత్తుడు కాగా శల్యుడు ఓదార్చాడు.

వాసుదేవార్జునులు ధర్మరాజు పాదాలకు నమస్కరించి అభినందన లందుకున్నారు.

అని వైశంపాయనుడు కర్ణపర్వం ముగించి శల్యపర్వం అందుకున్నాడు.

కర్ణపర్వం సమాప్తం

శల్యపర్వం

మహారాజా! శల్యుడు కూలాడు – అన్నాడు సంజయుడు: ధృతరాష్ట్రుడు నిర్విణ్ణుడవు తుండగా, నీ పెద్దకొడుకు సుయోధనుడు తొడలు విరిగి పడ్డాడు, భీముని చేతులలో. అని క్షణం ఆగి, మన పక్షంలో కృతవర్మ, కృపాచార్యులు, అశ్వత్థామ మిగిలారు. వారి బలంలో పాండవులయిదురుగూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ వున్నారు అన్నట్టు మరిచాను. వారి పక్షం చేరిన నీ కొడుకు యుయుత్సుడు కూడా వున్నాడు. అన విని మూర్ఛితుడయాడు కురుపతి.

దుర్యోధనుని దుస్థితి విని విదురుని మనసు కూడా వ్యధా భరిత మయింది. గాంధారితో, కోడళ్ళందరూ మూర్ఛపోయారు. అప్పటికి సంజయుని దుఃఖం కట్టలు తెంచుకుంది.

కొంతసేపటికి విదురుడు స్వస్థ చిత్తుడై, నారీ జనాన్ని అభ్యం తర మందిరాలకు పంపి, మహారాజుకు శీతలోపచారాలు సాగించి తెలివి రప్పించాడు.

సంజయా! నా గుండె వజ్రంతో నిర్మించాడు విధాత. ఇక చెప్పు సంగ్రామ విశేషాలు, అనగా సంజయుడు గుండె దిటవు చేసుకొని ఆరంభించాడు.

ప్రభూ! రాధేయుని మరణంతో మీ కుమారుని ఆశలు పూర్తిగా ఆరి పోయాయి. ఇక నగరంలో అడుగు పెట్టనని విషాదంతో తలదించుకు కూర్చున్నాడు.

అప్పుడు కృపాచార్యులు: నాయనా! క్రోధానికి కూడా హద్దుండాలి. లేకపోతే అది సర్వనాశనం చేస్తుంది. ఇంతవరకూ మనం పితామహునీ, ధనురా చార్యునీ, రాధేయునీ ఆహుతి చేశాం, యీ సమర సవనంలో ఇప్పుడయినా నువ్వు శాంతించి ధర్మరాజుని పిలిచి వారి అర్ధభాగం వారికిస్తే ఉభయ వంశాలూ వర్ధిల్లుతాయి. ఇందుకు వారు తిరస్కరించరు.

అయితే ఈ మాటలన్నీ నేను ప్రాణాల మీది తీపితో, యుద్ధభీతితో చెప్పడం లేదు. స్వామికి హితవు చెప్పడం నా విధి కనుక చెపుతున్నాను అన్నాడు.

విని విని సుయోధనుడు: ఆచార్యా! మీరు హితవు చెప్పారు. నా మీది ఆదరంతో కాని మొన్నటి వరకూ వారిని అన్ని క్లేశాల పాలుజేసి, ఇప్పుడు యుద్ధంలో ఇన్ని జరిగాక నిన్నటికి నిన్న వృకోదరుడు తన ప్రతిజ్ఞానుసారం నా తమ్ముడి రొమ్ము చీల్చి రక్తపానం చేశాక, ఈనాడు నేను సంధికి సాగితే నా ప్రాణాల మీది తీపితోనే అని అనుకోకుండా వుంటారా! ఇప్పుడింక ఒకరి ముందు తలవంచే ప్రసక్తిలేదు. అటో యిటో తేలవలసిందే. మహాయోధులయిన భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణులతో నేనూ వీరస్వర్గం చేరుతాను, అని క్షణం ఆగి:

ఛీ ఏవిటి దౌర్భల్యం. ఈ మిగిలిన బలగంతో పోరు సాగించి శత్రు నిశ్శేషం చేసి నా శక్తి ప్రదర్శిస్తాను, అనడంతో చుట్టూ వున్న వీరులందరూ కత్తులు సవరించారు.

రాత్రి బాగా పొద్దు పోయింది.

అందరూ శిబిరాల వయిపు అడుగులు వేస్తున్నారు. కృపాచార్యులు, కృతవర్మ, అశ్వత్థామ, శకుని శల్యుడూ బాగా యోజన చేసి ఆ రాత్రి శిబిరాలలో నిద్రించడం వివేకం కాదనీ, కర్ణుని కడతేర్చిన ఉత్సాహంలో పాండవసేన రాత్రికి రాత్రి యుద్ధానికి వచ్చినా రావచ్చుననీ, అనుకుని సమీపంలో వున్న సరస్వతీ నదీ తీరానికి చేరారు.

అక్కడ సుయోధనుడు అశ్వత్థామను చేరి, నువ్వు నాకు గురు సముడవు. ఇప్పుడు మన వాహినికి సేనా పతిగా ఎవరిని స్వీకరించాలో చెప్పు, అనగా,

మహారాజా! మద్రదేశాధిపతి శల్యుడు సర్వ సమర్థు డనడంతో, పవిత్ర నదీ జలాలతో శల్యుని అభిషేకించి జయ జయ ధ్వానాలు చేశారు.

ఈ వార్త చేరగానే పాండవాగ్రజుడు:

వాసుదేవా! ఇప్పుడింక మన కర్తవ్యం ఏవిటన్నాడు.

ధర్మనందనా! ముందే అనుకున్నట్టు శల్యుడు నీ వంతు, అని చిరునవ్వు నవ్వాడు.

అందరూ శిబిరాలు చేరి సుఖంగా నిద్రించి తెల తెల వారుతుండగా కల కల లాడే ముఖాలతో తళ తళ లాడే కత్తులు దూసి కదిలారు.

శల్యుడు సర్వతోభద్ర వ్యూహం పన్ని సేనను నడిపించాడు. పాండవ సేన త్రిముఖ వ్యూహంతో ఎదుర్కొన్నది.

సింహనాద, శంఖధ్వాన భేరి భాంకృతులతో భూనభోంతరాళాలు దద్దరిల్లుతున్నాయి.

పోరు సాగుతూండగా శల్యుడు: సారథీ! అదిగో ఆ తెల్లగుర్రాలతో వస్తున్న రథం ధర్మరాజుది. మనం ముందు ఆయన మీదికి నడవాలి! – అన్నాడు.

ఈ వంక నకులుని కెదురు వచ్చిన కర్ణుని కొడుకులు చిత్రసేన, సత్య సేన, సుశర్మలు నేలకూలారు.

అది చూసిన శల్యుడు నకులుని వయిపు నడుపుతూంటే పార్థుడు ఎదురు వచ్చాడు.

కృపాచార్యులు ధృష్టద్యుమ్నునితో తలపడ్డారు. అప్పటికే భీముని రథాశ్వాలు శల్యుని బాణ ఘాతంతో నేలకూలగా, ఆ వీరుడు గదా ధారియై విక్రమించి అడ్డువచ్చిన శల్యుని కొడుకును నేలకూల్చగా, ఆ మద్రేశ్వరుడు కుపితుడై వీర విహారం ఆరంభించాడు. అది చూసి భీముడు తన గదా దండంతో ఆ రథాశ్వాలను నేలకూల్చాడు. కోపంతో శల్యుడు తోమరా యుధం విసరగా అది వాయుసుతుని రొమ్మున నాటుకుంది. దాన్ని లాగి పారేసి, శల్యుని సారథిని నేలకూల్చాడు. దానితో శల్యుడు గదా ధారియై రథం దిగి భీముని వైపు నడిచాడు.

ఉభయులూ మత్తేభాల వలె విజృంభించారు. గదా చాలనంలో మెరుపులు పుట్టాయి. అగ్ని గోళాలు గోచరించాయి; ఒక్కోసారి గదలు మండలాకృతిలో గిరగిర త్రిప్పుతూ వెనుకకు నడిచి అంతలో ఢీకొంటూంటే పిక్క బలిసిన పొట్టేళ్ళు పోట్లాడుతున్న సన్నివేశం తలపునకు వచ్చింది.

ఒకరిపై ఒకరు విసరుకున్న గదలు యిరువురినీ మూర్ఛితులను చేశాయి. తక్షణం కృపాచార్యుడు శల్యుణ్ణి తన రథం మీదకి లాగి దూరంగా వెళ్ళాడు. కొద్ది క్షణాలలో తేరుకున్న భీమసేనుడు ఏడీ శల్యుడు? అంటూ గదతో నిలబడ్డాడు.

చేకితానుడు ధర్మజుని ముందు నిలిచి పోరుతూండగా సుయోధనుడు ప్రాసాయుధం విడిచి వాని తల యెగుర గొట్టాడు. అంతలో పాండవసేన క్రోధోద్రిక్తమై దూకింది.

అప్పటికి స్మృతి వచ్చిన శల్యుడు ధర్మరాజును ఎదుర్కొన్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు దుర్యోధనునితో పోరుతున్నాడు.

ధర్మనందనునికి తోడు వచ్చిన సాత్యకి, నకుల, సహదేవులను చిత్ర చిత్ర గతుల హింసించి శల్యుడు వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. ఊపిరి తిప్పుకోలేక పోయాడు. ధర్మరాజు ఆవల అశ్వత్థామ అపర రుద్రునివలె విజృంభిస్తున్నాడు.

సాత్యకి, నకులు లొక వంక, సహదేవ ధృష్టద్యుమ్ను లొకవంక, వెనుక సవ్యసాచి ముందు భీమసేనుడు తోడు రాగా ధర్మరాజు ఉద్దీపిత క్రోధుడై, శల్యునితో భీకర సంగ్రామానికి తలపడ్డారు.

అప్పుడు భీమునితో దుర్యోధనుడూ, కృపాశ్వత్థామలు అర్జునునితో అద్భుత సమరం నడిపారు.

ధర్మరాజు వదిలిన వాడి బాణాల ధాటికి శల్యుడు మూర్ఛపోగా అశ్వత్థామ వానిని రణరంగానికి దూరంగా తీసుకు వెళ్ళాడు.

ధర్మరాజు మహోత్సాహంతో ముందుకు సాగుతున్నాడు. శల్యునికి స్మృతి వచ్చింది. ఇనుమడించిన క్రోధంతో ధర్మపుత్రుని ఎదుర్కొన్నాడు. కౌంతేయుని రథాశ్వాలు నేల కూలాయి. సారథి ఒరిగాడు. ధర్మరాజు మనసా సర్వేశ్వరుని ప్రార్థించి మరొక రథం మీదికి నడిచాడు. భీమసేనుని బాణ ఘాతానికి శల్యుని విల్లు విరిగింది. గుర్రాలు ఆఖరి శ్వాస విడిచాయి. కవచం విడిపోయింది.

రథం దిగి డాలు కత్తులతో వస్తున్న శల్యుని భీముడే ఎదుర్కొని ఆయుధ శూన్యుని చేశాడు.

గదా ధారియై శల్యుడు ధర్మజుని మీదికి నడిచాడు. ధర్మరాజు త్రిపురాంతకుని స్మరించి శక్తి ప్రయోగించగా అది వాని రొమ్ము చీల్చి, వెన్ను విరిచి, భూమిలో దిగబడింది. నవ రంధ్రాల నుంచీ రక్త ధారలు స్రవిస్తుంటే శల్యుడు ఉత్తుంగ పర్వత శిఖరంలా నేలకు వాలాడు. అది చూసి శల్యుని తమ్ముడు

వచ్చి పాండవాగ్రజుని ముందు నిలవలేక అన్నతో వీరస్వర్గం చేరాడు. మద్ర యోధులందరూ ఆ పట్టులో మట్టి కరిచారు. అది కురు సేనకు విపరీత వ్యధ కలిగించి పలాయనం శరణ్య మనిపించింది.

తన సేనల భయం చూసి సుయోధనుడు వారందరికీ ఉత్సాహం కలిగించి రణోన్ముఖులను చేసుకున్నాడు.

అనంతరం జరిగిన సంగ్రామంలో సాళ్వుడు తన భద్రగజంతో నేల కూలాడు.

సహదేవుని చేతులలో శకుని కొడుకు ఉలూకుడు వాలిపోయాడు. కొడుకు మరణం కలిగించిన విషాదం రోషంగా మారి శకుని సహదేవుని మీదికి రాగా కొంతసేపు ధనుర్విద్య ప్రదర్శించి ముగ్గిన తాటిపండులా శకుని తల నేలకు రాల్చాడు సహదేవుడు.

స్థితి గతులు గమనించి దుర్యోధనుడు గదా ధారియై రణ రంగం నుండి పలాయనం పఠించాడు మహారాజా!

అని సంజయుడు: ప్రభూ! కృపాశ్వత్థామలతో కృతవర్మ మిగిలాడు తీవ్ర క్రోధంలో వున్న సాత్యకి నన్ను చూసి కత్తి దూశాడు. అంతలోనే ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి: సాత్యకీ! ఈ సంజయుడు ఏం చేశాడు. వీణ్ణి విడిచిపెట్టు, అన్నా వినక కత్తి దూస్తూనే వుండగా వ్యాసుల వారు విజయం చేసి సాత్యకిని వారించారు.

తక్షణం నేను రణ రంగాన్ని రెండంగలలో విడిచి, సుయోధనుడున్న ప్రాంతానికి చేరి విషయం వివరించాను.

విన్న సుయోధనుడు అక్కడే వున్న మడుగులో దాగి వుండడానికి నిశ్చయించు కున్నాడు. సుయోధనుని శరీరానికి ఒక్క చుక్క కూడా నీరు సోక లేదు. నే నక్కడే నిలబడ్డాను కింకర్తవ్యతామూఢుడనై.

అప్పటికి మన మహారథికులు ముగ్గురూ వచ్చి నా విషయం విని విచారిస్తూండగా పాండవవీరులు వస్తున్న అలికిడి అయింది. ఇక అక్కడ వుండడం మంచిది కాదనీ, నన్ను కృపాచార్యుల రథం మీద ఎక్కించి నడిపేశారు.

వచ్చిన పాండవ పక్షంలో వున్న యుయుత్సుడు కృష్ణార్జునులతో సంప్రదించి దుర్యోధనుని అంతఃపుర జనాన్నీ వారి రక్షక జనాన్ని హస్తినాపురం తరలించి విదురుని ఆజ్ఞానుసారం మీకు తెలియనివ్వకుండా ఎవరి మందిరాలకు వారిని పంపాడు.

పాండవ వీరులు మన జాడ తెలియక వారి శిబిరాలు చేరారు. మేము మళ్ళీ మడుగును సమీపించాం.

మన యోధులలో అశ్వత్థామ యింకా సంగ్రామం సాగించడానికే సన్నద్ధంగా వున్నా సుయోధనుడు ఆ రాత్రికి విశ్రాంతి తీసుకుని మరునాడు ఉదయం ఆలోచిద్దాం అన్నాడు.

ఇలా వీరు మాటాడుతూండగా ధర్మరాజు ఆజ్ఞను అనుసరించి వీరిని వెదుక వచ్చిన బోయలు ఆ కథ అంతా భీముని ద్వారా ధర్మరాజుకి అందించగా వారు రథా రూఢులై మడుగు సమీపానికి వచ్చారు.

ఆ ధ్వని విన్న మన యోధులు దూరంగా వెళ్ళారు. ఎక్కడా మనిషి జాడ కనిపించక ఆలోచించి దుర్యోధనుడు మాయా విద్యతో ఎక్కడో దాగి వుంటాడని భావించి కృష్ణుని సలహా ననుసరించి ఆ హ్రద సమీపానికి చేరి పరి పరి విధాల అవమాన వాక్యాలతో రెచ్చ గొట్టి మాన ధనుడయిన నీ కొడుకుకు పౌరుషం రప్పించారు.

ధర్మరాజు ఆడిన మాటలు సహించలేక నీ కొడుకు:

పాండవాగ్రజా! ఎందుకింక యుద్ధం! ఎవరికోసం ఏం మిగిలిందని చెయ్యాలి యుద్ధం, కాదు కదనం తప్పదంటావా! కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసుకు రండి. ఇప్పుడు నేను ఏకాకిని, వాహనం కూడా లేదు. అయినా మీ అందరినీ సంహరించి మా వీరుల ఋణం తీర్చుకోగలను. కాని నా కా కోరిక లేదు. ఈ రాజ్యం అంతా నీకు ధారవోస్తున్నాను. వెళ్ళి ఏలుకో అనగా ధర్మనందనుడు నవ్వుతూ:

నీ కే దిక్కు లేదే? ఇంక నువ్వా ధారవోసేది ఈ పొల్లు మాటలు

కట్టిపెట్టి వీరుడవై మాలో ఎవరితోనో ఒకరితో యుద్ధం సాగించు. నీకు కావలసిన వాహనం, ఆయుధం తీసుకో – అన్నాడు.

అప్పుడు సుయోధనుడు: ఈ సమయంలో నాకు రథం మీద ఎక్కి యిన్నాళ్ళూ సాగించిన యుద్ధం నడపాలని లేదు. జిహ్వకు కొత్త రుచులు తృప్తి నిచ్చినట్లు వాహనం లేకుండా గదాధారినై యుద్ధం సాగించాలని వుంది, అనగానే ధర్మరాజు తనతో గదా యుద్ధం సాగించమన్నాడు.

ఆ మాటలతో కొరడా దెబ్బ తిన్న మేలు జాతి గుర్రంలా దూకి తన సువర్ణభూషిత గదా దండంతో ప్రత్యక్ష మయేసరికి అందరికీ హడలు పుట్టింది. అంతలోనే వారికి నవ్వూ వచ్చింది.

దానితో రోషం వచ్చి మీలో నాతో రణక్రీడ సాగించ దలచిన వారు రావచ్చు – అనగానే ధర్మరాజు:

తమ్ముడూ! అంత తొందర పడకు. యుద్ధానికి దిగినా మన బాంధ వ్యాలూ, ప్రేమలూ వదులు కొంటామా! ఇదిగో ఈ కవచం, శిరస్త్రాణం ధరించి రా, అన్నాడు.

ఆ అలంకారాలతో కౌరవాగ్రజుడు స్వర్ణ గిరిలా నిలిచి రాదలచిన వారు రండి, చూద్దురు గాని నా గదా ఘాతాల రుచి, అని అట్టహాసం చేశాడు. ధర్మరాజే ముందడుగు వేయబోగా వేయబోగా వాసుదేవుడు వారించి భీముని పంపించాడు.

భీమసేనా! గదా ధారివై నిలిచిన నన్ను అమరేంద్రుడు కూడా అడ్డు కోలేడు. నువ్వు యుద్ధ నీతి విడకుండా పోరు సాగించు, అని లంఘించాడు, సుయోధనుడు.

దుర్యోధన – భీమసేనులు గదాయుద్ధం సాగించనున్నారని వినిన బలరాముడు తన శిష్యుల క్రీడ చూడాలనే కుతూహలంతో వచ్చాడు.

ద్వైపాయన హ్రదం నుండి కదలి రణ రంగానికి వచ్చి వా రుభయులూ మత్తేభాల వలె తమ గదా శుండాలతో పోరు ప్రారంభించారు.

ఆ గదలు ఒక దాని నొకటి సోకి మంటలు పుట్టాయి; పద ఘాతాలకు పర్వతాలు చలించాయి; వారి కన్నులలో విస్ఫులింగాలు పుట్టాయి. చిత్ర విచిత్ర గతులలో పరమ రమణీయంగా నడుపుతున్నారు రణక్రీడ.

అప్పుడు వాసుదేవుడు: అర్జునా! చూశావా! ఉభయులూ సమంగానే అభ్యసించినా సాధన చేసిన సుయోధనుడు మరింత కౌశలం సాధించాడు. మన వాడికి శరీర బలంవుంది కాని ఆ సాధన లేదు. కనక దారి తప్పించకపోతే గెలుపు మనది కాదు. అంటూనే వాసుదేవుడు భీమునికి, కనిపించేటట్లు తన తొడలు చూపించాడు.

ఆ సమయంలో పైకెగిరి మీదికి దూకే దుర్యోధనుని తొడలు విరిగేటట్టు గదా దండం విసిరాడు భీమసేనుడు. రక్తం వాన కురిసింది; మాంస ఖండాలు పిడుగుల్లా పడ్డాయి. నీ కొడుకు నేలకూలగా భీముడు అట్టహాసంతో వెళ్ళి:

ఓరీ! పాంచాల రాజపుత్రిని ఏకవస్త్రను నిండు కొలువుకు ఈడ్పించి సాగించిన అత్యాచారానికి ఫలం అనుభవించు, ఈ ప్రాయశ్చిత్తం చాలా, అని తన ఎడమకాలితో సుయోధనుని తల తన్ని అట్టహాసం చేస్తూంటే బలరాముడు ఊరుభాగానికి కింద గదతో తాడించరాదని భీము డెరుగడా! అని క్రోధంతో వస్తూంటే:

వాసుదేవుడు వారించి: అన్నయ్యా! వీడి ప్రతిన వుంది. పయిగా కౌరవాగ్రజుడికి మైత్రేయ మహర్షి శాపం వుంది. అదిన్నీ కాక నాడు గగన వీధికి ఎగిరి మీదికి దూకుతూంటే ఆత్మ రక్షణ కోసం ఈ యోధుడు చేసిన ప్రయోగం అది. ఇక ధర్మం అంటావా! అధర్మపరులను అక్రమంగా సంహరించక తప్పదు, అని ఓదార్పు మాటలు చెప్పగా, బలరాముడు వినలేక రథం ఎక్కి నిజనగరం వెళ్ళిపోయాడు.

నేల కూలిన సుయోధనుడు పరిపరివిధాల కృష్ణుని అభిశంసించి ఆయన ఇచ్చిన సమాధానాలు వినలేక తల తిప్పుకున్నాడు. అప్పుడు పాండవులు కృష్ణునీ, సాత్యకినీ వెంట బెట్టుకుని కౌరవ శిబిరాలన్నీ చూచి తిరిగి వచ్చి రాత్రి ఆరుబయట గడపడానికి నిశ్చయించుకున్నారు. అందరూ కదలిన అనంతరం వాసుదేవుడు అర్జునుని రథం దిగమన్నాడు.

అంతే! ఆ రథం భగ్గున మండింది. అర్జునుడు తెల్లబోగా దేవకీ నందనుడు: బావా! ఆచార్యద్రోణులూ, రాధేయుడూ విడిచిన బాణాగ్నిని యింతవరకు నిరోధించాను. అని నవ్వాడు.

ఎప్పటి కవసర మవుతుందో అని రథాన్ని సజ్జితంచేసి వుంచిన దారుకుడు రథాన్ని తీసుకురాగానే దాన్ని అధిరోహించి ఓఘవతీనదీ తీరాన ఆ రాత్రి గడపడానికి నిశ్చయించాడు వాసుదేవుడు.

ధర్మరాజు –

పరమపతివ్రత గాంధారి పుత్రశోకంతో తమను శపించకుండా తగు రీతిన మాట్లాడ వలసిందిగా కృష్ణుని పంపాడు.

వాసుదేవుడు హుటాహుటి హస్తినా పురం ప్రవేశించి గాంధారి వున్న చోటికి వెళ్ళి ముఖపాదప్రక్షాళనం చేసి విషయాలన్నీ వివరించి, ఓదార్చి గాంధారిని పరిపరివిధాల ప్రశంసించి తిరిగి వచ్చాడు.

మహారాజా! నేను నీ పెద్దకొడుకు దీన స్థితి చూసి వస్తూంటే, సంజయా! చూశావుగా వీరి కపట ధర్మ వర్తనం. కంఠంలో ఊపిరి ఉండగా వారిని నమ్మకు– అన్నాడు సుయోధనుడు.

అప్పటికి కృతవర్మ, కృపాశ్వత్థామలూ చేరి యింతసేపు ఏడ్చారు. అశ్వత్థామ తేరుకుని:

రారాజా! నన్ను సర్వసైన్యాధిపతిని చెయ్యి. వాసుదేవ సమక్షంలో శత్రు నిశ్శేషం చేస్తా నన్నాడు.

దుర్యోధనుడు అక్కడి కక్కడే అశ్వత్థామను సేనాపతిగా అభిషేకించాడు అని శల్యపర్వం ముగించి వైశంపాయనుడు సౌప్తిక పర్వం అందుకుంటున్నాడు.

శల్యపర్వం సమాప్తం

సౌప్తికపర్వం

సంజయుడు మళ్ళీ తిరిగి వచ్చి మహారాజా! అప్పటికి ప్రొద్దు గుంకింది. అభిషిక్తుడయిన అశ్వత్థామ శాత్రవ సంహారము ఎలా సాగించాలా? అని ఆలోచిస్తూ, సేనా శిబిరాలకు దూరంగా ఒక చెట్టు క్రింద చేరాడు.

కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా నిద్రపోయారు. అశ్వత్థామకు కంటిమీద రెప్ప వాలడం లేదు. ఆ సమయంలో అక్కడి మర్రి చెట్టు మీద గుడ్లగూబ విశృంఖలంగా పక్షిసంహారం చేయడం కనిపించింది.

ఏ ఉపాయంతో నయినా శత్రువుని సంహరించడం రాజనీతి విరుద్ధం కాదు కనుక యిప్పుడు నాకీ ఉలూక మార్గం శ్రేష్ఠం అనుకుని ప్రక్కనే పరున్న మహారథికు లిద్దరినీ మేలు కొలిపి తన ఊహ తెలిపాడు.

కృపాచార్యుడు: నాయనా! ఏ పని కయినా పురుషకారం దైవం. ఆ పని కవసరమయిన సాధన సంపత్తీ అవసరం కర్షకుడు నడ్డి వంచి, భూమిని దున్ని, పదును చేసి, విత్తనాలు జల్లకపోతే వానలు కురిసీ లాభం లేదు. అతని శ్రమ అతను పడ్డా వాన చినుకు పడకపోతే!

అందుచేత మన కృషికి దైవం తోడు కావాలని విస్మరించకు. ధర్మం విడవకుండా చేసే పనికి దైవం ఎప్పుడూ తోడు పడతాడు. ఆవేశంలో భయ కంపిత లోభ వశీభూత హృదయుడై సాహసించేవాడు కార్యసాధకుడు కాడు. వానిని లోకం హర్షించదు. ఆప్తులూ శ్రేయోభిలాషులూ ఎంత చెప్పినా వినలేదు సుయోధనుడు, తత్ఫలం అనుభవిస్తున్నాడు; ఇక నీ యిష్టం, అన్నాడు.

అశ్వత్థామకు ఆ పలుకులు తల కెక్కలేదు. కృతవర్మను చూస్తూ: ఆర్యా! మంచి చెడ్డలు ఎవడికి వాడు నిశ్చయించుకొని వాడి దారి వాడు తొక్కుతాడు ప్రజాపతి సృష్టి ప్రారంభించిననాడు విప్రులకు శాంతినీ, క్షత్రియులకు తేజస్సునూ, వైశ్యులకు దక్షతనూ అనుగ్రహించాడు. నేను విప్ర వంశంలో పుట్టినా రాజధర్మం చేపట్టాను. నా తండ్రిని చంపిన యోధుడింకా జీవించి వుండగా యింతటి నేను చేతులు ముడుచుకు కూర్చోలేను. పాండవబలం ఈ సమయంలో సుఖ నిద్రలో వుంటుంది.

ఆ దుష్ట ధృష్టద్యుమ్నుని నా వాడి కత్తితో తెగనరికి, మిగిలిన వారిని ఈ నిశిత కరవాలానికి బలి యిస్తాను. అప్పుడు గాని నా గుండె మంట ఆరదు – అన్నాడు.

నాయనా! నువ్వు బాగా అలసి వున్నావు. ఇప్పటికి నిద్రపో, తెల తెల వారుతూండగా మనం ముగ్గురం వెళ్ళి కావలసిన కార్యం నెరవేరుద్దాం, అని కృపాచార్యుడు శాంతి వాక్యాలు పలుకగా, మామా! కాముకుడికి, లుబ్ధ హృదయుడికి, క్రోధవశుడికి, కంటి మీద కునుకు వస్తుందా! అదీ కాక వాసుదేవుడు తోడుండగా, పార్థుడు గాండీవ ధ్వనియై నిలబడితే వారిని ఓడించడం మన తరం కాదు. ఇక నన్ను కాదన వద్దు – అని కరవాలం తీశాడు, అశ్వత్థామ.

నాయనా! ఆయుధహీనుని, వాహన శూన్యునీ, శరణాగతునీ, రణ రంగ దూరునీ చంపడం నీతికాదని ఎరగవా! పయిగా వారంతా నిద్రలో వుంటారు. నిద్ర చావుకి మారుపేరు. అటువంటి పీనుగులను చంపడం నీ వంటి అస్త్ర విదుడికి ధర్మం కాదు, అన్నాడు కృపాచార్యులు.

మామా! ధర్మం మాట ఎత్త వద్దు. భీష్మునీ, ద్రోణులనూ, కర్ణునీ వారు ధర్మంగానే సంహరించారా? భూరిశ్రవసుని సాత్యకి ఏం చేశాడు? ఇప్పటి కిప్పుడు భీముడు చేసిన ఊరుభంగం మాట ఏమిటి? ఇంక యీ మీమాంస చాలించి వస్తే నాతో రండి, అని లేచాడు అశ్వత్థామ.

ముగ్గురూ అగ్ని రూపులై కదిలారు. రథాలు పాండవ శిబిరాల వయిపు సాగుతున్నాయి.

సాగేవేళ అశ్వత్థామ యెదుట ఒక మహా భూతాకృతి గోచరించగా ఈ యోధుడు నిశ్చలంగా తన శస్త్రాస్త్రాలన్నీ సంధించి విడిచాడు. ఆ భూతం అట్టహాసం చేస్తూ నిలబడ్డది. ఇదేదో ఉపద్రవం అని గ్రహించి అశ్వత్థామ రథం దిగి పినాక పాణిని ఆరాధించడానికి వేదిక నిర్మించి అందులో ఆత్మార్పణం చేసే సంకల్పంతో రుద్ర ప్రార్థన చేశాడు. పరమ శివుడు ప్రసన్నుడై తీవ్ర ధారా రోచిరుదంచిత ఖడ్గం అనుగ్రహించాడు.

పరమానందంతో అశ్వత్థామ పాండవ శిబిరాల వయిపు రథం నడిపి ధృష్టద్యుమ్నుని శిబిరంలో అడుగు పెడుతూ ఒక పాద తాడనం చేశాడు.

ఆ ధ్వనికి ధృష్టద్యుమ్నుడు కనులు తెరిచాడు. అదే సమయంలో వాని జుట్టు పట్టి ఈడ్చి పడగొట్టి మోకాటితో కుమ్ముతూ ముక్కుమీద ముష్టి ఘాతాలు చేస్తూ ధనుస్సు నున్న అల్లెత్రాడు విప్పి, వానికంఠము చుట్టూ తిప్పి, పశువును చంపినట్లు చంపాడు. అలానే ఉత్తమౌజునీ, యుధామన్యునీ చిత్రవధ చేసి, శిబిర సమీపంలో వున్న గజబలాన్ని చిత్రహింస పెట్టి, అప్పటికి మేలుకొని తన కెదురు వచ్చే శిఖండినీ, ఉపపాండవులనూ వారికి తోడువచ్చే సైనికులనూ వారి వాహనాలనూ తునా తునకలుగా నేలరాల్చి, పిశాచ హాసంతో శిబిరాలు విడిచి కృప, కృతవర్మ లున్నచోటికి వచ్చి, ఇక పాండవులూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకి మిగిలారు అన్నాడు.

అతని రాక్షసావేశం చూసిన ఆ మహాయోధులు విషణ్ణ హృదయులై తలలు వంచుకున్నారు.

ఇప్పు డీ వార్త మన ప్రభువుకి నివేదించాలి, అని అశ్వత్థామ రథం కదలించాడు. వారు కూడా అనుసరించారు.

ఆఖరి శ్వాస తీసుకుంటున్న దుర్యోధనుడు అశ్వత్థామ చేసిన సాహస కార్యాన్ని విని ఆనందంతో కన్ను మూశాడు, మనం వీర స్వర్గంలోనే కలుసుకుందాం అంటూ.

ఆ యోధులు ముగ్గురూ సుయోధనుని శరీరాన్ని గాఢంగా కౌగలించు కొని విల విల విలపించారు.

అంతలో తెల్లవారింది. మహారాజా! వ్యాస మహర్షి నాకు అనుగ్రహించిన శక్తి అంతతో చల్లారిపోయింది.

తెల్లవారేసరికి ఈ వార్త పాండవులకు తెలిసింది. అప్పటి కప్పుడే నకులుడు ఉపప్లావ్యం వెళ్ళి ద్రౌపదినీ, యితర స్త్రీ జనాన్నీ రథం మీద తీసుకు వచ్చాడు. ద్రౌపది పుత్ర శోకంతో నిండిన గుండెతో మూర్ఛిల్లి కొంతసేపటికి తేరుకొని:

నా కొడుకులను సంహరించిన అశ్వత్థామకు శిరచ్ఛేదం చెయ్యకపోతే ఆత్మహత్య చేసుకుంటాను అంది.

అప్పుడు కృష్ణుడు ఆమెను ఓదారుస్తూ:

అమ్మాయీ! గురు పుత్రుడు ఈ పాటికే ఏ అడవికో పోయి వుంటాడు. వెతకి చంపినా నీ కెలా తెలుస్తుంది, అనగా ద్రౌపది: అతనికి జన్మ సిద్ధమయిన శిరోమణి వుంది. అది తెచ్చి యిస్తే చాలు అని భీమసేనుని దగ్గరగా వెళ్ళి: నువ్వు తప్ప యీ పని చెయ్యగలవారు లేరు, అని రెచ్చగొట్టి రథం ఎక్కించింది.

రథం అటు కదలగానే వాసుదేవుడు

ధర్మనందనా! అశ్వత్థామ దగ్గర అగస్త్యమహర్షి అనుగ్రహించిన బ్రహ్మ శిరోనామకాస్త్రం వుంది. దానిని మానవులపై ప్రయోగించవద్దని ద్రోణాచార్యులు చెప్పి వుంటారు. కాని, ఆవేశ స్వభావుడయిన అశ్వత్థామకు నిగ్రహం లేదు. అందుచేత మనం భీముని రక్షించుకోవాలి – అని సహదేవునీ, సాత్యకినీ శిబిర రక్షణలో వుంచి తన రథం మీద ధర్మరాజునీ అర్జుననీ ఎక్కించుకొని త్వరితగతిని నడిపించాడు.

అప్పటికే భీమసేనుడు భాగీరథీ నదీ తీరాన వున్న వ్యాస మహర్షికి నమస్కరించి, అశ్వత్థామ కోసం అన్వేషిస్తున్నాడు.

దేహమంతా విభూతి పూసుకొని, తపో దీక్షలో వున్న అశ్వత్థామ కనిపించగానే బాణం సంధించి భీముడు.

ఓరి కపట చిత్తుడా! చాలించు నీ తపస్సు. రా యుద్ధానికి! అంటున్న వేళకు కృష్ణుని రథం కూడ అక్కడకు చేరింది.

చూశాడు అశ్వత్థామ రోష తామ్రాక్షుడై ఒక దర్భ తీసుకొని అభిమంత్రించి బ్రహ్మ శిరో నామకం విడుస్తూ అపాండవం చేసి రా – అన్నాడు.

అది చూసి అర్జునుడు కూడా గజగజ లాడుతూంటే:

అర్జునా! గురుపుత్రుడు బ్రహ్మశిరో నామకం ప్రయోగించాడు. నువ్వు కూడ దానినే ప్రయోగించి ఉపసంహరించు – అన్నాడు కృష్ణుడు.

తక్షణం సవ్యసాచి రథం దిగి గురువులను స్మరించి అస్త్రం ప్రయోగించాడు.

ఆ దివ్యాస్త్రాలు ఒకదాని నొకటి ఢీకొని జ్వాలా రోచులతో విజృంభిస్తుంటే నారదుడు వ్యాసునితో వచ్చి ఆ దివ్యాస్త్రాలు ఉపసంహరించండని కోరగా అర్జునుడు ఉపసంహరించినా అశ్వత్థామ ప్రాణ భీతితో ఉపసంహరించక పోవడంతో, నాయనా! నీ శిరోమణి భీమునికిచ్చి ప్రాణ రక్షణ చేసుకో – అన్నాడు వ్యాసుడు.

అప్పుడు అశ్వత్థామ అంగీకరిస్తూ పాండవ పౌత్రులను యిది బలిగొని ఉపశమిస్తుంది – అని శిరోమణి యిచ్చాడు.

అపరిమితానందంతో భీమసేనుడు ఆ మణి తెచ్చి ద్రౌపది కిచ్చి భామా! ఇంతతో అశ్వత్థామ కీర్తి బుగ్గి పాలయింది. ఇక వాడు బ్రతికినా మృత కల్పుడే అనగా ద్రుపదరాజ నందన సంతోషంతో ఆ శిరోమణి ధర్మరాజుకి అర్పించింది.

ఇక్కడ కృష్ణుడు వ్యాస మహర్షితో మాట్లాడుతూ

గురు పుత్రుడు పాండవ వంశీయుల గర్భ విచ్ఛిత్తి పణంగా ఉపసంహరించారు బ్రహ్మశిరోనామకాన్ని. ఇప్పుడది ఉత్తరా గర్భచ్ఛేదానికి సాగుతూంటుంది. కనక దాన్ని నా సుదర్శనంతో రక్షిస్తాను.

వెనుక ఒకప్పుడు ఈ గురుపుత్రుడు వచ్చి తనకు సుదర్శనం కావాలన్నాడు. అది పొసగ లేదు. అప్పటి నుంచి ఆ ఆశతోనే వున్నాడు. అని నాటి విశేషాలు చెప్పి సుదర్శనాన్ని విడిచి శిశువును రక్షించాడు.

అని వైశంపాయనుడు సౌప్తిక పర్వం ముగించి స్త్రీ పర్వం ప్రారంభిస్తున్నాడు.

సౌప్తిక పర్వం సమాప్తం

శ్రీ సాంగత్య విధాయి వి
కాసోల్లాసిత కటాక్ష కరుణామయ మూ
ర్తీ! సార బోధ భరిత
వ్యాసాది మనోనివాస! హరి హరనాథా!

స్త్రీ పర్వం

గాంధారి

భారత యుద్ధం ముగిసింది:

అంతా అయిపోయింది.

పదునెనిమిది రోజుల వ్యవధిలో ఉభయ పక్షాల యోధులూ నేల కూలారు. అటు పాండవు లయిదుగురూ, సాత్యకి, కృష్ణుడు, యుయుత్సుడు.

ఇటు కృపాచార్య, కృతవర్మ, అశ్వత్థామలు మిగిలారు, అని సంజయుడు చెప్పడంతో ధృతరాష్ట్రుడు మొదలు విరిగిన చెట్టులా నేల కూలాడు. పరి పరి విధాల శోకించే ప్రభువును సంజయుడూ, విదురుడూ ఓదారుస్తూ, మందలిస్తూ వేదాంతమార్గం తెలిపి:

ప్రభూ!

ఇదంతా నీ లోభంవల్లనూ, నీ కొడుకు దుర్బుద్ధి వల్లనూ సంభవించింది. చేతులారా చేసుకుని చింతించడం దేనికి!

అంతే కాదు. ఇప్పు డెవరి కోసం ఈ శోకం. పితృ, పితామహ, పుత్ర, పౌత్ర భాతృవర్గమంతా పోయింది. అలనాడు భీష్మపితామహులతో పాటు, ఆచార్య ద్రోణులూ, విదురుడూ, నేనూ కూడా కృష్ణుని సందేశం వినుమని చెప్పినా నీ చెవి కెక్కలేదు, నీ కొడుకు సరే సరి.

దాని ఫలం కదా యిది. ఇంక శోకించకు, అన్నాడు సంజయుడు. అనంతరం విదురుడు:

మహారాజా! ఈ లోక మంతా నిస్సారం అని గ్రహించిన వివేకులు. దేనికీ శోకించరు. ఒకయిల్లు మారి మరో యింట దిగుతున్నాం. అలానే మాసిన వస్త్రం విప్పి మరోటి కట్టుకుంటున్నాం. అంతా దేనికి!

కుమ్మరి కుండలు చెయ్యడానికి సారెమీద మట్టి ముద్ద పెడతాడు. అందులో కొంత తడియారి విరుగుతుంది. మరొకటి కుండగా తయారు కాకుండానే పాడవుతుంది. తయారయినా ఆరబెడుతూంటే ఒకటి విరుగు తుంది. వాటిని

కాచడానికి ఆవలో పెట్టినపుడు కొన్ని విరుగుతాయి. ఇంకా మిగిలినవి మనం వాడుతూండగా పగులుతాయి. మన జీవితాలూ యింతే.

పిండం ఏర్పడే సమయంలో గర్భస్రావంవల్ల కొన్ని, ప్రసవ వేళ కొన్ని, బాలారిష్టాలతో కొన్ని, యౌవనంలో కొన్ని, వార్ధకంలో కొన్ని .... యిలా జీవాలన్నీ పోయేవే కాని మిగిలేవి లేవని ఎరుగరా ప్రభూ!

ఇది తెలిసిన వారెవరూ శోకాన్ని దరిజేర నివ్వరు. ఈ సంసారం ఒక కారడవి. బంధు మిత్ర పుత్రాదులు క్రూర మృగాలు. భార్య దీర్ఘ రోగం. వార్ధకం మత్త గజం, అని తెలియని వాడవు కావు.

ఈ శరీరం రథం, సత్త్వగుణం దీని సారథి, ఇంద్రియాలు గుర్రాలు, బుద్ధి వ్యాపారం పగ్గం. అయితే ఆ గుర్రాల చిత్తానుసారం రథం వదలిన వాడు సంసార సాగరంలో కొట్టు మిట్టాడుతాడు. అలా కాక గుర్రాలను తన అదుపులో ఉంచుకోగలవాడు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వాలకు అతీతుడుగా జీవిస్తాడు.

అని వివరించేవేళ విజయం చేసిన వ్యాస మునీంద్రుడు కూడా ధృతరాష్ట్రునికి మరి కొంత మనశ్శాంతి కలిగించి, అనంతర కర్తవ్యం, ఉపదేశించి వెళ్ళాడు.

అప్పుడు తేరుకున్న ధృతరాష్ట్రుడు విదురునితో:

గాంధారినీ, కుంతినీ, మిగిలిన వధూ జనాన్నీ తీసుకుని ప్రయాణం సాగించాలి. కురుక్షేత్రానికి వెళ్ళి అగ్ని కార్యం పూర్తి చేయించాలి, అన్నాడు.

ప్రళయకాల జ్వలన జ్వాలల చిక్కిన అరణ్య మృగాక్రోశనంలా అంతః పుర స్త్రీల ఆక్రందన ధ్వనులు రేగగా, విదురు నంతటి మహా మనీషి గొంతు తడబడగా వారందరినీ ఓదార్చి, వారి వారికి తగిన వాహనాలు సమకూర్చి కురుక్షేత్రానికి నడిపిస్తున్నాడు.

దారిలో కృపాచార్యుడూ, కృతవర్ణ, అశ్వత్థామ ఎదురయి ధృతరాష్ట్రుని చూచి గద్గద కంఠంతో దుర్యోధనుని వీర మరణ వార్త వినిపించారు. అనంతరం కురు వంశాచార్యుడు కృపాచార్యుడు గాంధారిని సమీపించి

మహారాణీ! నీ కుమారులు వీరోచితంగా పోరాడి స్వర్గం చేరారు. అక్కడ దివ్య భోగాలు పొందుతూంటారు. ఎందుకమ్మా! వారికోసం శోకిస్తావు. అసంఖ్యాకంగా దాన ధర్మాలు చేసినవారు పొందలేని దివ్యలోకాలు చేరిన వారికోసం విచారం అనవసరం!

పయిగా, పాండవులు విజయశ్రీ సముపేతులయారని అనుకుంటు న్నావేమో! నిజానికి వారి విజయం ఏం విజయమమ్మా! ఉపపాండవులతో పాటు ధృష్టద్యుమ్నాదు లందరినీ నిన్ననే నేలపాలు చేశాం. ఏం మిగిలింది వారికి! అని సర్వ విషయాలూ వివరించి వారు నిష్క్రమించారు.

ధర్మరాజు

ధృతరాష్ట్రుడు కురు క్షేత్రానికి వస్తున్నాడని విన్న ధర్మరాజు:

కృష్ణా! ఇప్పుడు నేను ఆ మహారాజును చూడడం అవసరం కదా! అందరం వెళ్ళి ఆయనను పరామర్శించాలి, అన్నాడు.

పాండవులతో పాటు సాత్యకి కూడా వెళ్ళాడు. ద్రౌపదీదేవి నిర్భర దుఃఖంతో నడిచింది. ఆమె వెంట పాంచాల, మత్స్య దేశ స్త్రీ లందరూ వచ్చారు. అదే సమయానికి యుయుత్సుడు దుర్యోధనాదుల నారీమణులందరినీ తీసుకు వచ్చాడు.

ధృతరాష్ట్రుని వెంట వచ్చిన స్త్రీలందరూ ధర్మరాజును చూసి పరి పరివిధాల ఆడిపోసుకుంటూంటే పాండవాగ్రజుడు తలవంచి నిలబడ్డాడు.

నెమ్మదిగా ధృతరాష్ట్రుని సమీపించాడు.

ఆయన ప్రక్కనున్న వారు, ధర్మరాజు వచ్చాడని చెప్పారు.

పెత్తండ్రి పాదాలకు ధర్మరాజు నమస్కరించాడు. ధృతరాష్ట్రునికి గుండెలో మంట పుట్టినా, పైకి వాత్సల్యంతో ధర్మజుని కౌగలించుకొని, ఓదార్పు మాటలు పలికాడు. భీమార్జున నకుల సహదేవులు కూడా వచ్చినట్లు చెప్పగా, భీము డనేమాట వినబడడంతో ఆయన గుండెలో నిప్పు పుట్టింది.

అది గ్రహించాడు వాసుదేవుడు. అంతకు ముందే తయారు చేయించిన భీముని ఆకారం గల ఇనుప విగ్రహం ఆయన ముందు నిలబెట్టగా, ఆయన తీవ్ర క్రోధంతో ఆ విగ్రహాన్ని గట్టిగా కౌగలించుకోగా అది ముక్కలు ముక్కలయి పొడి పొడిగా రాలిపోయింది.

ఆయన గుండెలో సంతోషం పొంగుతున్నా, పైకి మాత్రం 'అయ్యో' నాయనా, భీమసేనా' అని శోకించడం మొదలుపెట్టాడు.

అప్పుడు నవ్వు రాజిల్లెడు మోముతో వాసుదేవుడు:

మామా! ఎందుకు బాధ పడతావు. నీ బాహు బంధంలో నలిగినవాడు భీముడు కాడు. అది ఇనుపబొమ్మ. నీ మనసు నాకు తెలుసు. పయిగా నీ భుజ శక్తి ఉన్నదే, అది ప్రళయకాల యముని దంష్ట్రలతో సమ మయినది. అందు కే నే నీ ఆలోచన చేశాను.

అదీ కాక మామా! ఇప్పుడు నువ్వు ఈ పాండవు లయిదుగురునీ సంహరించినా నీ కొడుకులలో ఒకడయినా బ్రతికి వస్తాడా! ఎందుకింత ఆగ్రహం!

వేదాలు చదివావు, శాస్త్ర చర్చలు విన్నావు. సర్వ పురాణాలూ ఎరుగుదువు. లోకం తెలిసిన వృద్ధుల గోష్ఠులు వింటున్నావు. ధర్మ పరిజ్ఞానం ఉంది.

అయినా, భీష్మ ద్రోణ విదురులు, సంజయుడు, నేను అందరం చెవినిల్లు కట్టుకు చెప్పాం. నీ చెవి కెక్కలేదు.

ఆనాడు జూదంలో నెగ్గిన గర్వంతో సభా మధ్యానికి ద్రౌపదిని తెచ్చి వస్త్రాపహరణం చేసిన వారు కదా నీ కొడుకులు. అటువంటి దుష్టులను చంపినందుకు కదా నువ్వు ఇప్పుడు భీమసేన సంహారానికి సంకల్పించావు. ఇప్పటికయినా నీ కొడుకుల దురాగతాలు తెలుసుకుని వారి పీడవదిలినందుకు శాంత చిత్తంతో వుండు, అన్నాడు.

వాసుదేవా! నువ్వు చెప్పినదంతా నిజమే. కాని పుత్ర మరణ శోకంతో మనస్సు వికలమయి పాపపు కోపంతో ఏమో చెయ్యబోయాను. అందుకు నీకు కోపం రావడం సహజమే. ఇప్పుడింక నీ మాట ప్రకారం శాంతితో ఈ పాండవులతో ప్రేమగా ఉంటాను, అన్నాడు.

అనంతరం యుయుత్సుని కూడా దగ్గరగా తీసుకున్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుని కోరిక ప్రకారం పాండవు లయిదుగురూ గాంధారిని పరామర్శించడానికి వెళ్ళారు. అందరూ పాదాభివాదం చేశారు. ఆత్మ నందనుల మరణంతో శోక భరమయిన గాంధారి, ధర్మరాజును శపించడానికి ఉద్యుక్తురాలవు తున్న వేళకు వ్యాస మహర్షి విజయం చేసి:

అమ్మాయి! ఎందుకమ్మా వీరి మీద అంత కోపం! నీ పెద్దకొడుకు యుద్ధానికి వెడుతూ నీ దగ్గరకు వచ్చి చేతులు జోడించి: అమ్మా! ఆశీర్వదించు, అని అడిగినప్పుడు "య తో ధర్మ స్తతో జయః" అన్నావు గుర్తుందా!

నీ మాట ప్రకారం ధర్మమే జయించింది. ఇప్పుడింక అసూయా గ్రస్త హృదయంతో ధర్మం తప్పడం నీ వంటి దానికి ఉచితమా! ప్రజలందరూ ధీర బుద్ధివని కొనియాడుతున్నారు నిన్ను. నీ వంటి శాంత చిత్త, లేదని నే నెరుగుదును. అటువంటి గుణ శీలవయిన నువ్వు మాత్సర్యానికి లొంగకూడదు, అన్నాడు.

గాంధారి: నేను అసూయాపరురాలను అనుకోకండి. బాధతో మనసు కలత పడింది తప్ప ఈ బిడ్డలు కుంతికి యెంత ప్రేమ పాత్రులో నాకూ అంతే. దుర్యోధనుని తులువ తనంతో శకుని కర్ణ దుశ్శాసనుల దుష్టత్వంతో మా కురువంశం యీ దశకు చేరింది. అందరూ కొడుకులనూ కడతేర్చినా నా మనసు బాధపడలేదు. కాని ఈ వసుదేవ నందనుడు చూస్తూండగా భీముడు తన గదా దండంతో దుర్యోధనుని నాభికి దిగువ భాగంలో కొట్టడం అన్యాయం కదా! అదే నన్ను మరీ వేధిస్తున్నది.

భీముడు ఆ మాటలు వింటూనే గజ గజ వణుకుతూ, వినయంతో వంగి

అమ్మా! ఒక్కమాట విను. ధర్మమో అధర్మమో ఆలోచించే అవకాశం లేదప్పుడు. నా ప్రాణ రక్షణ కోసం అలా చెయ్యక తప్పలేదు. ఇప్పుడు న్యాయా న్యాయాలు గురించి మాట్లాడుతున్నారు కనుక చెపుతున్నాను. ఇంతకాలంగా మీరు ధర్మరాజుకు చేసిన పరాభవాలన్నీ న్యాయ సమ్మతాలేనా! అన్నీ ఎందుకు!

ద్రౌపది రజస్వలయై ఏకవస్త్రంతో ఉండగా నిండు సభకు రప్పించి ఎన్ని కూతలు కూశారు మీవారు. అక్కడితో ఆగారా!

ఆ పుణ్యశీలకు తన తొడలు చూపించాడే నీ కొడుకు. అప్పుడు నా మనస్సు ఉడికి పోయి ఆ తొడలు నా గదా దండంతో విరగ కొడతానని ప్రతిజ్ఞ చేశాను. అప్పుడే ఆ పని చేసేవాడిని, కాని, మా అన్నగారు అడ్డు చెప్పడంతో ఆ మాటకు కట్టుబడి ఆగిపోయాను.

అంతేకాదు, ఈ వాసుదేవుని రాయబారానికి పంపుతూ మనం అన్నదమ్ములం మన మధ్య కలహాలు చూసి పదిమంది వేలెత్తి చూపి ఆనందించ కుండా శాంతంగా ఉందాం. పెద్దల మాట విని మా రాజ్యం మా కియ్యి. అని చెప్పి పంపాను. అయినా వినలేదు వాడు. ఏం చేస్తాం. ధర్మరాజు రాజు కాకనూ తప్పలేదు. నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకోకనూ తీరలేదు.

అమ్మా! యుక్తా యుక్త వివేకం కల నువ్వు బాగా ఆలోచించు, అన్నాడు.

గాంధారి:

ఆ చావు చావదగు య

న్నీ చునకున్ వాని వలన నిక్కం బరయన్

నీ చెప్పిన యన్నియు గల

వా చెయ్దియు తగవ నీకు యది యట్లుండెన్.

అంతవరకూ బాగానే ఉంది కాని నాయనా, యుద్ధంలో శత్రువులను చంపి పారేస్తారు. కాని ఆ శత్రువు శరీరం చీల్చి పచ్చి నెత్తురు త్రాగే క్రూరాత్ము లుంటారా యెక్కడయినా! అని అడిగింది.

భీముడు: అమ్మా! అలనాడు సభలోకి ద్రుపదరాజ నందనను తెచ్చి వస్త్రాపహరాణానికి వాడు సాహసించినప్పుడు నేను చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చు కోవడానికి ఆ గుండెలనుండి జారే రక్తం దగ్గర పెదవి ఉంచానే కాని మనిషి రక్తం త్రాగడం మహా పాతకం అని ఎరుగనా!

మరొమాట ఏమంటే, అప్పుడలా రక్తపానం చేస్తున్నట్టు కనిపిస్తే ప్రతిపక్ష వీరులందరూ భయపడతారని కూడా తెలుసు అంతే తప్ప తమ్ముడి రక్తం త్రాగే పాపిష్ఠి వాడినా!

గాంధారి: సరేనాయనా! వందమందినీ నేలకూల్చావు కదా! అందరూ మీకు అన్యాయాలు చేశారా బాబూ! ఈ ముసలితనంలో అందులకు ఊత కర్రగా అయినా ఒక్క బిడ్డను మిగిల్చినా నీ ప్రతిజ్ఞ తీరదనుకున్నావా!

మిగిలిన ఒక్కడూ మీఅన్నయ్యను రాజ్యం ఏలనివ్వడనుకున్నావా! ఇంతకూ ఆ మహారాజుగా రెక్కడయ్యా?

ధర్మరాజు: అమ్మా! నే నిక్కడే ఉన్నాను; ధర్మరాజును. నీ పుత్రులను చంపించిన ఈ పాపాత్ముడిని శాపంతో కడతేర్చవమ్మా! ఈ భూమండలంలోని రాజులనూ, వారి అనుచరవర్గాన్నీ నాశనం చేసిన పాపికి తగిన దండన విధించవమ్మా! నా కెందుకమ్మా యీ రాజ్యం. స్నేహితులు, చుట్టాలు, బిడ్డలు యిందరూ మరణించారు నా వల్ల. అటువంటి ద్రోహ బుద్ధికి రాజ్య భోగా లెందుకమ్మా! అని మాట రాక రెండు చేతులూ జోడించి నుదుట చేర్చాడు.

అప్పుడా మహాపతివ్రత కనులకు గట్టిన బట్ట సందులనుండి కనుచూపు ధర్మరాజు పాదాల చివర పడింది. ఆ చూపులోని వేడికి ధర్మజుని పాదాంగుళులు కంది ఎర్రబడడం చూసిన అర్జునుడు వాసుదేవుని వెనుకకుచేరి నిలబడగా, మిగిలిన భీమ, నకుల, సహదేవులు కళ్ళు గిర్రున తిరిగి తడబడి దూరంగా నడిచారు.

అప్పటి కావిడ శాంతించి:

నాయనా! వెళ్ళి మీఅమ్మను చూసి రండి, అంది. అందరూ కుంతీ దేవి దగ్గరకు వెళ్ళారు.

పదమూడేళ్ళయింది ఆ కన్నతల్లి తన బిడ్డలను చూసి.

ఇన్నేళ్ళుగా వారు అడవులలో, అజ్ఞాతవాసంలో పడిన క్లేశాలకు తోడు నిన్నటి యుద్ధంలో ఉపపాండవులందరూ మరణించిన శోకంలో వున్న బిడ్డలను

చూచి కన్నీరు మున్నీరు కాగా, గొంతు తడియారి మాట రాలేదు. పాండవులు కూడా అంతకు మించిన దుఃఖంతో ఆమె పాదాల మీద వ్రాలగా కుంతీదేవి ఒక్కొక్కరి మీద చేతులు వేసి వెన్ను దువ్వుతూ శరీరమంతా ఆప్యాయంగా తడుము తున్నది.

యుద్ధ సమయంలో శస్త్రాస్త్ర ఘాతాలలో బొబ్బలెక్కిన చోట్ల మరొక సారి దువ్వి, వేడి నిట్టూర్పులు విడుస్తూ, దగ్గరగా తీసుకుంటూ వాత్సల్యంతో పలకరిస్తున్నది.

అప్పటికి శోకదేవత రూపం ధరించినట్లు కన్నీరే మేలి ముసుగుగా తడబడే అడుగులతో ద్రౌపదీదేవి తన అత్తగారిని సమీపించి:

అత్తా! ఎన్నాళ్ళయిందో నీ మనుమలు నిన్ను చూసి. వా రందరూ ఏరి? ఇంకా రారేం! అంటూ మూలం తెగిన తీగలా నేల వ్రాలింది.

ఆమె దుఃఖంతో కుంతీ దేవికి దుఃఖం కట్టలు త్రెంచుకు రాగా తాను కూడా కోడలి వెన్నుమీద వ్రాలి యింత సేపు ఏడ్చి, నెమ్మదిగా తేరుకుని ఆమెను రెండుచేతులతో లేవనెత్తి ఓదార్చి దగ్గరగా తీసుకుంది; అప్పుడందరూ కలిసి గాంధారి దగ్గరకు వెళ్ళారు.

ద్రౌపదీ దేవి ఆమె పాదాల మీద పడి వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూంటే, ఆవిడ ద్రౌపది దేవిని దగ్గరగా చేర్చుకుని:

ఎందుకమ్మా ఏడుస్తావు. మీఅత్తగారిని చూశావా! ఒక్క మనుమడు కూడా దక్కకుండా పోయాడు. ఆ గుండెబాధ చల్లారుతుందా తల్లీ!

నిన్ను నేను ఓదారుస్తాను. మరి నన్ను నువ్వు ఓదార్చాలి కదా! ఇద్దరం పుత్ర శోకంతో బాధపడుతున్న వాళ్ళమే.

ఇలా జరుగుతుందని ఆనాడే చెప్పాడు విదురుడు. అయినా నేను ఆపలేక పోయాను. పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం తప్పదు కదా! ఏమిటో అంటున్నాను. కాని అంతా కాలవశమై సాగవలసిందే. ఇంక శోకించి ప్రయోజనం ఏమిటి! ఊరుకో తల్లీ, అని ఓదారుస్తున్నది.

అనంతరం ఆ మహాపతివ్రతా శిరోమణికి వ్యాసమునీంద్రుని అనుగ్రహం వల్ల దివ్యదృష్టి లభించగా, రణరంగం అంతా ఆవిడ కళ్ళకు కట్టినట్టయింది.

అతిరథ మహారథుల శవాలు.

మత్తేభాల, సైంధవాశ్వాల కళేబరాలు.

రక్తపుమడుగులో మాంసపు బురదలో ఉన్నాయి.

కుక్కలు, నక్కలు, కాకులు, గ్రద్దలు యథేచ్ఛగా విహరిస్తూ అరగిస్తు న్నాయి. కురు క్షేత్రం అంతా ఆవిడ మనో వీధిలో తాండవించింది.

అక్కడకు వచ్చిన వ్యాస మహాముని వా రందరికీ అగ్ని సంస్కారాలూ, పరలోక కర్మలూ సాగించండని ధృతరాష్ట్రాదులకు చెప్పి వెళ్ళాడు.

ఆ మాట వింటూనే అందరూ రణ రంగం చేరి ఎవరి బంధువులను వారు వెదుకూతూ రోధనధ్వానా లారంభించారు.

అప్పుడు గాంధారి: దేవకీనందనా! చూస్తున్నావా! అంతఃపురం విడిచిరాని ఎండ కన్నెరుంగని నా కోడళ్ళందరూ కన్నీటి వాన కురుస్తూ ఎలా శోకిస్తున్నారో!

అటు చూడవయ్యా! వారి మేనమామ శల్యుడు, ద్రుపదరాజు, కర్ణుడు ద్రోణాచార్యులు. భీష్మాచార్యులు వీరందరూ నేలకూలినా, జ్వాల సన్నగిల్లినా, కాంతితగ్గని అగ్నిలా ఎలా వున్నారో! అదుగో నయ్యా! సుభద్ర కొడుకు గుణభద్రుడు, అభిమన్యుడు యిందరి ప్రభలూ చల్లార్చినవాడు.

అతిమధురంగా వీణా, వేణు గానాలతో నిత్యోత్సవం జరుపుకునే ఈ రాజ వంశీయులందరూ శునక జంబుక నాదాల మధ్య పడి ఉంటే గుండె బ్రద్ద లవుతున్నదయ్యా!

కస్తూరితో, మంచి గంధంతో లేపనం చేసుకునే వీరందరి శరీరాలూ, మాంసపు బురదతో నిండి ఉన్నాయి.

చూశావా? ఆ యోధులు! ప్రాణాలు పోయినా చేతిలో కత్తి విడువలేదు కాబోలు. ఆ బిగిసిన పిడికిలి చూస్తూంటే వారు మరణించారని అనుకోగలమా?

ఈ నారీ జనం అందరూ తండ్రినీ, భర్తనూ, బిడ్డలను కోలుపోయి శోక సాగరంలో పడిపోయారు.

కొన్ని శరీరాల అవయవాలు నక్కలూ, రాబందులూ తినేయడంవల్ల, పాపం తమ వారిని కూడా తాము గుర్తు పట్టలేక పోతున్నారు.

కృష్ణా! ఏ జన్మలో చేసిన పాపమో, ఇవన్నీ చూడడానికి మిగిలి వున్నాను. ఇంతయినా నాకు చావు రాసి పడెయ్యలేదు.

అని నడుస్తూండగా దుర్యోధనుని కళేబరం కంటబడింది.

పడీ పడగానే ఆవిడ మొదలు నరికిన అరటిలా నేలకూలింది. మూర్ఛ పోయిన ఆవిడ కొంతసేపటికి తేరుకున్నది. అప్పుడామో వెంటనున్న పరిచారికలు నెమ్మదిగా దుర్యోధన కళేబరం దగ్గరకు తీసుకువెళ్ళారు.

వెడుతూనే ఆ కుమారుని విశాల వక్షం మీద తలవాల్చి కన్నీరు విడుస్తూ:

నాయనా! నేను మీఅమ్మను వచ్చాను. లేచి భక్తితో ప్రణామం చెయ్యాలని మరచిపోయావా! ఎంత దురదృష్టం పట్టింది. ఇలా ఈ కటిక నేలమీద పీనుగు గుంపుల మధ్య పడవలసి వచ్చిందా నీకూ – అంటూ విలపించి, విలపించి:

దేవకీనందనా! వీడు యుద్దానికి బయలుదేరుతూ నా దగ్గరకు వచ్చి ఎంత భక్తితో వినయంతో చేతులు జోడించి, ప్రీతిగా మాట్లాడి:

అమ్మా! విజయలక్ష్మి నన్నే వరించాలని ఆశీర్వదించు అన్నాడు.

అప్పుడు నే నేమన్నానో తెలుసా! (యతో ధర్మ స్తతో జయః) ధర్మానికి జయం లభిస్తుంది నాయనా! అన్నాను.

అలా ఎందుకన్నావని నువ్వడుగవచ్చు కృష్ణా! నాడు – జూదం జరిగిన నాడు వీడు చేసిన అకార్యం చూసిన ప్రజలందరూ భయంతో గజ గజలాడుతూ, ఈ పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తంగా సర్వ కురుకుమారులతో వీరు లందరూ మరణించి తీరుతారు అంతకంటె తక్కువ శిక్షలేదు, అనుకున్నారు.

అందరు ప్రజలు, అనుకున్నమాట అబద్ధం కాదు. అది జరిగి తీరుతుంది. అది ప్రజా వాక్యం. దాన్ని విన్న నేను, వీడు నా కన్న కొడుకు కదా ని ప్రియంగా మరొమాట మాట్లాడితే నా ప్రతిష్ఠ చెడి తీరుతుంది.

అప్రతిష్ఠపాలు కావడం కంటె ఆత్మహాని లేదు. అంతేకాదు, ఇంకా ఏమన్నానో తెలుసా!

నాయనా! యుద్ధంలో వెనుదిరిగిపోతే అపఖ్యాతి వస్తుంది. అపఖ్యాతి కంటె చావు మేలు. రణ రంగంలో నిలిచి పోరి పర లోకంలో అమరభోగాలు అనుభవించు, అన్నాను.

అన్నంత పనీ చేశాడు. కీర్తి ప్రతిష్ఠలు సాధించాడు. అయినా ఎందుకింత బాధ పడుతున్నానంటే పుత్రశోకం.

కడుపు తీపి వదలదు కదయ్యా! అదీకాక ఈ వయసులో ఆయన దిక్కులేని వారయ్యారనే బాధ వదలుతుందా!

XH<ŒEÈ‹ ¬P~ŒE..ÕHO g x L ƒ † Ç‡ ~ŒÂP =Ok =¶Q®Î =..ÿ #_KÍ' ŒE¡. J @°=O\ ÷ã„ ƒ°=ôD J=‹ ÖÕ„ _¬` ÍQ®O_³` Ç¡ä½ã‡ é^¥

~¡ ŒE ° ‡Úk y# | OQê~¡ P‹ #O g°^ Î

‹ °O^ Ŝ =°} ° ° g=# °„ _¬È ÇO>èƒÕQê #°ƒ q OKÍ=°, ð~ŒE

D <ŒEÈ ãQ®Î be ï~Hø Qêe ..ÕL <ŒE_È

=¶ =°, ð=°Oãu q^Î~¡_ÈK‡ æ_È

P† Ç<ŒEK‡ æ¡.

Kq ÏHø.êÎ.

qk <ùë °^ Îä€~¡óO>èUO q x„ ² °Ek . „ ^ÎHùO_ÈÈ ÈÎ} ©Hùe z ~ŒQê † Ç^ ¥ÆH÷=z ó# ã„ ƒ°=ôUHêHQê ` €Ç Q®¥^ÎO_Ð` Ë‡ é~¡ #_È¬ = ‹ ²=z óOk .

చతురంగ బలాలతో రాజ్యలక్ష్మితో అలరారుతున్నప్పుడు చూసి ఆనందించాను.

ఈనాడు ఆ భోగాలన్నీ పరాధీనాలయినా చూడక తప్పలేదు, అని అంటుండగా ఎదుట దుర్యోధన పత్ని కనిపించగా:

కృష్ణా! బిడ్డ చావుకంటె కోడలి దుఃఖం నన్ను మరింతగా వేధిస్తున్నదయ్యా! ఈ బాధ ఎప్పటికి చల్లారుతుంది.

చూడవయ్యా, ప్రాణేశ్వరుని గుండెమీద తల మోపి కన్నీరు కారుస్తూ మాటలేకుండా పడి ఉంది.

నా కొడుకేకాదు, మనుమడు కూడా నేలకూలినాడు కదయ్యా! ఇంత కష్టం వచ్చినా నా గుండె బద్దలు కావడం లేదంటే దీన్ని ఇనుముతో చేసి ఉంటాడు బ్రహ్మదేవుడు. కన్న తల్లీ, కట్టుకున్న భార్యా, ఏమయితేనేం, అనుకున్నాడు కాబోలు.

వీర మరణం స్వర్గ ప్రాప్తి హేతువని చెప్పిన వేదాన్ని నమ్మి యిలా చేశాడు, అని యింతసేపు ఏడ్చి మిగిలిన బిడ్డలందరినీ చూపి:

చూశావా! చేతు లూడి, కాళ్ళు తెగి, తలలు ముక్కలయి పడివున్న వారిని చూస్తే గుండె చెరువుకాదా!

నా కోడళ్ళ రోధన ధ్వని వింటూంటే నా శోకం మరీ పొంగుతున్నది.

మంచి గంధపు నీరుజల్లిన ప్రదేశాలలో సైతం కాలు మోపడానికి సంకోచించే నా రాణివాస స్త్రీలు ఈ నెత్తురుటేరుల మధ్యపడి ఎలా రోదిస్తున్నారో! ఏ జన్మలోనో నేనూ, ఆయనా చేసుకున్న పాపఫలం, కాకపోతే నూరుగురు బిడ్డలనూ మాకు కాకుండా చేస్తాడా మీధర్మరాజు.

అని నడుస్తూండగా దుశ్శాసనుని కళేబరం కనిపించింది.

చూశావా! భీమ గదా ఘాతాలతో అవయవాలన్నీ పట్టు తప్పి పోయి పడివున్న దుశ్శాసనుడు. వీడి వేడి నెత్తురు త్రాగాడు కదా భీమసేనుడు.

వీడు తన అన్నగారికీ, కర్ణుడికీ ప్రీతి కలిగించడానికి ద్రుపదరాజ నందనను కొప్పు పట్టి లాగి ఎంత అవమానం చేశాడు, అని తలవంచి కన్నీరు తుడుచుకుని:

అప్పుడు భీమసేనుని అంతరంగం ఎంత క్షోభించి ఉంటుంది. తత్ఫలంగా యింత జరిగింది.

ఆ నిండు కొలువులో వీడు చేసే తుంటరి పని చూసి నేను దుర్యోధనునితో ఏమన్నానో ఎరుగుదువా!

నాయనా! ఈ పాంచాలి పరమ పవిత్ర చరిత్ర, పయిగా వాసుదేవుని రక్ష ఉన్నది. అటువంటి ఇల్లాలిని యింత నీచంగా పరాభవించడం వల్ల ఎంత కీడు జరుగుతుందో తెలియదు మీకు. శత్రు భయంకరుడయిన భీమసేనుని ఎందుకంతగా తూలనాడుతారు. నా మాట విని పాంచాలిని విడిచిపెట్టండి, అన్నాను.

క్రూరుడూ, నీచుడూ అయిన నీ మేనమామ శకునిని వెళ్ళగొట్టి పుణ్య శీలురయిన పాండవులతో సఖ్యం చేసుకుని, సుఖంగా ఉండు, అన్నాను.

అంటే వింటాడా! విధి వక్రించి నెత్తిమీద కూర్చుంటే.

ఆనాటి పరాభవ వాక్కులతో పగ బట్టిన త్రాచులా భీమసేనుడు ఈనాడు ఇంత చేశాడు. అందుకు తప్పు పట్టనయ్యా! తప్పు పట్టను.

కాని మనిషి రక్తం తాగే మనుషులుంటారా! చూశావా! సింహం తన పంజాతో చీల్చి పారేసిన ఏనుగులూ ఎలా ఉన్నాడు దుశ్శాసనుడు! అని మరింత ముందుకు సాగింది. ఎదురుగా వికర్ణుని దేహం కనిపించింది.

కృష్ణా! నల్ల మబ్బుల మధ్య మెరుపుతీగలా మత్తేభ కళేబరాల మధ్య ఎలా ప్రకాశిస్తున్నాడో, వీడు వికర్ణుడు. ధనుర్విద్యాభ్యాస వేళ నారి సారించడంలో రాయిలా గట్టిపడిన ఈ బిడ్డ ముంజేతిని తన వాడి ముక్కుతో చీల్చలేకపోతున్నది ఆ గ్రద్దపిల్ల.

అదిగో వాని భార్య. కాకులమధ్య, గ్రద్దలమధ్య పడి రోదిస్తున్నది.

అదిగో అది దుర్ముఖుని కళేబరం. నక్కలూ, తోడేళ్ళూ తినగా మిగిలిన వాని వదనం సప్తమీచంద్రబింబంలా కనిపించడం లేదూ!

నడు కృష్ణా! అదిగో వాడు వివింశతి! నిరంతరం సుందరీ జన నాట్యాలతో, సంగీత సల్లాపాలతో ఉండేవాడు. ఇప్పుడు నక్కల అరుపులు వింటున్నాడు.

ఎవరయ్యా ఈ బాలయోధుడు. అలసిపోయి నిద్రిస్తున్నట్టు కనిపిస్తు న్నాడు.

వీడు నీ మేనల్లుడు, సుభద్ర కొడుకు, అభిమన్యుడు.

యుద్ధంమీద వేడుకతో మహామహులు పన్నిన వ్యూహంలో ప్రవేశించి, రథ, గజ, తురగ వాహినులను చీకాకు పరుస్తూంటే, తాళలేక దుర్యోధన, ద్రోణ, కర్ణ, శల్య, కృప, అశ్వత్థామాది యోధులందరూ ఏకమై చుట్టుముట్టి పడగొట్టారు వీనిని.

చూడవయ్యా! ఆ బిడ్డ ఉత్తర.

నిన్న మొన్నటిదాకా సిగ్గుతో చెలికత్తెల చాటున నిలబడి చూసేది ఈ బాలుని, ఇప్పుడు వాని గుండెమీద తలవాల్చి ఏడుస్తున్నది.

తన తొడమీద వాని తల ఉంచుకుని, అరచేతితో నుదురు తడుముతూ కన్నీరు జారుస్తున్నది, ఏ మంటున్నదో విన్నావా!

దేవ సముడయిన అర్జునుని నందనుడవు. అచ్యుతుని మేనల్లుడవు. ఎవడు నిన్ను నేలకూల్చినది!

ద్రోణాచార్యులవారు, రాధేయుడు, కృపాచార్యులు, అశ్వత్థామ వారంతా మహాయోధులనీ, నీతితప్పని వారనీ విన్నానే! అంతటి వారందరూ ఏకమై నిన్ను ఎదుర్కొన్నప్పుడు వారి అంతరాత్మలు ఎంత క్షోభించి యుంటాయి.

సర్వ శత్రు సంహారం చేసి, భూమండలం అంతా లభించినా మీపెద్దలకు సుఖ మెక్కడుంటుంది నువ్వు లేనప్పుడు!

ప్రాణేశ్వరా! నీ ప్రాణం పోయిందని తెలిసి కూడా నేనింకా ఎలా బ్రతికి ఉన్నాను. నిండా ఆరునెలలు కూడా పూర్తి కాలేదే నా పాణిగ్రహణం చేసి ....

అని గోలు గోలున విలపిస్తూంటే చూడవయ్యా కృష్ణా! ఆమె తల్లి, బంధువులూ వచ్చి గుండెకు చేర్చుకు తీసుకు వెడుతున్నారు.

నడవ్వయ్యా! నడు.......

అదిగో విరాటుడు, అవ్వల ఉత్తరుడు, అక్కడే వాణ్ణి చంపి, నేలకూలిన కాంభోజ రాజపుత్రుడు.

ఇటు చూడు!

నీ పాండవు లందరి భుజ బల పరాక్రమాలనూ తృణ ప్రాయంగా భావించి నా బిడ్డ ఈ యుద్ధానికి సిద్ధపడటానికి కారణభూతుడయిన మహావీరుడు కర్ణుడిడుగో:

మదాంధ సింధురం ద్విరదమహోగ్ర విక్రమానికి నేల కూలినట్లు లేదూ!

ఈ వీరుడు, రోష దూషితుడు, పరుషభాషి అయినా ధైర్యధనుడు, దానశీలి. దుర్యోధనుని ఆశలన్నీ వీని అరచేత ఉండేవి.

అదిగో ఆ యోధుని నారీ జనం విల విల విలపిస్తున్నది. అందరి కంటె గుండెలు బ్రద్దలయేలా శోకిస్తున్నది తల్లి రాధ. కాకులూ, గ్రద్దలూ తినగా మిగిలిన అతని వదనం కృష్ణపక్ష చతుర్థశీ చంద్రుని వలె ఉన్నదయ్యా!

మా కురువృద్ధుని బాహ్లికుని చూచావా! నేలకూలినా ముఖకాంతి తగ్గలేదు. పూర్ణిమా చంద్రకాంతు లీనుచున్నది ఆయన వదనం.

ఎవరయ్యా ఇక్కడ!

అలనాడు అరణ్యంలో ద్రౌపది చెయ్యి పట్టిన నాడే వీడు మృతులలో లెక్క. ఆనాడు వారు తమ సోదరి దుస్సల సౌభాగ్యాన్ని తలచి వదలి పెట్టినారు. కాని ఆ పాపఫలం వెన్నాడి కట్టి కుడిపింది. ఎందరు యోధులు వీని ప్రాణరక్షణ కోసం కంచుకోట కట్టి నిలిచినా కాలం అర్జున రూపంలో వీనిని కబళించింది.

అదిగో నా బిడ్డ దుస్సల! తన భర్త శిరసు దొరకక ఎలా వెర్రిగా పరుగులు పెడుతున్నదో!

ఆనాడు అర్జునుడు ప్రతిజ్ఞ చేసినట్టు విని తన భర్తతో ఈ బిడ్డ ఏమన్నదో ఎరుగుదువా!

కురుసేనమీద విశ్వాసం వద్దు. మా విజయుడు శపథం చేశాడంటే అది జరిగి తీరుతుంది. కనక యిప్పుడే వెళ్ళి ధర్మరాజును శరణు వేడితే ఏ ప్రమాదం ఉండదు, అంది.

వింటున్నావా! యిప్పుడు దాని విలాపం. తోడబుట్టు పడుచు సౌభాగ్యం కోలుపోయి ఏడుస్తూ పడి వుంటుందని తెలియకుండానే ఈ అవస్థ నా నుదుట రాసి సంతోషిస్తున్నారా, అన్నయ్యా! అంటున్నది, విన్నావా! అని ముందుకు సాగి:

సరే నడు,

ఇదుగో, వారి మేనమామ కదా శల్యుడు. సాక్షాత్తు మాద్రికి తోడ బుట్టినవాడే! ఆయనను కూడా వదలలేదు ధర్మరాజు. అదిగో ఆ శరీరం బోర్లపడి ఉంది. నుదురు నేలకు ఆని, నాలుక బైట పడింది. ఆ నాలుకను కాకులు పొడుచుకు తింటున్నాయి చూశావా! నడు – నడు.

అదిగో! మా వంశోద్ధారకుడు! శాంతనవుడు తండ్రి కోసం రాజ్యం విడిచాడు.

బ్రహ్మచర్య దీక్ష వహించాడు. పౌరుషానికి ఆయన తరువాత కాదయ్యా మరెవరి పేరు చెప్పినా!

అటు దేవసేనాని కుమారస్వామి ఇటు మా వంశవృద్ధులు భీష్ములు. కల్పాంతవేళ ప్రచండ భానుడు చల్లబడి భూమి మీద పడిన ట్లనిపిస్తున్నది. ఈయనను చూస్తూంటే, ఈ శర తల్పం మీద.

వారెవరూ! ధనుర్వేద వేత్త ద్రోణాచార్యులా! ఇంద్ర పరుశురాము లెరిగిన అస్త్రాలన్నీ ఈయన అధీనంలో ఉన్నాయి. మా కురు వంశీయులు మీసాత్యకి

అందరూ ఈయన శిష్య సంతానమే. వీరుడన్న వాడెల్ల తలవంచి మ్రొక్కవలసిన పాదాలు, అవి.

ఇప్పుడా పవిత్ర పాదాలను నక్కలు కొరుక్కుతింటున్నాయి. అదుగో కృపాచార్య సోదరి కృపి; ద్రోణుల సతీమణి! రోదన సామం వినిపిస్తున్నది. ఆ విద్యాగురుని శిష్యులందరూ అస్త్ర, శస్త్ర, రథాలు కలిపి కట్టి, చితి పేర్చి సామగానం చేస్తూ నిప్పు ముట్టించి, మరొక అగ్నిలా ఆయనను ఉంచి, దహించి శోకార్తులై గంగా స్నానానికి వెడుతున్నారు. శర విద్య అస్తమించింది ఆయనతో.

అరుగో సోమదత్త భూరిశ్రవస, శకుని ప్రభృతులు.

సహదేవుని చేతులలో కదా ఈ శకుని తన బిడ్డలతో సహ నేలకూలాడు. మాయా బలంతో ఆనాడు జూదంలో వారి రాజ్యాన్ని అపహరించాడు. దాని ఫలం యిది.

ఈనాడు కృష్ణా! వారి మాయలన్నీ నీ మాయ ముందు పటా పంచ లయాయి. వీడు కాదుటయ్యా సర్వ కురువంశ నాశకుడు.

మేలు చేస్తానని దుర్యోధనుని చేరి మొత్తం అందరినీ నేల కరిపించిన క్రూరుడు వీడు.

అదిగో కళింగపతి, అటు మగధరాజు జయత్సేనుడు. బృహద్బలుడు వీరు ధృష్టద్యుమ్న పుత్రులు. వారు కేకయ రాజ నందనులు సింహం పంజాతో చీల్చిన మత్తేభంలా ఉన్నది ద్రోణాచార్యుల చేతులలో నిహతుడయిన ద్రుపదుని శరీరం. ఇదుగో నీ మేనబావ శిశుపాలుని కొడుకు ధృష్టకేతువు, ఆ ప్రక్కనే వాని కొడుకు సుకేతుడు. దూరంగా విందాను విందులు. ఎందరినని యిలా చూపించను.

మా వంశ దీపం భీష్ములు.

అస్త్ర విద్యా గురువులు ద్రోణులు.

మహాశూరులు కర్ణభూరిశ్రవస, అశ్వత్థామ, కృప, కృతవర్మ సైంధవులు.

దేవత లయినా ఎదురు నిలువగలరా! కాని పాండవులతో పాటు మీ అన్నదమ్ములిద్దరూ అటువంటి వారితో పోరి చెక్కు చెదరకుండా ఉన్నారంటే అది దైవ కార్యమేనయ్యా!

అందరూ చెప్పారు, ఇలా అవుతుందని. కాని విన లేదు. ఫలితం అనుభవించారు. అని కొంతసేపు దుఃఖించి ఊరడిల్లి, అంతలో కోపోద్దీపితయై:

ఓ యదువంశీయుడా! సర్వకార్య సాధకుడ వయిన నువ్వు సంకల్పించి ఉంటే ఈ కుటుంబ కలహం శాంతంగా పరిష్కారం అయేది కాదా! కాని ఉపేక్షించి సర్వ రాజవంశ నాశనం చేశావు. జ్ఞాతి వైరాన్ని సంగ్రామంతో కడతేర్చిన ఫలంగా మీజ్ఞాతులు కూడా యిలానే పరస్పర కలహంతో నాశనం అవుతారు. అంతేకాదు నీ జీవితం కూడా దిక్కులేని దశలో తెల్లవారుతుంది. నా పాతివ్రత్య పుణ్య ఫలం బలిమితో ఈ మాట అంటున్నాను, అంది.

అంతవరకూ మౌనంగా విన్న వాసుదేవుడు చిరునవ్వుతో:

అత్తా! ఏనాడో దూర్వాస మహర్షి మా కిచ్చిన శాపం అదే కదా! చర్విత చర్వణం చేశావు. నీ వంటి వీరమాతకు యింత ఆవేదన ఉచితం కాదమ్మా! నీ కొడుకు చేసిన దుర్మార్గాలు ఎరగని వారెవరు! మనమందరం ఎంత చెప్పినా వాడు వినక ఈ దశకు తెచ్చుకుంటే నీ బాధలో నువ్వు అంతంత మాట లనడం న్యాయమా!

రాచపడుచువు

నువ్వు, నీ కొడుకులు వీర మరణం చెందితే ఎంత గర్వంతో ఉండాలి అంటూంటే గాంధారి శాంతించింది.

అనంతరం ధృతరాష్ట్రుని ఆజ్ఞానుసారం అందరికీ ధర్మరాజు తన పురోహితుడూ సర్వ వైదిక కర్మ నిరతుడు అయిన ధౌమ్యునిచేత అపర కర్మ సాగింపించడానికి నిశ్చయించి విదురుని పిలిపించి, సంజయుని రావించి:

భరత వంశీయులకు తప్ప మిగిలిన వారందరికీ అగ్నికార్యం మీరు నిర్వహించండి అని చెప్పి తమ వారందరికీ దహన సంస్కారాలు పూర్తి చేయించాడు.

తిలోదకాలిచ్చే సమయంలో కుంతీ దేవి కన్నీ రొత్తుకుంటూ ధర్మరాజును సమీపించి:

నాయనా! కర్ణుడు మీకు అగ్రజుడు. భాస్కరుని దయవలన కవచ కుండలాలతో వీడు నాకు కలిగాడు.

అనగా ధర్మరాజు:

అమ్మా! ఈ మాట ముందే చెపితే యింత జరిగేది కాదు కదా! అని యింతసేపు గోలు గోలున ఏడిచాడు.

అనంతరం యథోచితంగా కర్మకాండ ముగించి భూరి దక్షిణలతో అన్న దానాలతో అందరినీ తృప్తులను గావించి వారి అభినందనలతో ఆనందించాడు.

అని వైశంపాయనుడు స్త్రీ పర్వానికి స్వస్తి పలికాడు.

వీణానాద ప్రతిమ నిగమావిర్భవత్సార పుణ్య
శ్రేణీసంపాదిత విమలతాస్థేమ నిర్లేపచిత్త
త్రాణక్రీడాకలన సతతోత్సాహ వద్దివ్యభావా
ప్రాణాపానాహరణ నిపుణ ప్రాపణీయానుభావా॥

స్త్రీపర్వం సమాప్తం.

శాంతిపర్వం

జనమేజయ మహారాజా!

కర్ణుడు తన అన్నగారని విన్న క్షణంనుంచీ ధర్మరాజు మనస్సు వికలమయి- ఇది మొదలుగా స్త్రీలకు రహస్యందాచే శక్తి నశించుగాక – అని శపించి, అర్జునుని చూస్తూ:

తమ్ముడూ! నాకు ఈ రాజ్యపాలన కాంక్ష కలగడం లేదు, అడివికిపోయి బ్రతకాలని వుంది – అన్నాడు.

ఆ మాటలు విన్న అర్జునుడు, నకులుడు, ద్రౌపది పరి పరివిధాల ధర్మరాజును హెచ్చరించి: సమర్థుడూ, ధర్మపరుడూ అయిన ప్రభువు లేకపోతే ప్రజలు నానా క్లేశాలు పడతారు. దుర్మార్గులు విజృంభించి అకార్యాలు సాగిస్తారు కనక రాజ్యం ఏలక తప్పదు అన్నారు. ఎట్లో అంగీకారించాడు ధర్మరాజు.

బంధు మరణా శౌచం కారణంగా నదివొడ్డునే కుటీరాలు వేయించి, అక్కడే నెల రోజులు గడిపారు. ఆ సమయంలో ఎందరో మునులూ, మహర్షులూ వచ్చి అనేకానేక లోక ధర్మవిషయాలు బోధించారు.

వ్యాస మహర్షి విజయం చేసి: నాయనా! ఎందుకు శోకిస్తావు. దుష్ట దండన రాజ ధర్మం. ఆ ధర్మం ఆచరించనివాడు దేశం దుండగులమయం అవుతుంది. అందుచేత నువ్వు దుర్బుద్ధులైన వారందరినీ కడతేర్చావు. కనుక దీని కోసం విచారం దేనికయ్యా! అని ఓదార్చాడు.

అప్పుడు వాసుదేవుడు: ధర్మనందనా! ఇక నువ్వు సింహాసనం అధివసించి ప్రజారక్షణ చేపట్టాలి, అని పట్టాభిషేక ప్రయత్నం ఆరంభించాడు.

హస్తినాపురం చేరుతూనే కృపాచార్యులను రావించి ధౌమ్యులవారి సరసన ఆసీనుని చేశారు.

ధృతరాష్ట్రుని దగ్గర గాంధారి కూర్చున్నది. నకుల సహదేవుల మధ్య కుంతి కూర్చున్నది. యుయుత్సుడూ, సంజయుడూ గాంధారికి కొంచెం ఎడంగా వున్నారు.

దేశంలోని వణిక్ప్రముఖులు, హాలికులు సంతోషంతో కానుకలు తెచ్చారు. వచ్చిన అందరికీ ఆదర పూర్వకంగా సత్కారాలు సాగుతున్నాయి.

వీణా, వేణు, గానకళా కోవిదులూ, భరతకళా విదులయిన నార నారీ జనం వచ్చారు.

నవరత్న ఖచితమయిన బంగారు సింహాసనమీద శార్దూల చర్మం పరిపించి పవిత్ర గంగాజలం స్వర్ణకలశాలలో వుంచి పంచ గవ్యాలతో వేద మంత్ర యుతంగా సంస్కారాలు సాగింపించి ద్రౌపదీ సహితుడయిన ధర్మరాజు అగ్నిహోత్రుని హోమాదులతో తృప్తుని గావించిన అనంతరం వాసుదేవుడు చక్రధారియై నిలిచి:

ధర్మనందనా! ఈ భూమండలానికి అధీశ్వరుడవై సర్వ ప్రజారంజకంగా పాలించవయ్యా! అని చిరునవ్వుతో సదస్య లోకాన్ని కలయ జూశాడు.

మంగళ వాద్యాలు మ్రోగుతున్నాయి. శంఖ భేరీ నాదాలు దిశాంతాలు సోకుతున్నాయి. అప్పుడు తనను ఆశీర్వదించే వేదవేదులకు చేతులెత్తి నమస్కరించి:

అయ్యా! మీరందరూ ఈ ధృతరాష్ట్ర మహారాజు ఆజ్ఞ పాలించడమే నాకు సంతోషం అని తల దించుకున్నాడు.

అనంతరం భీముని యువరాజుగా చేసి, సంధి, విగ్రహాది సర్వరాజ్యాంగ విషయ నిర్వహణ భారం విదురుని మీద వుంచి, అర్థమంత్రిగా యుయుత్సుని నియోగించి, సేనల పరిచారకుల జీత, భత్యాలు నకులుని చేతులలో పెట్టి, ఇరుగు పొరుగు ప్రాంతాల ఆక్రమణలు అర్జునుని భుజస్కంధాల మీద మోపి, విప్ర దేవతా పూజలూ, యజ్ఞయాగాది సర్వ కార్యనిర్వాహక భారం ధౌమ్యుల వారిదని చెప్పి, అంతరంగ సచివుడుగా సహదేవుని తీసుకున్నాడు.

మహానగరాలలో, జనపదాలతో అన్న సత్రములు నిర్మించి, రాజ పథాలలో దాహశాంతికి చలివేంద్రలు నడుపుతూ, సర్వ ప్రజారంజకంగా పరిపాలిస్తున్నాడు ధర్మరాజు. భీమునికి దుర్యోధన మందిరం, అర్జునునికి దుశ్శాసన మందిరం, దుర్మర్షణ, దుర్ముఖులు భవనాలు నకుల సహదేవులకూ యిచ్చి, మిగిలిన వారిని వారి వారి ఆవాసాలలో ఉండునట్లు ఆజ్ఞాపించాడు.

దేవతా పూజలూ, పితృదేవతల ఆరాధనలూ, అతిథి అభ్యాగతుల సత్కారాలూ, అనాథల దీనుల పోషణ భారాలు, దేశ దేశాలనుంచి వచ్చే విద్వాంసులకు సముచిత సమ్మానాలు జరుపుతూ, దేశంలో ఆకలి దప్పుల బాధ లేకుండా స్వయంగా చూసుకుంటున్నాడు.

ఆ రోజులలో ఒకనాడు ప్రభాతవేళ ధర్మరాజు వాసుదేవుని చేరి నమస్కరించి కుశల ప్రశ్నలు వేశాడు. మర్యాదలన్నీ ముగిసిన అనంతరం వాసుదేవుడు రుచిర స్మిత వదనంతో:

ధర్మనందనా! సర్వ ధర్మవిదుడు త్రికాలజ్ఞుడు అయిన భీష్మ పితామహుడు వశిష్ఠుల వారి శిష్యుడుగా సర్వ విషయాలు గ్రహించాడు. ఆయన కన్ను మూస్తే ధర్మ మర్మాలు చెప్పగల వాడు లేడు. కనక ఆయన పద సమీపంలో సావధానుడవై నీ సంశయాలన్నీ తీర్చుకో అన్నాడు.

హర్ష పులకిత చిత్తుడై ధర్మరాజు:

దేవకీనందనా! ఆయన ఉత్తరాయణం కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు. ఈ మధ్యలో ఒక్కమారు నిన్ను చూడాలనే కోరిక కూడా వుంది. అందుచేత నువ్వు కూడా రా – అన్నాడు.

ప్రక్కనే వున్న సాత్యకిని చూశాడు వాసుదేవుడు:

ఆయన కనులలో భావం అవగతమయిన సాత్యకి సారథి దారుకుని పిలిచి రథం సిద్ధం చేయించి భీమార్జున నకుల సహదేవ సంజయ యుయుత్సులతో కృపాచార్యులకు కూడా కబురు పంపాడు.

అందరూ రాగానే ధర్మరాజు తన నిశ్చయం తెలిపి వారిని వెంటబెట్టు కొని పితామహుల దగ్గరకు వెడుతూ: తమ్ముడూ కిరీటీ! ఇకనుంచి పితామహుల దగ్గరకు సైనికులూ, అంతఃపుర స్త్రీలు చేరకుండా ఆజ్ఞాపించు. ఆయన వీరందరి గోడూ వింటూ అవస్థ పడలేదు – అన్నాడు.

రథాలు పితామహుని శరతల్పానికి అల్లంత దూరంలో ఆపి అందరూ పాదచారులై వెళ్ళి ఆ వృద్ధ మూర్తికి నమస్కారాలు చేశారు.

అప్పటికే అక్కడకు చేరి వున్న మునులకూ, ఋషులకూ అభివాదాలు చేసిన అనంతరం వాసుదేవుడు:

కురు వంశ శేఖరా! ఇప్పుడు నువ్వు ఈ ధర్మనందనునికి పరమ ధర్మాలు విశదం చెయ్యాలి, అనగా నవ్వుతూ భీష్ముడు: వాసుదేవా! పరిహాసమా యిదీ! కాకపోతే నువ్వుండగా నేను ధర్మోపదేశం చెయ్యడమా – అన్నాడు.

పితామహా! కీర్తిని మూట గట్టుకోవాలనే కాంక్ష నాకు లేదు. సర్వ ధర్మాలూ నీ ముఖాన వినిపించి నీ యశో దేహం త్రిలోకాలలో విహరింప చేయాలని నా కోరిక – అన్నాడు దేవకీ నందనుడు.

గురు సమక్షంలో శిష్యుడు పాఠ ప్రవచనం చేసి నట్లుంటుంది నేను నీ యెదుట మాట్లాడడం. అని మందహాసం చేశాడు మందాకినీ నందనుడు.

నీ మహానుభావత్వం ఒక్కమారు నీ మనుమలూ యిక్కడ చేరిన మిగిలిన రాజులూ తెలుసుకోవాలని నా వాంఛ అన్నాడు మురారి.

గాంగేయుడు చేయి జాపి ధర్మరాజును దగ్గరగా తీసుకొని: నాయనా! నీ సందేహాలు అడుగు, అనగా ధర్మరాజు: తాతా! మిమ్ము చూస్తుంటే ఏమి అడగాలో తెలియడం లేదు. మాకు ఏవి అవసరమో అవి మీరే చెప్పండి, అని వినయంగా తలవంచాడు.

నాయనా! రాజ్యపాలనం కత్తిమీద సామువంటిది. నువ్వు క్షమాశీలంతో వుంటే మావటీడు మత్తేభం మీది కెక్కి అంకుశ ప్రహారం చేసినట్లు ప్రజలు ప్రభువు మీద పెత్తనం చేస్తారు. నువ్వు మరీ క్రూరంగా వుంటే క్రూర మృగాన్ని హింసించినట్లు హింస పెడతారు.

అందుచేత వసంత ఋతువులో సూర్యునివలె చురుక్కు మనిపించి చల్లదనం యివ్వాలి. ఆ ఋతువులో ఎండ చురుకు తగ్గితే మళ్ళీ వానలుండవు కదా! అదీ దాని తాత్పర్యం.

గర్భవతి అయిన స్త్రీ తన లోపలి బిడ్డ ఆరోగ్యం మనసులో వుంచి, ఆహార విహారాలు సాగించేటట్లు ప్రభువు ప్రజల కష్ట సుఖాలు ఎరిగి చరించాలి.

రాజ్య పాలనకూ, ధర్మ సాధనకూ అవశ్యమయిన అర్థాన్ని అతి చాకచక్యంతో ఆర్జించాలి. పులి పిల్లలను తిన్నట్లు ప్రజలను పన్నుల పేరిట ఒక్కసారి కబళించ కూడదు. పశువు శరీరం మీద చేరిన జలగలా ఎప్పటి కెంత అవసరమో అంతంత గ్రహిస్తూ ఉండాలి.

ఏమయినా సరే ప్రజాభిమానం కోలుపోకూడదు. సేవక గణాన్ని వంచించ కూడదు. వారికి మనసు తెలియనివ్వకుండా వారి రక్షణభారం వహించాలి.

ఇంద్రియాలను నిగ్రహించాలి. పాము కుబుసం విడిచినట్లు కోరికలను విసర్జించాలి. ఆశ్రితులలో అమాత్యులలో నీ వారెవరో విద్వేషు లెవరో గ్రహించాలి.

నాయనా! అన్నిటినీ మించినది ఆ పర తత్త్వం. దాన్ని మనసులో ప్రతిష్ఠించుకొని మన కర్తవ్యం మనం నిర్లిప్తంగా సాగించి పరమపదం చేరడానికి ప్రయత్నించాలి – అని భీష్ముడు అనేకానేక ధర్మ సూక్ష్మాలు వివరించాడు.

శాంతిపర్వం సమాప్తం.

అనుశాసనికపర్వం

ఉషోరాగాలు ఉదయాచలాన విహరించే వేళ ధర్మరాజు విధ్యుక్త కర్మలు నిర్వర్తించి వాసుదేవునితో తన సోదరులతో భీష్మ పితామహుని సమీపించి పాదాభివాదం చేసి:

సర్వధర్మ మర్మజ్ఞా! ఎన్నెన్నో ధర్మ సూక్ష్మాలు మీముఖాన విన్నాను. అయినా నా మనస్సు ఉపశాంతి పొందటం లేదు; నానా దేశాధీశులను వధించాను. ఆత్మీయులను, గురువులను, ఆప్తులను సంహరించాను. ఈ హింసా కాండ నా మనస్సును వేధిస్తున్నది. దుర్యోధనుని లోభం నా కాగ్రహం కలిగించింది. దానితో యింత ఘాతుకం సాగింది – అనగా నవ్వి ఆంబికేయుడు.

ధర్మనందనా! ఎవరి మరణానికీ ఎవడూ కర్తకాడు. వాడి కర్మ ఫలం వాణ్ణి అలా తీసుకు పోతుంది. అంతే! దానికోసం విచారం దేనికయ్యా! దేనికయినా దైవమూ పురుష ప్రయత్నమూ అని రెండు వుంటాయి. ఇందులో దైవం – బీజం, మానవ ప్రయత్నం – క్షేత్రం. క్షేత్రం చవుడుదయితే బీజం ఫలించదు కదా! మరొక్కమాట, మానుష ప్రయత్నమనే కర్మ జరగకుండా బీజం ఫలించదు సుమా! నేలను బాగా దున్ని పదును చేసి నీరు పెడితేనే బీజం ఫలించేది. మహామహు లందరూ అనుసరించిన ధర్మపథాన నీ కర్మ నువ్వు చేస్తేనే ఫలం లభించేది.

దేన్ని మనం ఆశ్రయించుకొని వుంటామో దాన్ని ఎప్పుడూ విడవ కూడదు. వేద వేద్యుడయిన పరమ పురుషుని ఆరాధిస్తూ ఆయన అనుగ్రహం పొందడానికి నిరంతరం కృషి చెయ్యాలి.

ఎప్పుడూ శుచిగా వుంటూ, నిత్యం సత్యం పలుకుతూ, సోమరి కాకుండా నిరంతర వ్యవసాయం సాగిస్తూ, విద్యాజ్ఞానం సముపార్జించి, దాన ధర్మాలతో అందరినీ తృప్తి పరుస్తూ, సత్కర్మలు చేసేవారి యింట లక్ష్మి శాశ్వతంగా వుంటుంది.

కృతఘ్నుడూ, క్రూరుడు, నాస్తికుడూ లక్ష్మికి శత్రువులు. వీరే కాదు నిరంతరం భర్తకు ఎదురు చెపుతూ, గయ్యాళియై, ఎల్లవేళలా – యిరుగు పొరుగు

యిళ్ళల్లో వుంటూ, వీలు చిక్కినప్పుడల్లా చెంగు పరచి నిద్రకు వాలే యిల్లాలున్న యింట్లో లక్ష్మి నిలబడదు ధర్మనందనా!

తాతా! అర్థ విషయం చెప్పారు కనుక కామ విషయం కూడా విశదం చేయండి, అని ధర్మరాజు వినయంగా ప్రశ్నించాడు.

నాయనా! కామ సేవనంలో స్త్రీకి కలిగే సుఖం పురుషుడికి ఉండదు. అయితే కామవశ చిత్తయైన స్త్రీకి యుక్తా యుక్త విచక్షణ వుండదు. ఆ సమయంలో ఆమె చెయ్యని సాహసం ఉండదు. అందుచేతనే ఆ విషయంలో నిగ్రహం వున్న స్త్రీని పతివ్రతగా ఆరాధించాలి.

ఇక దానం విషయం – అయినవాడూ, కానివాడూ దానానికి అర్హుడు కాడు. శ్రద్ధతో వేద విద్య నభ్యసించి, విధ్యుక్త కర్మ లాచరించే ధర్మ పరునికే దానం చెయ్యాలి.

వేద, పురాణ శాస్త్ర పఠనం చేసినా, ఉత్తమ వంశంలో జన్మించినా ప్రయోజనం లేదు. మనిషికి అన్నిటినీ మించినది శీలం. శీలహీనుడికి ఇహ పరాలలో సుఖ సంతోషాలు లేవు. అలానే పతివ్రతయైన భార్యవల్ల లోకంలో పురుషుడు ఖ్యాతి పొందుతాడు.

ఇక కన్యా పాణి గ్రహణం వున్నదే అది అయిదు మార్గాల కనిపిస్తున్నది. అందులో కన్యయొక్క వయో రూప కుల శీలాలకు తగిన విద్యా సంపన్నుని తీసుకొని వచ్చి బిడ్డను దానం చేయడం బ్రాహ్మ వివాహం.

కన్య తనకు తానై పురుషుని యందు మనసు లగ్నం చేస్తుంది. ఆ యువకుడు ఆమె యందు రాగంతో వుంటాడు. వారి బంధాన్ని క్షాత్ర వివాహం అంటారు. కంటితో చూసి మనసుతో మనసు కలిపిన యువకునితో జరిగేది గాంధర్వం. ఇక ధనానికి బిడ్డను అమ్మడం అసురం. దీనిపైన రాక్షస వివాహం వున్నది. కన్యయొక్క బంధుజనాన్ని హింసించి పిల్లను బలవంతంగా తీసుకు వెళ్ళడమే రాక్షసం. ఈ అయిదింటిలో బ్రాహ్మ, క్షాత్ర, గాంధర్వాలు శ్రేష్ఠాలు.

ఇక కొడుకుల విషయం విను: ధర్మబద్ధంగా వివాహమాడిన స్త్రీకి కలిగినవాడు ఔరసుడు. తన కుమార్తె కొడుకు దౌహిత్రుడు. సజ్జను డయిన పురుషుని వల్ల తన వియోగంతో కలిగినవాడు క్షేత్రజుడు. తనకు సంతానం లేనప్పుడు నచ్చిన వానిని దానంగా తెచ్చుకుంటే వాడు దత్తుడు. తల్లిదండ్రులకు దూరుడై తిరిగే వానిని చేరదీసి పెంచుతాం. వాడు కృత్రిముడు. ఒకానొక స్త్రీకి పర పురుషుని యందు కలిగినవాడు, ఆ తండ్రి యెవడో తెలియనివాడు గూఢజుడు. తల్లిదండ్రులు యింటినుండి తరిమి వేస్తే వచ్చి మన యింట చేరుతాడు, వాడు అపవిద్ధుడు. పెండ్లికి ముందే పితృగృహంలో కుమారుని కంటుంది. వాడు కానీనుడు. గర్భవతి అని తెలిసి కాని తెలియక కాని పెళ్ళి చేసుకుంటాడు. ఆ అమ్మాయి యిక్కడకొచ్చి ప్రసవిస్తుంది వాడు సహోఢుడు.

భర్తను విడిచి కాని విడువబడి కాని భర్తృహీన కాని ఎవరివల్లనయినా సంతానవతి అయితే అది వాడి సంతానమే. వానిని పునర్భవు డంటారు. ఒక్కొక్కప్పుడు తల్లి దండ్రులు వదిలేసినా, వారిని వదలి వీడే వచ్చి తనను పుత్రుడుగా స్వీకరించమని అర్థించిన వాడు స్వయందత్తు డవుతాడు. తల్లిదండ్రులకు ధనమిచ్చి తెచ్చుకుంటే క్రీతు డంటారు. వీరందరూ కూడా కర్మ చెయ్యడానికి అర్హులే కాని ఔరసుడే అందరిలో శ్రేష్ఠుడు.

నాయనా! అన్ని దానాలలో భూదానం సర్వోత్తమం. శాంత చిత్తంతో జీవిస్తూ, యజ్ఞ యాగాది క్రతువులూ, సత్కార్యాలు చేసే విద్వాంసుని మనంతట మనం పిలిచి భూదానం చెయ్యాలి. ఈ భూమి రత్న గర్భ కనక భూదానం వల్ల సర్వ రత్న మణి సువర్ణ దానాలు చేసిన ఫలం లభిస్తుంది.

అంతకంటె పరమోత్కృష్ట మయినది అన్నదానం. ఆకలి గొన్నవాడికి కడుపు నిండా భోజనం పెట్టడం కంటె పుణ్య కార్యం భువిలో లేదు నాయనా!

గురువు కంటె తండ్రి అధికుడు. తండ్రి కంటె తల్లి అధికురాలు. అన్నగారు తండ్రితో సమానుడు. వదిన మాతృసమానురాలు. ఉపవాసాలూ, ఏకభుక్తాలూ, దేహం ఆరోగ్యంగా వుండడానికి వినియోగ పడతాయి. ఉపవాస దీక్షతో తపస్సు చేసినవారు శతాయువులు అవుతారు.

మనస్సును ఏకాగ్రం చేసి, ఇంద్రియా లన్నిటినీ అదుపులో వుంచి వేద విద్య అభ్యసించి, చిత్త శుద్ధితో పరంజ్యోతిరుపాసన చేసేవారికి సర్వోత్తమ లోకాలు

ప్రాప్తిస్తాయి – అని అనేకానేక యితిహాసాల ప్రమాణాలతో ధర్మ సూక్ష్మాలు విశదం చేశాడు గాంగేయుడు.

అప్పటికి మనస్సు స్వస్థమై ధర్మరాజు హస్తినాపురం చేరి ధర్మబద్ధంగా రాజ్యపాలనం చేయడం ప్రారంభించాడు.

రోజులు గడిచాయి.

ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలం సమీపించింది. ధర్మరాజు బంధు జనంతో భీష్మని దగ్గరకు వెళ్ళి దోయిలించాడు.

అప్పుడు భీష్ముడు హర్ష పులకిత చిత్తంతో అందరి అనుమతి తీసుకుని, వాసుదేవుని మీద చూపులు నిలిపాడు. ఆ యోగిజన హృన్నివాసి మందహాసంతో గాంగేయుని చూశాడు. భీష్మడు వాయువును బంధించాడు. అంతే, ఆ ఆత్మజ్యోతి అనంతంలోకి సాగింది. ఆయన శిరస్సు భిన్నమై దివ్యకాంతి గగన ముఖంగా వెడుతూంటే అందరూ ఆశ్చర్యంతో నిలబడ్డారు.

ధృతరాష్ట్ర, ధర్మనందన, నకుల, సహదేవులు ఆ పరమ ధర్మమూర్తి దేహాన్ని శ్మశానానికి తెచ్చారు. విధ్యుక్త రీతిని అగ్ని సంస్కారంచేసి, గంగాతీరాన నివాపాంజలులు ఇచ్చి, వేడి నిట్టూర్పులతో వెను దిరిగి చూస్తూ నగరానికి చేరారు.

అనుశాసనిక పర్వం సమాప్తం.

అశ్వమేధపర్వం

సర్వలోక వంద్యుడయిన భీష్మ పితామహునికి ఉత్తర క్రియలు నిర్వర్తించి, ధర్మరాజు విషాద భర హృదయుడు కాగా, వాసుదేవుడు కొన్ని ఉపశమన వాక్యాలు పలికి ఓదార్చాడు. అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు: ఇదంతా నా మూర్ఖత్వం వల్ల వచ్చి పడింది. అని విలపించడం మొదలు పెట్టగా కృష్ణుడు:

మామా! మరణించిన వారి కోసం మనం ఎంత శోకించినా వారు తిరిగి రారు, రాకపోగా యీ శోకం వారికి పుణ్య లోకాలు లేకుండా చేస్తుంది, అని శాంతింప జేశాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు: బావా! ఇంతవరకు మీమాట ప్రకారం నడిచాను. ఇక నాకు వనవాసానికి ఆజ్ఞ యివ్వండి. పితామహుడయిన భీష్మని, అగ్రజుడయిన కర్ణునీ చంపించిన పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం లేదు – అని దీన చిత్తుడయాడు.

నవ్వు రాజిల్లెడి మోము వా డపుడు: ధర్మనందనా! ఇన్ని రోజులుగా యిందరు చెపుతున్న తత్త్వ విషయాలూ పొల్లుపోయి నట్లేనా! చాలు చాలు ఇదంతా నువ్వు చేశానంటా వేమిటయ్యా! అసలు నువ్వెవడివి! సర్వానికీ కర్త ఆ ఈశ్వరుడు. ఎప్పుడూ మరచిపోకు ఈ మాట.

మనశ్శాంతి కోసం, అశ్వమేధ యాగం చేసి విద్వాంసులనూ దేశ ప్రజలనూ వివిధ దానాలతో తృప్తి పొందించు, అన్నాడు.

ధర్మరాజు: మాధవా! అశ్వమేధం, సువర్ణ, ధనరాసులుంటే గాని సాగేది కాదు. ఇప్పు డిందరు రాజులను సంహరించాం. వీరి రాజ్యాలకు వెళ్ళి సుంకం అడగటం న్యాయం కాదు. ఇంతకు ముందే దుర్యోధనుడు మామీద కోపంతో దుండగులను వదిలి దోపిడీలు జరిపి కోశాగారం అంతా బూడిదచేశాడు. ఇప్పుడు ఎక్కడుంది ధనరాశి, అని ప్రశ్నించాడు. విన్న వ్యాసమహర్షి:

ధర్మనందనా! పూర్వకాలం మరున్మహారాజు యజ్ఞం సాగించి అక్షయ ధనరాసులు దక్షిణలుగా ఇచ్చాడు. వేద విదులు ఆ రాసులు ఏం చేసుకోవాలో

తెలీక పాతులు పెట్టి అవి ఎవరి కంట బడితే వారివే అని నియమం చేశారు. అవి హిమగిరి ప్రాంతంలో వున్నవి అని మరున్మహారాజు కథ విశదం చేశారు.

ధర్మరాజు వారందరికీ నమస్కరించి యాగ దీక్షకు అవసరమయిన సంభారాలు సమకూర్చే ప్రయత్నం ఆరంభించాడు.

ఆ రోజులలో కృష్ణార్జునులు సముచిత పరివారంతో విలాస యాత్రగా యింద్రప్రస్థం వెళ్ళి అక్కడ మయసభలో వుంటూ ఎన్నెన్నో స్మృతులు మననం చేసుకుంటూ కొన్నాళ్ళు గడిపారు.

ఒకనాడు వాసుదేవుడు: బావా! ఇంక నేను మా నగరం వెళ్ళాలి. మా జననీ జనుకులనూ, అగ్రజుడయిన బలరామునీ, యితర బంధు కోటినీ చూడాలని వుంది.

అనగా అర్జునుడు: మనం హస్తినాపురం వెళ్ళి ధర్మరాజు అనుమతి పొందుదాం, అన్నాడు.

వచ్చిన కృష్ణార్జునులను చూసి ధర్మరాజు సంతోషచిత్తుడై, ద్వారకకు పోనున్న వాసుదేవునితో:

రుక్మిణీవల్లభా! నీ దయవల్ల మేము యిప్పటికీ స్థితి చేరాం, అశ్వమేధం కూడా నిర్విఘ్నంగా నువ్వు దగ్గరుండి చేయించాలి, అని అర్థించగా చిరునవ్వుతో అంగీకరించి ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీదేవుల వద్ద సెలవు తీసుకుని, కుంతీదేవి అనుమతితో సుభద్రను వెంటబెట్టుకుని సాత్యకి సహితుడై ద్వారక చేరాడు, వాసుదేవుడు.

చిరకాలానికి వచ్చిన వాసుదేవునికి సముచిత మర్యాదలు జరిపి ఉత్సవం చేసుకున్నారు యాదవులు.

విశ్రాంతి వేళ వసుదేవుడు:

నాయనా! యుద్ధవిశేషాలు కొన్ని విన్నాను కాని, నీ ముఖాన విశదంగా వినాలని వుంది, అన్నాడు.

వాసుదేవుడు సంగ్రామ కథ సమగ్రంగా వినిపిస్తూ, అభిమన్యుని ప్రస్తావన రాకుండా చేశాడు.

వింటున్న సుభద్ర: అన్నయ్యా! నీ మేనల్లుడి మాట వదిలేశావుగా అంది, శోక సంతప్త హృదయంతో మూర్ఛపోతూ,

అందరూ సుభద్రకు శీతలోపచారాలు జరిపి, మూర్ఛ తేర్చాక కృష్ణుడు అభిమన్యుని పరాక్రమ గాథ రమణీయంగా వినిపించాడు. అందరూ విషాదభర హృదయు లయారు.

* * *

అక్కడ హస్తినాపురంలో ధర్మరాజు, సత్యవాక్పాలనంతో ధర్మం వీడకుండా ఏలుబడి నడుపు తున్నాడు.

ఆ రోజులలో ఒకనాడు వ్యాస మహర్షి విజయంచేసి అశ్వమేధ యాగం సాగించమని తొందర చేశాడు. ధర్మరాజు అందుకు అవసరమయిన ధన కనకరాసులు తీసుకురావడానికి తమ్ములతో సైన్యంతో బయలుదేరుతూ యుయుత్సుని నగర రక్షణ వ్యవహారంలో వుంచి అతనికి తోడుగా విదురుని ఆపాడు.

పరివార సమేతంగా ధర్మరాజు బయలుదేరే వేళ, మంగళ వాద్యాలతో వేదాశీస్సులు మిన్నుముట్టాయి.

పురోహితులు ధౌమ్యులు ఆదేశించిన ప్రకారం సర్వ కార్యాలూ నిర్వర్తించి, సర్వేశ్వరుడూ, నిఖిల నిధానపతీ అయిన పశుపతిని ఆరాధించి, పారాశర్యుని నిర్దేశానుసారం పరిజనంచేత త్రవ్వకం సాగించాడు.

కొంత లోతు త్రవ్వేసరికి కనులు మిరుమిట్లు గొలిపే కాంతులతో మణి, సువర్ణ రాసులు గోచరించాయి. ఆ నిధికి యథావిధి పూజలు జరిపి, దానిని ఏనుగులమీద, రథాల మీద, బండ్లమీద ఎక్కించి హస్తినాపురం బయలుదేరారు.

ధర్మరాజు యాగ ప్రయత్నంలో వున్న వార్త విని వాసుదేవుడు బలరామ, సాత్యకి, కృతవర్మ ప్రభృతి యాదవ గణంతో బయలుదేరి వచ్చాడు.

వచ్చిన బంధువు లందరికీ ఉచిత రీతిని మర్యాదలు సాగుతున్నాయి. యాగానికి అవసరమయిన యితర ప్రయత్నాలు నడుస్తున్నాయి.

అందరూ ఇష్టా గోష్ఠిలో వుండగా ఉత్తర "మృతశిశువు"ను ప్రసవించిందనే వార్త ఆశని పాతంలా వచ్చింది.

అందరి ముఖాలూ వెలవెల బోయాయి. సుభద్ర గోలు గోలున ఏడుస్తూంటే, కుంతీదేవి కన్నీరు వొత్తుతూ కృష్ణుని చేరి:

నాయనా! గురుపుత్రుడు ప్రయోగించిన అస్త్ర ప్రభావం యింకా మమ్మల్ని వేధిస్తూనే వుంది, అని విలపిస్తూంటే; అన్నయ్యా! నా కొడుకు పోయినా మనవణ్ణి చూసుకుని, ఆ దుఃఖం మరచిపోదాం అనుకున్నాను. నీ మేనల్లుడి కొడు కిడిగో అని చూపించి ఆనందిద్దామనుకున్నాను, అంటూ రుద్ధ కంఠంతో ముఖం వాల్చింది సుభద్ర.

ఉత్తర మాటా పలుకూ లేకుండా స్మృతి హీనయై పడివుంది.

వాసుదేవుడు అందరినీ ఓదార్చి, పాదప్రక్షాళనం చేసి, పవిత్ర జలాలతో అభిమంత్రించి, అశ్వత్థామ బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రం ఉపసంహరించి ఆ శిశువును పునర్జీవితుని చేశాడు.

అప్పటికి తెలివివచ్చిన ఉత్తర తనపక్కలో బిడ్డ కదలడం చూసి, పట్టలేని ఆనందంతో శిశువును వాసుదేవుని పాదాల ముందు వుంచింది. దేవకీ నందనుడు చిరునవ్వుతో చెయ్యెత్తి ఆశీర్వదించాడు.

వంశం పరిక్షీణమయే వేళ జన్మించాడు కనక పరీక్షిత్తు అని నామకరణం చేశాడు.

ఉత్తరకు నెలపురుడు దాటింది.

అశ్వమేధానికి ఉపక్రమిస్తూ వ్యాసుని ఆజ్ఞానుసారం ఉత్తమ జాతి అశ్వాన్ని విడిచి, దాని వెంట అర్జుననీ, వాని వెంట పరిజనంతో వేదవిదులనూ పంపాడు.

ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీ, కుంతీదేవులకు అన్ని విషయాలూ వివరించి వారి అనుమతి పొందిన అనంతరం ధర్మరాజు,

భీముడూ, నకులుడూ దేశ రక్షణ భారంలో వున్నారు. సహదేవుడు కుటుంబ సేవలో ఉన్నాడు.

అర్జునుడు అశ్వం వెంట వెడుతూ నానా దేశాలూ తిరిగి, వారందరినీ అశ్వమేధానికి ఆహ్వానిస్తూ ఎదురు తిరిగిన వారిని పరాజితులను చేసి, సింధు దేశం చేరాడు.

అక్కడ సైంధవుని మిత్రుల పుత్రులూ, మనమలూ ఎదిరించగా వారందరినీ చెల్లాచెదురు చేశాడు. అది విని దుస్సల తన మనుమని చంక నెత్తుకొని వచ్చి: అన్నయ్యా! వీడొక్కడూ మిగిలాడు మా యింటికి, వీణ్ణి రక్షించు– అంది.

అర్జునుడు కన్నీ రొత్తుకుంటూ:

అమ్మాయీ! నీ కొడుకేడీ? అనగా! నువ్వు మీసేనలతో వచ్చి యుద్ధం చేస్తున్నావని విని, అంతకుముందే వాళ్ళ నాన్న నీ చేతులలో నిహతులయారని విన్నాడు కదా! ఆ భయంతో ప్రాణాలు వదిలేశాడు, అని కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడ్చింది.

అర్జునుడు ఓదార్చి అశ్వమేధానికి తప్పక రావాలని చెప్పి:

చెల్లీ! మీఅన్నయ్య దుర్యోధనుడు దురహంకారంతో యింత తెచ్చాడు. అంతకంటె ఆవేశంతో మేము ఈ పాపం చేశాం, అని ఆమెతో కలిసి యింతసేపు ఏడ్చి, వారిని సాగ నంపి, గుర్రం వెంట బయలుదేరాడు.

మణిపూరదేశం చేరగా దాని అధిపతి బభ్రువాహనుడు తన తండ్రి రాకకు సంతోషించి కానుకలు తెచ్చి పాదాభివందనం చెయ్యగా:

అబ్బాయీ! అశ్వమేధం సాగుతూంటే, గుర్రాన్ని ఆపి, వీరత్వం చూపాలి కాని, యిదేవిటీ అతిథి సత్కారాలు – అని హేళన చేశాడు.

బభ్రువాహనుడు యిల్లు చేరేసరికి అతనిని నాగకన్య ఉలూచి సమీపించి: నాయనా! నేనూ నీకు తల్లివంటి దానినే! నీ తండ్రికి వీరుడయిన కొడుకుతో పోరాటం సాగించాలని వుంది. వెళ్ళు. ధనుర్విద్యలో నీ కౌశలం చూపి ఆయన మెప్పు పొందు – అంది.

బభ్రువాహనుడు తిరిగి వచ్చి ధనుష్టంకారం చేశాడు.

అర్జునుడు శర సంధానం చేశాడు. ఉభయులూ తమ కౌశలం ప్రదర్శి స్తూండగా ఒక్కక్షణంలో అర్జునుడు ఉక్కిరి బిక్కిరయి: భేష్, ఇంతవరకూ నేను విలాసంగా సాగించాను. ఇంక కాసుకో! అని నిశిత శర వర్షం కురిపించాడు. ఎదుర్కొని బభ్రువాహనుడు విడిచిన వాడి బాణానికి అర్జునుడు వెన్ను వంగి నేలకూలుతూ, వదిలిన శరాఘాతంతో బభ్రువాహనుడు మన్ను కరిచాడు.

అటు భర్త, యిటు కొడుకు యిద్దరూ నేల కూలిన వార్త వింటూ చిత్రాంగద ఉలూచిని వెంటబెట్టుకుని విచార స్వాంతయై వచ్చి గోలుగోలున విలపిస్తూ:

ఎందు కిటువంటి పని చేయించావు అని ఉలూచిని ప్రశ్నించగా ఆమె, అర్జునునికి వసువులు శాపం యిచ్చారు. శిఖండిని అడ్డుపెట్టుకుని భీష్ములను పడగొట్టినందుకు; ఆ శాపం తీరాలంటే యీ జన్మలోనే ఒకమారు ప్రాణహీనుడు కావాలని వినడంవల్ల యీ పని చేశానని సంజీవ మణితో పునర్జీవితుని చేసింది.

అప్పటికే బభ్రువాహనుడు మూర్ఛనుంచి లేచి తండ్రికి నమస్కరించాడు.

అర్జునుడు నిద్రనుండి లేచినట్లే నిలబడి, కొడుకును గాఢంగా కౌగలించు కొని చిత్రాంగదనూ ఉలూచినీ ఉచిత రీతిని సల్లాపాలతో ఉల్లసింపజేసి, అందరినీ అశ్వమేధ యాగానికి ఆహ్వానించి, తక్కుంగల దేశాలన్నీ తిరిగి హస్తినాపురం చేరుకున్నాడు.

తమ్ముడు సుఖంగా వస్తున్నాడని విన్న ధర్మరాజు భీముని పిలిచి: తమ్ముడూ! చైత్రపూర్ణిమ దగ్గర పడుతున్నది. యజ్ఞశాల నిర్మించి అక్కడ మహర్షులకూ రాజులకూ శిబిరాలు వేయించి, మిగిలిన అవసర సామగ్రి అంతా చేర్పించు, అన్నాడు.

నిశ్చయించిన సుమూహూర్తంలో యాగదీక్షితు డయాడు ధర్మరాజు.

ప్రాయశ్చిత్త రహితంగా సాగిన ఆ యాగంలో ధర్మరాజు తన సర్వ రాజ్యం వ్యాస మహర్షికి ధారవోశాడు.

అప్పుడు వ్యాసుడు: నాయనా! నీ రాజ్యం నువ్వే గ్రహించు. మా ఋత్విక్కులను సువర్ణ రాసులతో తృప్తిపరచు, అన్నాడు.

లక్షల మంది తృప్తిగా భోజనం చెయ్యగానే మ్రోగే రీతిని ఒక గంట కట్టారు యాగశాలలో – ఆ ఘంటానాదం యాగం సాగుతున్నంత కాలం నిర్విరామంగా వినిపిస్తూనే వున్నది జనమేజయ మహారాజా! అని వైశంపాయనుడు ఆశ్రమవాస పర్వం ఆరంభిస్తున్నాడు.

అశ్వమేధ పర్వం సమాప్తం.

ఆశ్రమవాసపర్వం

రోజులు గడుస్తున్నాయి.

ఋతుచక్రం తిరుగుతున్నది.

సంవత్సరాలు పదమూడు దొర్లి పోయాయి.

గాంధారీ, ధృతరాష్ట్రులకు ఏ లోటూ రాకుండా ధర్మరాజు స్వయంగా చూసు కుంటున్నాడు.

ద్రౌపది, సుభద్ర, ఉలూచి, చిత్రాంగదలు గాంధారిని దర్శించి, ఆవిడకు ఆశ్వాసన చెపుతున్నారు.

భీముడు మాత్రం సందు చిక్కినప్పుడల్లా ధృతరాష్ట్రునికి వినపడేటట్లు నవ్వుతూ తన ప్రతాపమూ, దుర్యోధనాదుల అక్రమ వర్తనలూ గురించి మాట్లాడుతూ దెప్పి పొడుస్తున్నాడు. ఆ మాటలు విన్నప్పుడు నకుల సహదేవులు సంతోషంతో ఒకరి నొకరు చూసుకునేవారు.

ఆ వంకకు ధర్మరాజు వస్తే ఒకరూ పెదవి కదిపేవారు కాదు. ఆ వృద్ధరాజు ధర్మజుని ప్రవర్తనతో సంతోషాన్ని, భీముని మాటలతో విషాదాన్నీ అనుభవిస్తూ, ఒకనాడు ధర్మరాజునూ యితర కుటుంబాన్నీ రావించి:

నాయనా! ఇంక నాకు యిక్కడ ఈ రాజభోగాల మీద మనసు లేదు. అడవికి పోయి తపస్సు చేసుకోవాలని ఉంది – అన్నాడు.

ఆ మాటలు విన్న క్షణంలో ధర్మరాజు కన్నుల నీరు తిరిగి: ప్రభూ! ఇక్కడ మీకు జరుగుతున్న లోటు ఏవిటీ! ఎవరయినా మీయందు వినయం చూపక తిరస్కారంతో వుంటే చెప్పండి. తక్షణం వారిని దేశ బహిష్కృతుల్ని చేస్తాను, అనగా

ధృతరాష్ట్రుడు: నాయనా! దుర్యోధనాదుల కంటే మీరే నన్ను ఎక్కువ ఆదరంతో చూసుకుంటున్నారు. నాకు ఏ లోటూ లేదు. నేనే రాజుగా ఉన్నట్లు నడుపుతున్నారు. కాని రాజవంశీయుడు వీరత్వం ప్రదర్శించి సంగ్రామంలో

మరణించాలి. లేదా వానప్రస్థం సాగిస్తూ ప్రాణాలు విడిచిపెట్టాలి. పరుల పంచ మంచం పట్టి చావకూడదయ్యా! అన్నాడు.

ధర్మరాజు పరి పరివిధాల అర్థించినా వినలే దాయన. ఆ సమయానికి వచ్చిన పరాశర నందనుడు ధృతరాష్ట్రుని సంకల్పానికి ఎదురు చెప్పవద్దన్నాడు.

ధర్మరాజు తల వంచాడు.

వాన ప్రస్థానికి వెళ్ళేముందు కొన్ని దాన ధర్మాలు సాగించాలన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ధర్మరాజు ఆయనకు కావలసిన సామగ్రి అంతా అందించడానికి ఆజ్ఞాపించాడు.

భీముడు మాత్రం: మన మీద కక్ష గట్టి చచ్చిన వారి కోసం యీయన దాన ధర్మాలు చేస్తే మనమెందుకు ధారపొయ్యాలి, అని అడ్డు తిరిగాడు, అర్జునుడు మెత్తని మాటలతో ఓదార్చాడు.

వీర స్వర్గం అలంకరించిన అందరికీ ఉత్తమ గతులకు అవశ్యమయిన భూ, సువర్ణ, అగ్రహార – గో దానాదులు జరిపి ఒకనాడు విశ్రాంతిలో ఉండగా గాంధారి సమీపించి: ఇంకా ఎంతకాలం యిక్కడ గడపడం అంది.

ధృతరాష్ట్రుడు మరునాడే పౌర, జానపదులందరి దగ్గర సెలవు తీసుకుంటూ:

ఆర్యులారా! శంతన మహారాజు మీఅందరి అభిమానంతో ఈ రాజ్యాన్ని పాలించాడు. అనంతరం – భీష్ముల వారి రక్షణలో విచిత్రవీర్యుడు ఈ రాజ్యాన్ని ధర్మపరుడయి పాలించాడు. తదుపరి మా తమ్ముడు పాండురాజు మీఅందరి ఆదర గౌరవాలు పొందుతూ సింహాసనం ఎక్కి మీయోగక్షేమాలు చూసుకున్నాడు. ఇప్పుడీ ధర్మరాజు యింతకాలంగా మీఅందరి కష్టసుఖాలలో భాగస్వామియై ఈ వంశ ప్రతిష్ఠ పెంపొందిస్తున్నట్లు మీరందరూ చూస్తూనే వున్నారు. శంతన, విచిత్రవీర్య, పాండురాజాదులను చూసినట్లే యీ ధర్మజుని కూడా మీరంతా అభిమానంతో చూడండి. నే నింక వనవాసం చేయడానికి వెడుతున్నాను. మీఅనుజ్ఞ యివ్వండి అన్నాడు.

వారందరూ కన్నీరు మున్నీరుగా విలపిస్తూ: ప్రభూ! మీరు హస్తినాపురి విడవ నవసరం లేదన్నారు.

ధృతరాష్ట్రుడు పరి పరివిధాల వారిని బతిమాలి ఒప్పించి, వనవాసానికి సాగుతూంటే గాంధారి, విదురుడు, సంజయుడు అనుసరించారు.

ఆ క్షణంలోనే కుంతి: ధర్మనందనా! ఇంక నేనూ వారితోనే వెడుతున్నాను. పెద్దబావగారికీ, అక్కకీ, సేవ చేసి కాలక్షేపం చేస్తాను, అంది.

పాండవులు వారి భార్యలూ కూడా ఆవిడ నిర్ణయానికి నిర్విణ్ణులయి కాళ్ళమీద పడి, కదలవద్దని పట్టు బట్టారు.

వినలేదు కుంతి. ధర్మరాజునే చూస్తూ:

నాయనా! నా నిర్ణయానికి తిరుగు లేదు. నువ్వు మాత్రము కర్ణుణ్ణి మరచిపోకు. నా ఖర్మ కాలి వాణ్ణి చే జేతులా చంపించు కున్నాను. అది నా గుండెను దహిస్తూనే వుంది. మరొక మాట సహదేవుడంటే నాకు పరమ ప్రీతి. వాడి విషయం నువ్వే స్వయంగా చూసుకోవాలి అంది.

అందరూ నగరం పొలిమేరల వరకూ సాగి వచ్చాక, ధృతరాష్ట్రుడు వారందరినీ వెను దిరిగి వెళ్లమని కురుక్షేత్రాభిముఖంగా నడచి శతయూప రాజర్షి ఆశ్రమం దగ్గర కుటీరాలు వేయించాడు.

రోజూ వృద్ధు లుభయుల అవసరాలు కనిపెట్టి సమకూరుస్తున్నది కుంతి. సంజయుడు అందరినీ గౌరవంతో చూస్తున్నాడు.

విదురుడు మాత్రం అన్నహారాలు విడిచి పవిత్ర జలాలు పుచ్చుకుని, గాలినే ఆహారంగా తీసుకుంటూ గడుపుతున్నాడు.

అలా సంవత్సరాలు గడిచాయి.

ఒకనాడు ధర్మరాజు తన ఆప్తులతో మాట్లాడుతూ! ఒక్కమారు వెళ్ళి ధృతరాష్ట్ర, గాంధారీ, విదుర సంజయులను చూసి రావాలని వున్న దన్నాడు.

తక్షణం సహదేవుడు: అన్నయ్యా! చాలా రోజులుగా నాకు అమ్మను చూడాలనే కోరిక వుంది – అంటూ కంట తడి పెట్టాడు.

అందరూ బయలు దేరారు అడవికి. వచ్చిన వారందరి కుశల ప్రశ్నలూ ముగిశాయి.

వెడుతూనే సహదేవుడు కుంతి ఒడిలో తల వంచుకుని పడుకున్నాడు. కుంతి వాని వెన్ను నిమురుతూ కన్నులు వొత్తుకుంది.

అప్పు డిక్కడికి వచ్చిన వ్యాసుడు వారందరినీ గంగాస్నానం చేయించి, మరణించిన వీరులందరినీ చూపించాడు. ఆశ్చర్యం ఆనందం వారిని పెనవేసు కున్నాయి.

ఆ రోజులలో – ఒకనాడు అడవికి వెళ్ళిన విదురుడు రెండు రోజు లయినా తిరిగి రాలేదు. ధర్మరాజు వెతకడానికి వెళ్ళి, ఒక చెట్టు క్రింద నిశ్చలంగా నిలబడ్డ విదురుని చూసి:

మహామేధావీ! ధర్మరాజును, మీకు నమస్కరిస్తున్నాను – అన్నాడు.

విదురుడు కదలలేదు, మెదలలేదు, పెదవి కదపలేదు.

ధర్మరాజు నిశ్చలంగా అటే చూస్తున్నాడు. అంతలో విదురుని దేహం నుండి వెలువడిన కాంతి పుంజం ధర్మరాజులో ప్రవేశించింది.

కొద్ది క్షణాలకు ధర్మరాజు స్వస్థచిత్తుడై విదురుడు దేహయాత్ర చాలించినట్లు గ్రహించి, అనంతర క్రియలు నిర్వర్తించి వచ్చి ధృతరాష్ట్రునికి నివేదించాడు.

గంగా స్నానానంతరం కురు క్షేత్రంలో నిహతులయిన బంధు జను లందరినీ వ్యాసుడు పాండవులకూ, గాంధారీ, ధృతరాష్ట్రులకూ చూపించాడు.

పితామహ, ఆచార్య, శిష్య, మతామహ, పితృ, భాతృ, జామాతృ, పుత్ర, పౌత్ర, దౌహిత్ర, శ్వసుర, మాతుల, స్యాలక, ప్రియ మిత్రు లందరూ వారికి గోచరించగా, వ్యాసుడు:

మీలో ఎవరయినా మీభర్తలతో వీర స్వర్గానికి వెళ్ళ దలిస్తే రండి, అనగానే, అక్కడకు చేరిన గాంధారి కోడళ్ళతో, వీర పత్నులందరూ పవిత్ర గంగా జలాలలో అడుగు పెట్టారు. వారి మనుష్య దేహాలు అంతరించి దివ్య దేహాలు ప్రాప్తించాయి.

అందరూ తిరిగి వచ్చాక, ధర్మరాజు తాను కూడా ఆశ్రమంలో వుండి తపస్సు చేసుకుంటా ననగా, ధృతరాష్ట్రుడు:

నాయనా! వంశ ప్రతిష్ఠ నీ మీద ఆధార పడివుంది. ఇప్పుడు నువ్వు యిక్కడ వుండిపోతే కురు కుల కీర్తి ఏమయి పోతుందో ఎరగవు. పయిగా నువ్వింకా కొంతకాలం రాజ్య పాలనం చెయ్యాలి. అని అనేక విధాల హెచ్చరించి పంపాడు.

అందరూ హస్తిన చేరిన కొంత కాలానికి నారద మహర్షి విజయం చేసి, యథోచిత మర్యాదలు పొందిన అనంతరం:

నాయనలారా! మీరు వచ్చిన అనంతరం ధృతరాష్ట్రుడు నిరాహారియై తపో దీక్ష వహించాడు. గాంధారి అదే నియమంలో వుంది. కుంతి ఉపవాసాలతో శుష్కించి తపస్సు చేస్తున్నది. సంజయుడు కూడా అంత నియమంగా పర తత్త్వాన్ని ఉపాసిస్తున్నాడు.

ఒకనాడు ఆ వనాన్ని దావాగ్ని చుట్టుముట్టగా ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా! ఇక నువ్వు వెళ్ళిపో, అన్నాడు.

సంజయుడు గంభీరంగా: ప్రభూ! ఇంతకాలం మీ ఉప్పు తిని యీ విపత్కాలంలో తలదాచుకునే నీచుణ్ణా! నేను మీతోనే వుంటాను. మీరు నిశ్చితంగా యోగాభ్యాసంలో వుండండి – అన్నాడు. దావాగ్ని మీదికి వస్తుండగా సంజయుడు హిమవత్పర్వతం మీదికి నడిచాడు.

అంతే ఆ దావాగ్నికి వారు ముగ్గురు ఆహుతి అయ్యారని అక్కడి మునుల వల్ల విన్నానని, నారదుడు చెప్పగా, విన్న వారందరూ మూర్ఛపోయారు. అంతః పురం రోదన ధ్వనులతో నిండింది.

కొంతసేపటికి తేరుకొని, ధర్మరాజు తల్లికీ, పెత్తండ్రికీ పెదతల్లికీ విధ్యుక్తంగా కర్మలు చేసి పర తత్త్వానికి చేతులు జోడించాడు – అని వైశంపాయనుడు మౌసల పర్వం అందుకున్నాడు.

ఆశ్రమవాసపర్వం సమాప్తం.

మౌసలపర్వం

జనమేజయ మహారాజా!

అలా ధర్మరాజు పాలన సాగుతూండగా ఒకనాడు యాదవ వంశాలన్నీ తమలో తాము కలహించుకుని ఒకరి నొకరు పొడుచుకు చంపు కున్నారనీ కృష్ణుడు, బలరాముడూ ఎక్కడికి వెళ్ళారో తెలీదనీ చారులు వార్త వినిపించారు.

వింటూనే ధర్మరాజు అర్జునుని పిలిచి విషయాలు తెలుసుకు రమ్మని పంపాడు. అర్జునుడు విషాద హృదయంతోనే బయలుదేరి వెళ్ళి తిరిగి వచ్చి: అన్నయ్యా! మన సారథి మన సచివుడు మన ఏడుగడ వాసుదేవుడు పాంచ భౌతికయాత్ర చాలించాడు, అని చెప్పడంతో పాండవులూ, వారి అంతఃపురజనం అందరూ శోక సాగరంలో పడ్డారు.

కొంతసేపటికి అందరూ తేరుకున్నాక అర్జునుడు:

ధర్మనందనా! చాలా రోజుల క్రితంమాట. ద్వారకానగరానికి దూర్వాసాది మహర్షు లెందరో వచ్చారు. అప్పుడు వారిని చూడడానికి వెళ్ళిన యాదవ బాలకులు సాంబుడికి స్త్రీ వేషం వేసి ఆ అమ్మాయికి కలిగే బిడ్డ ఆడపిల్లా? మగవాడా? అని అడిగారు. విషయం గ్రహించిన దూర్వాసుడు: మా వంటి పెద్దలతో ఆడే పరిహాసానికి ఫలంగా ఈ బాలుడి గర్భాన ముసలం పుడుతుందనీ దానితోనే వారందరూ కడతేరుతారు – అనీ శపించారట!

దాని పర్యవసానంగా సాంబుడి గర్భాన ముసలం పుట్టింది. ఆ ముసలాన్ని నది ఒడ్డున అరగదీయించి ఆ పొడి అంతా అందులో కలిపించాడు వసుదేవుడు. ఆ విషయం అలా ముగిసింది అప్పటికి. ఈ మధ్య యదు, వృష్ణి, భోజ, అంధక వంశీయులందరూ నదీ తీరానికి విహారం వచ్చి హాయిగా తప్ప త్రాగి భోజనాలు చేసి యిష్టాగోష్ఠిలో వుండగా, సాత్యకి కృతవర్మను చూసి అట్టహాసం చేసి ప్రద్యుమ్నుని వయిపు తిరిగి:

విన్నావా! యీ మాట. అందరూ నిద్రపోతూంటే వెళ్ళి మహావీరుని వలె వారిని చంపి వచ్చిన యోధు డీయన! అనగా ప్రద్యుమ్నుడు ఆ జరిగిన కథ

దేనికిలే. అప్పు డందరూ ముక్కున వేలేసుకుని తిట్టిపోశారుగా! అని మరింతగా నవ్వాడు.

దానితో కృతవర్మ క్రోధ తామ్రాక్షుడై: సాత్యకీ! సోమదత్తుడి చెయ్యి తెగి పడిపోయి నిరాయుధుడై నప్పుడు కదూ నువ్వు తల నరికిందీ! అని ఎదురుకొట్టాడు.

ఇలా పరిహాస ప్రసంగం సూటి పోటు దెప్పి పొడుపులుగా మారింది. మారి మారి చివరకు సాత్యకి చేతిలో కృతవర్మ తల తెగింది.

అంతతో భోజ, అంధకవీరులు తిరగబడ్డారు. వృష్ణి వంశీయులు వీరి కెదురువచ్చారు. అప్పటికే మద్యపానమత్తులైవున్న వారు తాము ఏం చేస్తున్నదీ తెలియకుండా ఒకరి నొకరు చంపుకున్నారు.

ఆ కుటుంబ కలహంలో చావకుండా మిగిలిన దారుకుడూ, బభ్రూవూ కృష్ణుని చేరి ఆయనను వెంటబెట్టుకుని బలరాముని చేరారు.

తక్షణం వెళ్ళి స్త్రీ జనాన్ని అంతఃపురానికి చేర్చమన్నాడు, కృష్ణుడు బభ్రునితో, దారుకుని నాకోసం పంపారు. బభ్రుడు నాలు గడుగులు వేశాడో లేదో ఒక బోయవాడు విడిచిన బాణం తగిలి అతనూ చచ్చిపోయాడు.

కన్నీరు విడిచి కృష్ణుడు తనే వెళ్ళి స్త్రీలందరినీ నగరంలో విడిచి వచ్చాడు. కృష్ణుడు తిరిగి వచ్చిన క్షణంలో బలరాముని శరీరంనుండి సర్పాకృతి ఒకటి బయలుదేరి అనంతంలో కలిసింది.

వాసుదేవుడు ఆ ప్రదేశం విడిచి ముందుకు సాగి ఒక చెట్టుక్రింద నడ్డి వాల్చాడు. దూరంనుంచి ఒక బోయ విడిచిన వాడి బాణం తగిలి ఆయనా కన్ను మూశాడు – అని పార్థుడు కన్నీరు మున్నీరుగా ఏడిచాడు.

వసుదేవ మహారాజు ముఖాన విన్న విషయాలన్నీ మీకు వివరించాను. అప్పటికి వారం రోజులలో ద్వారకానగరం సముద్రంలో మునిగి పోనున్నదని విని ఆ నగరవాసులందరినీ ఇంద్రప్రస్థం తరలించడానికి ప్రయత్నాలు చేశాను.

తెల తెల వారుతోంది.

తెల తెల వారుతూండగా వసుదేవుడు యోగనిష్ఠలో వుండి ప్రాణత్యాగం చేశాడు. దేవకీదేవి, రోహిణి, భద్ర, మదిర – ఈ నలుగురు భార్యలు శవం

వెంట వల్లకాటికి వచ్చారు. ద్వారకానగరవాసులు కంటికి మంటికీ ఏకధారగా ఏడుస్తూ నా వెంట వచ్చారు. నేతితో తడిపిన మంచి గంధపు కట్టెలతో దహనం చేయించాను.

అనంతరం అరణ్యం అంతా గాలించి బలరామ, కృష్ణుల దేహాలకు అగ్ని సంస్కారం జరిపించాను. అప్పటికి ఆరు రోజులు గడిచాయి. తెల్లవారితే సముద్రం ద్వారకను ముంచుతుంది. అందుకని రాత్రికి రాత్రి జనం అందరినీ నగరం దాటించాను.

సాగి సాగి పంచవటం నీడలో విశ్రాంతి తీసుకుంటుండగా దొంగల గుంపులు మీదపడి దోపిడీ ప్రారంభించాయి. అదేం ఖర్మమో ఒక్క అస్త్రం కూడా నా మనస్సులో స్ఫురించలేదు.

అతి కష్టంమీది వాసుదేవుని ఎనమందుగురు రాణులనూ బలరాముని పత్నులనూ రక్షించగలిగాను. మిగిలిన వారందరినీ చోరులు నానా హింసల పాలు చేశారు.

కొంతదూరం వెళ్ళాక బలరాముడూ, కృష్ణుడూ, లేని బ్రతుకు తమ కెందుకని వారి భార్యలు అగ్ని ప్రవేశం చేశారు.

ఇందరూ యిలా అయేసరికి నాకు మనశ్శాంతిలేక వేదవ్యాసుల వారి వద్దకు వెళ్ళి సాష్టాంగపడి జరిగిన విషయాలన్నీ నివేదించాను.

ఆయన అచంచలంగా విని:

నాయనా! ఏది ఎప్పుడు ఎలా జరగాలనే నిర్ణయం ముందుగానే చేస్తాడు విధాత. అది అలా జరుగుతుంది. కాలం కలిసి రాలేదు అంటామే, అది విధి విపర్యయం అన్నమాట. నువ్వు నిర్విచారంగా వెళ్ళు – అని సాగనంపాడు. నేనిలా వచ్చాను – అని పార్థుడు తలవంచు కున్నాడు.

జనమేజయ మహారాజా! యిక మహాప్రస్థానం ఆలకించండి అన్నాడు వైశంపాయనుడు.

మౌసలపర్వం సమాప్తం.

మహాప్రస్థానం

జనమేజయ మహారాజా! ఆ మరునాడే ధర్మరాజు కొలువు దీర్చి పౌర జనపదులను చూస్తూ:

ఆర్యులారా! ఇక మాకు అనుజ్ఞ యిస్తే వానప్రస్థానికి వెడతాం. ఇదిగో మా మనుమడు పరీక్షిత్తు. మా వంశం మీద చూపిన ఆదరాభిమానాలు వీడిమీద చూపుతూ మా ప్రతిష్ఠను నిలబెట్టండి – అని కృపాచార్యులను కులగురువుగా నియోగించాడు.

పౌర జనపదు లందరూ విషాధ భర హృదయు లయి కన్నులు వొత్తుకుంటుంటే, ధర్మరాజు వారందరినీ ఓదార్చాడు. కర్మలన్నీ యథావిధి జరిపి, సింహ ద్వారం దాటాడు.

పాండవ పంచకం వెంట ద్రౌపదీదేవి నడుస్తున్నది. ఆ వెనుకనే ఒక శునకం కూడా వస్తున్నది.

ఉలూచి తన పుట్టింటికీ, చిత్రాంగద తన కొడుకు దగ్గరకూ వెళ్ళారు.

పాండవులూ, ద్రౌపదీ, వారి వెంట శునకమూ.....అలా నడచి భాగీరథి వొడ్డుకు చేరారు. అక్కడ అగ్నిహోత్రుడు ప్రత్యక్షమై:

అర్జునా! దేవకార్యం కోసం వరుణుని వద్ద తెచ్చిన గాండీవం యిది. దీన్ని యింక ఆయనకు అందజేయాలి అనడంతో అర్జునుడు దానిని గంగలో విడిచాడు.

అనంతరం వారు సాగి సాగి హిమాలయాలు దాటి మేరువు సమీపానికి యోగనిష్ఠతో వెడుతూంటే, నిష్ఠ చాలక భూమిమీద వాలిపోయింది పాంచాలి.

ఆమెను చూసి భీముడు: ధర్మనందనా! ఈ రాజనందన ఎన్నడూ ధర్మగ్లాని ఎరుగనిది కదా! ఎందుకిలా అయింది – అన్నాడు.

నాయనా! ఆమెకు అర్జునుని మీద కొంత పక్షపాతం వుందిరా – అని ముందడుగు వేశాడు.

కొంత నడిచే సరికి సహదేవుడు నేలబడగా భీముని చూసి ధర్మరాజు: నాయనా! వీడికి తనంత వాడు లేడనే అహంకారం వుందిరా! అని ముందడుగు వేశాడు.

అనంతరం నకులుడు పడగా: నాయనా! వీడికి తనంతటి సుంద రాకారుడు భువనభవనంలో లేడనే అహం వుందిరా! – అని అడుగు వేశాడు.

ఈసారి వంతు అర్జునుడిది కాగా చూచి: భీమ సేనా! వీడు కౌరవులందరినీ ఒక్క రోజులో కడతేరుస్తానని ఆ మాట నిలుపుకోలేక పోయాడు. అదీగాక ధనుర్ధారులలో తనంతవాడు లేడనే అహంకారం వీడి కెక్కువ, అంటూ ముందుకూ సాగాడు.

కొంత నడిచి భీముడు నేల వాలుతూ, అన్నయ్యా, అనగా నాయనా! నీ భోజన ప్రీతితో దానితో వచ్చిన భుజశక్తితో రేగిన క్రోధాహంకారమూ నిన్నీ దశకు తెచ్చాయి – అని నడుస్తున్నాడు. ఆయన వెంట శునకం వస్తూనే వుంది.

కొంతదూరం వెళ్ళేసరికి ఇంద్రుడు తన రథంతో ఎదురు వచ్చి: ధర్మనందనా! ఈ రథం ఎక్కు, అన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు: సురలోక నాయకా! నా తమ్ములూ, భార్యాలేనిదే నేను రాలేను. అనగా వారు విగతజీవులు అప్పుడే అమరలోకం చేరారు. అక్కడ చూడవచ్చు రా! అనగా మహేంద్రా! హస్తినాపురి నుండి నా వెంట వస్తున్న యీ సారమేయాన్ని కూడా ఎక్కించాలి అన్నాడు.

జంతువుకు అమరలోక దర్శనమా! అని నవ్వాడు దేవేంద్రుడు.

అమరలోకపతీ! తమ్ముళ్ళు పోయారు, భార్య పోయింది. ఇప్పుడు వారి కోసం ఏడ్చినా భార్య రాదు, సోదరులూ రారు. ఇక నాతో వచ్చే యీ జంతువును విడవడం ధర్మమా! అని పట్టు పట్టాడు.

ఎంత చెప్పినా ధర్మరాజు శునకాన్ని విడిచి రాననడంతో శునక రూపంలో వచ్చిన యమధర్మరాజు ప్రసన్న హృదయుడై తన రూపం ధరించి: కౌంతేయా! నీ సర్వభూత సమదృష్టి నాకు సంతోషం కలిగించింది. ఆనాడు ద్వైతవనంలో నీ తమ్ములందరూ విగతజీవులై పడి వున్నప్పుడు ఒక్క తమ్ముణ్ణి కోరుకోమంటే కుంతి సంతానంలో నే నున్నాను కనక మాద్రి సంతానంలో నకులుని బతికించ

మన్నావు. అప్పుడే నీ ధర్మబుద్ధి నా కవగతమయింది. ఇక నువ్వు ఈ అమరేంద్రునితో స్వర్గానికి వెళ్ళు – అన్నాడు.

దేవేంద్రుని రథం మీద ధర్మరాజు అమరావతిలో అడుగు పెట్టగానే నారదుడు వచ్చి: నాయనా! ఇంతకాలంగా శరీరంతో స్వర్గానికి వచ్చిన వారిని నేను చూడలేదు. నీ సత్య ప్రియత్వం ధర్మపరత నీ కీ అదృష్టం కలిగించాయి – అని అభినందించాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు అక్కడి ఋషులకూ, మునులకూ, అభివాదాలు చేసి: సురలోకపతీ! ఒక్కమారు నాకు నా తమ్ములనూ, కురు క్షేత్రంలో ఒరిగిన మహాయోధులనూ చూడాలని వుంది – అన్నాడు.

ధర్మనందనా! నీ కింకా భౌతిక వాసనలు వదల లేదు, అని ఇంద్రు డనగా:

స్వామీ! ఒక్కమారు వారిని చూడనిదే నా కివేవీ మనసున కెక్కవు అన్నాడు. ఈ విధంగా మహాప్రస్థానం ముగించి స్వర్గారోహణం వినిపిస్తున్నాడు వైశంపాయనుడు.

మహాప్రస్థానపర్వం సమాప్తం.

స్వర్గారోహణం

మిత హిత సత్యవాక్య! జనమేజయ రాజేంద్రా!

ధర్మరాజు కోరిక ననుసరించి దేవేంద్రుడు వాని వెంట దూతలను తోడు పంపి అందరనూ చూపించ మన్నాడు. వారి వెంట నారదాది ఋషులు కూడా నడుస్తున్నారు.

నాలుగడుగులు వేసి ఆశ్చర్యంతో నిలబడి ధర్మరాజు: ఏవిటిది మునీంద్రా! వీడు పరమలోభి. దూర దృష్టి లేనివాడు. చతురంగ బలాలతో చక్రవర్తులను ఎందరినో కురుక్షేత్రంలో నేల కూల్పించినవాడు. పరమ పతివ్రతా శిరోమణియైన ద్రౌపదిని నిండు కొలువుకు రప్పించి వలువలు ఒలిపించిన తులవ! వీడు ఈ దుర్యోధనుడు వీర లక్ష్మీ సమన్వితుడై అమృతాస్వాదనం చేస్తూ, అప్సరోభామల సేవలు అందుకుంటున్నాడు: ఏం న్యాయ మిది? ఇంతకూ నా సోదరు లెక్కడ? అని అటుచూడకుండా ముందుకు సాగుతూంటే –

నారదుడు: ధర్మనందనా! వాడు కుల ధర్మానుసారం సంగ్రామ రంగంలో క్షత్రియ వీరోచితంగా పోరాడి మరణించినవాడు. అటువంటి వానికి వీరస్వర్గం రావడం ధర్మమేనయ్యా; ఇక పాంచాలీ పరాభవం విషయం ఇక్కడ దేనికయ్యా! అన్నాడు.

ధర్మరాజు నడుస్తూనే: మహర్షీ! నేను తిలోదకా లిచ్చేవేళ మా అమ్మ చెప్పింది. కర్ణుడు, మా అన్నగారని. ఆయనను సేవించే భాగ్యం లేకుండా పోయింది నాకు. అలానే రణ యజ్ఞాగ్నికుండలో ద్రుపద, విరాట, యుధామన్యు ప్రభృతి మహాయోధు లెందరో తమ దేహాలే సమిధలుగా ఆహుతి చేశారు. వారందరూ ఏరి? అశ్వనీ దేవతా సదృశులు నా సోదరులు నకుల, సహదేవులు, పరమ ధర్మనిష్ఠా గరిష్ఠ పాంచాలి కనుపించరేం? అంటూంటే నారదుడు దేవదూతల వైపు సాభిప్రాయంగా చూశాడు.

వారు ముందు నడువగా ధర్మరాజు వారి వెంట సాగి ఒక చోట నిలబడ్డాడు.

సల సల మరుగుతున్న నూనెలా ఉన్న నీటి తోడి నదినీ, ఇనప ముళ్ళ వంటి కంటకాలతో పదునుదేరిన కత్తుల వంటి ఆకులు నిండిన వృక్షాలతో వున్న వనాన్ని చూసి: అందులో పాప ఫలా లనుభవించే జీవుల యాతనలు చూస్తూ: మన మింకా ఎంత దూరం వెళ్ళాలి అన్నాడు ధర్మరాజు, అక్కడి దుర్గంధం భరించలేక.

ఆర్యా! మనం రావలసిన చోటుకే వచ్చాం అన్నారు దేవదూతలు.

అక్కడి దుర్వాసనలు భరించలేక, జీవుల యాతనలు చూడలేక ధర్మరాజు వెనుదిరుగుతూంటే –

ఓ మహానుభావా! నీ శరీరం నుండి వచ్చే గాలి సోకి మా ప్రాణాలు తేలిక పడుతున్నాయి. మీరు మరికొంతసేపు నిలబడి మాకు సంతోషం కలిగించండి మీపుణ్య ఫలంతో అనే అరుపులు వినబడగా ధర్మరాజు వెనుదిరిగి:

మీరందరూ ఎవరు? అని ప్రశ్నించాడు.

నేను కర్ణుడను, భీమసేనుడను, అర్జునుడను, నకుల, సహదేవులము, నేను ద్రౌపదిని..... అని వారు తమ పేరులు చెప్పగా విన్న ధర్మనందనుడు మనస్సు వికలం కాగా:

ఒక్కనాడు ఒక్క అధర్మం చెయ్యని వీరందరూ, అనుభవించవలసిన యాతనలా యివి, అని దేవదూతలతో: మీరు వెళ్ళండి నేనింక యిక్కడ నుంచి కదలను, అన్నాడు.

ఆ వార్త విన్న దేవేంద్రుడు యమధర్మరాజుతో అక్కడకు వచ్చాడు. వారి రాకతో ఆ ప్రాంతమంతా సుందరోద్యానమై, సుగంధ భరితం అయింది.

అప్పుడు దేవేంద్రుడు: ధర్మనందనా! రాజయిన వాడికి నరక దర్శనం తప్పదు. అదీకాక పుణ్య పాప ఫలానుభవం కోసం స్వర్గ నరకాలు రెండూ దర్శించవలసిందే. ముందు నరక యాతనలు అనుభవించినవాడు అనంతరం అమరలోక సుఖాలు పొందుతాడు; ముందే అమర సుఖాలు పొందితే అనంతరం యీ యాతనలు తప్పవు. ఇది విధి.

ఇక నీ అగ్రజుడు కర్ణుడూ, అనుజులు భీమార్జున నకుల సహదేవులూ, పతివ్రత పాంచాలీ, తక్కుంగల రాజ శిరోమణులూ అందరూ యిప్పుడు అమరలోక సుఖాలు అనుభవిస్తున్నారు. నడు, వారిని చూచి ఆనందించవచ్చు.

రా! ఇదిగో ఈ నియద్గంగా తరంగిణిలో పరిశుభ్రస్నాతుడవై మా వెంట రావయ్యా! స్వర్గభోగాలు అనుభవించవచ్చు, నువ్వు చేసిన మహా క్రతువుల ఫలంగా – అన్నాడు.

ధర్మరాజు తక్షణం మందాకినీ నదీ స్నానం చేశాడు. అంతలో ఆయన పాంచ భౌతిక దేహం పోయి దివ్యదేహం ప్రాప్తించింది.

ఆ సమయంలో దేవతాంశములో లీనమయిన తన సోదర బంధు జనులనూ, పితృ పితామహాదులనూ దర్శించి, ఆ అమరావతిలో శాశ్వత స్థానం పొందినా డాయన, అని వైశంపాయనుడు.

జనమేజయ మహారాజా! వ్యా మునీంద్ర సార కరుణాతి శయంబున పరమ పదాప్తి హేతువగు భారత సంహిత నీకు వినిపించాను.

ఇది ఇహ పర సుఖ భోగ సాధన సమర్థమని మా గురువుల మాట! అని ముగించాడు, వైశంపాయనుడు.

స్వస్తి

ఇది పురాణపండ రామమూర్తి, కాశీ అన్నపూర్ణల తనూజుడు

సూర్యనారాయణ ప్రకాశ దీక్షితులు

ఆకాశవాణి శ్రోతలకు చెప్పిన కథ యథాతథం.

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంవారు ఇలా పలికిన ఈ రచనను,

సముచితంగా పాఠకులకు అందిస్తున్నారు.

మూల భారతంలో పర్వ విభజన

భీష్మపర్వం: యుద్ధసంరంభం, భూగోళ వివరణ, భగవద్గీతోపదేశం, యుద్ధ ప్రారంభం, శిఖండిని పురస్కరించుకొని అర్జునుడు భీష్ముని జయించటం, శరతల్పమనే కథాఘట్టాలతో 5,800 పైగా శ్లోకాలతో వుంది.

ద్రోణపర్వం: ద్రోణాభిషేక, సంశప్తక వధ, అభిమన్యు వధ, ప్రతిజ్ఞ, జయద్రథ వధ, ఘటోత్కచ వధ, ద్రోణ వధ, నారాయణాస్త్ర మోక్ష పర్వాలతోను 9,430 పైగా శ్లోకాలతో వుంది.

కర్ణ పర్వం: నాలుగువేల ఎనిమిది వందల శ్లోకాలతో వుంది.

శల్యపర్వం: హ్రదప్రవేశ, గదాయుద్ధ పర్వాలతో 3,600 శ్లోకాలవరకూ వుంది.

సౌప్తిక పర్వం: ఐషీక, ఉపపర్వం 760 శ్లోకాలు.

స్త్రీ పర్వం: జలప్రదాన, స్త్రీ విలాప, శ్రాద్ధపర్వాలు 750 పైగా శ్లోకాలు.

శాంతి పర్వం: రాజధర్మాను శాసన, ఆపద్ధర్మ, మోక్షధర్మ పర్వాలు 13,764 శ్లోకాలు.

ఈ పర్వంలో మొదటి రెండు వేల శ్లోకాలూ కాక మిగిలిన పది, పన్నెండు వేల శ్లోకాలలో భీష్ముడు ధర్మ సూక్ష్మాలను రాజధర్మ, ఆపద్ధర్మ, మోక్ష ధర్మాలుగా విభజించి వివరించిన విశేషాలు మూలంలో విద్వాంసుల ముఖాన వినదగినవి. నారాయణీయం కూడా దీనిలోనే వుంది.

^Î-à ` ÇÆA ý° ^Î-ã%§GOQê Hùx† Ç_È¨xH÷Hê~} O %§Ou, P#°%§ # „ ¬Œ.è

J#°%§ xH›„ ¬þO: U_È Í U_È=O^Î Ì„á °ä½%ÕÃAê °.

J%æ' Í^Î„ ¬þO: J#°w` Ç¬þO, L„ ¬þOQê 2,800 Ì„áz °ä½ %ÕÃAê °.

Pã%æ°" Œ¬„ ¬þO: „ ãà ÇÎ-Å#, <Œ^¥Q®°# „ ¬Œ °- 1,010 %ÕÃAê °.

=°¿ ¬ „ ¬þO: 250 %ÕÃAê ° Ì„á =ô#ßq.

=°, ãà„ ª Ü „ ¬þO: 80 %ÕÃAê ° ^¥ ÷=ô<ŒÒ.

‹ Þ-ŒZË, ì} „ ¬þO: 210 %ÕÃAê ° Ì„á¶@.

***